

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav světových dějin

Historie – Obecné dějiny

DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Martin Liška

Vztahy Braniborska a Švédska v letech 1660 – 1701

Relations between Brandenburg and Sweden during years 1660 – 1701

Praha, 2020

Vedoucí disertační práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval docentu Stellnerovi za vstřícný přístup a za jeho cenné připomínky, podněty a rady, bez nichž by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.3. 2020

Martin Liška

Abstrakt – Disertační práce se zabývá vztahy mezi Švédskem a Braniborskem v letech 1660 – 1701. Ačkoliv je Švédsko po prakticky celé 17. století považováno za velmoc, v jeho sousedství se rozvine nová významná síla, totiž Braniborsko-Prusko, jejíž vzestup je završen královskou korunovací Fridricha I. v roce 1701.

Hlavní část práce je věnována politickým a vojenským vztahům, v menší míře též vztahům kulturním. Zohledněny jsou i další země, které v této době sledovaly a chránily v Pobaltí své zájmy, především Dánsko a Francie.

Účelem disertační práce je analyzovat vztahy mezi Švédskem a Braniborskem a pokusit se odpovědět na otázku, zda zaměření Švédska na vnitřní problémy a reformy k mocenskému vzestupu Pruska přispěly, či zda se jednalo o spolu přímo nesouvisející tendence.

Klíčová slova – švédské velmocenské období, poručnická vláda, Karel XI., Karel XII., Ludvík XIV., kurfiřt Fridrich Vilém, kurfiřt Fridrich III., skånská válka, zahraniční politika, hegemonie v Baltském moři

Abstract – The thesis is focused on relations between Sweden and Brandenburg in the years 1660 – 1701. Although Sweden is considered as an empire practically all over the 17th century, a new, important power rises in its neighbourhood, namely Brandenburg-Prussia, and this rise is finished by the Royal coronation of Fredrick I in 1701.

Main part of the thesis is dedicated to the political and military relations, less to cultural relations. Even other countries, following and protecting their interests in the Baltic region, are taken into account, especially Denmark and France.

The aim of the thesis is to analyse relations between Sweden and Brandenburg and to try to find an answer on the question, if Sweden's focus on its internal problems and reforms contributed to the rise of Prussia or if there is no direct connection between these two tendencies.

Key terms – Swedish Imperial Period, regency, Charles XI, Charles XII, Louis XIV, Elector Fredrick William, Elector Fredrick III, Scanian War, foreign policy, Baltic Sea hegemony

Obsah:

1. Úvod.....	7
2. Nad mapou novověké Evropy.....	12
3. Švédští a braniborští panovníci.....	16
4. Král proti císaři.....	22
5. Nástin švédsko–braniborských vztahů před rokem 1660.....	24
6. Mezi olivským a saint-germainským mírem.....	32
7. Od saint-germainského míru po korunovaci v Královci.....	67
8. Individuální úroveň vztahů na příkladu vybraných odborníků.....	92
9. Závěrečné zhodnocení.....	97
10. Summary.....	102

1. Úvod

Švédsko prošlo v průběhu 17. století obdobím svých dějin, které se obvykle označuje jako velmocenské období. Jeho začátek se obvykle klade již do roku 1560, kdy zemřel obnovitel samostatného švédského státu Gustav Vasa, případně do roku 1611, kdy nastoupil vládu „lev Severu“ Gustav II. Adolf, ohledně konce tohoto období pak panuje obecná shoda napříč historickou obcí na roku 1721, kdy byla podepsána mírová smlouva v Nystadu. V této době hrálo Švédsko významnou roli v mezinárodní politice a jeho armáda představovala významný faktor, se kterým museli panovníci ostatních zemí ve svých plánech počítat.

V odlišné situaci se nacházelo Braniborsko, spojené s Pruskem v personální unii. Bylo pouze jedním z několika set států v říši, sice jedním z největších, avšak přesto jedním z mnoha. Od roku 1640 však nastoupilo cestu vstříc vlastnímu mocenskému vzestupu. Na počátku této cesty stál nástup Fridricha Viléma na trůn. Díky své politice během první severní války dokázal získat uznání nezávislosti Pruska jak Švédskem, tak Polskem a později pak v bitvě u Fehrbellinu porazil švédskou armádu, do té doby pokládanou za neporazitelnou. Výsledek bitvy ukázal, že postavení Švédska nebylo tak nezpochybnitelné, jak se věřilo, a že se v oblasti Baltského moře postupně vytvořil nový mocenský faktor, se kterým bylo nutno do budoucna počítat. Fridrich Vilém se nedožil povýšení Pruska na království, dosáhnout této mety bylo souzeno až jeho synovi, byl to však bezesporu on, kdo položil základ k tomuto úspěchu.

Jsme tak svědky pozoruhodného historického vývoje: v těsném sousedství státu, který se nachází ve fázi obecně označované jako velmocenské období, vyrostla nová mocnost, které se posléze podařilo se etablovat jako rovnoprávný člen evropské politiky na úrovni království. Nové mocnosti zpravidla vznikají na troskách či v sousedství mocností upadajících, nikoli v sousedství mocností považovaných za velmoc na vrcholu.

Dosavadní historiografie se tímto vývojem dosud nijak blíže nezabývala. Autoři švédského původu se švédské zahraniční politice věnují téměř výhradně pouze do skončení skånské války a poté obrací svou pozornost k vnitropolitickému vývoji země. Vzhledem k velkým tématům, která tento vývoj nabízí (zavedení absolutismu, vojenské reformy Karla XI. atd.), je to pochopitelné, přesto je však překvapivé, že na rozdíl od období dřívějšího i pozdějšího existují pro švédskou zahraniční politiku v letech 1680 – 1697 pouze práce obecného přehledového charakteru. Zájem o vzájemné vztahy mezi oběma

zeměmi se znovu obnovuje až v souvislosti s Velkou severní válkou. Obdobnou tendenci lze vysledovat i mezi autory německého původu. Situace téměř působí dojmem, jako by Švédsko a Braniborsko-Prusko mezi sebou na dobu skoro dvou desetiletí zcela přerušily veškeré kontakty, což je však pochopitelně dojem mylný. Období vlády Karla XI. pak obecně ve švédské historiografii patří k méně akcentovaným tématům. Dokonce i v ročence *Karolinska förbundets årsbok* lze k době vlády Karla XI. nalézt jen minimum textů. V mimošvédské historiografii pak Karel XI. zůstává téměř neznámým panovníkem. Lépe je na tom období vlády Velkého kurfiřta, kterému se v německé historiografii dostává velké pozornosti, vztahy se Švédskem ke konci jeho vlády však i zde patří k téměř nereflektovaným otázkám. Svou prací bych tedy rád přispěl k lepšímu pochopení diplomatických dějin severní Evropy, oblasti sice zdánlivě okrajové, přesto však důležité i pro vývoj Evropy jako celku.

Bylo by však chybou práci omezit pouze na bilaterální vztah Švédsko vs. Braniborsko-Prusko. Své zájmy v Pobaltí mělo i Dánsko, které toužilo po znovuzískání oblastí ztracených ustanoveními mírových smluv v Roskilde a Kodani; kromě toho mělo díky své pozici vliv na provoz mezi Baltským a Severním mořem. Pominout nelze ani obchodní zájmy Anglie a Nizozemí, své zájmy měla v regionu i Francie; Polsko a Rusko pak skupinu významných hráčů v pobaltské politice uzavírají. Je logické, že vztahy mezi jednotlivými aktéry tohoto mocenského zápasu nebyly konstantní, nýbrž že se často – neztídká i dosti zásadně – měnily. Tyto vztahy bude třeba zachytit a analyzovat, neboť i ony přispěly k vytváření onoho podhoubí, z něhož nakonec vzešla nová velmoc.

Práci jsem se rozhodl chronologicky ohraničit roky 1660 – 1701. Pochopitelně se jedná o ohraničení přibližné, přesto považuji rok 1660 za vhodně zvolenou hranici. Mírem v Olivě se obě země přestaly nacházet ve válečném stavu mezi sebou, Švédsko dosáhlo svého největšího územního rozmachu v dějinách a Braniborsko-Prusko definitivně dosáhlo uznání nezávislosti Pruska. Stanovení dřívějšího chronologického ohraničení by znamenalo zahrnout do práce i průběh první severní války, případně v nejextrémnější variantě, kterou by představoval nástup Fridricha Viléma k moci, i závěr třicetileté války. To by vedlo jednak k neúměrnému rozsahu práce, jednak k jejímu tematickému roztržštění. Pochopitelně jsem však nemohl období před rokem 1660 zcela vynechat a krátký úvod ke vztahům mezi oběma zeměmi před tímto byl nezbytný, máme-li dění po roce 1660 lépe chápat. Dlouhé období míru (s výjimkou skánské války) nicméně vytváří dle mého názoru vhodnější prostředí pro zkoumání vzájemných vztahů a dlouhodobých tendencí v těchto vztazích než období vzájemných válek. Stejně tak jsem se rozhodl práci ukončit rokem

1701, kdy bylo Prusko povýšeno na království. Vypuknutí Velké severní války nehrálo ve vztazích mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem nijak zásadní roli, neboť Prusko se v této počáteční fázi do války nezapojilo.

Hlavní otázky, na které se ve své práci pokusím nalézt odpověď, lze formulovat následovně:

- Jaké obecné dlouhodobé tendence existovaly ve vztazích mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem po roce 1660? Lze zde stanovit určitou periodizaci povahy těchto vztahů nebo se tato povaha měnila tak často či naopak tak málo, že takovéto dělení postrádá smysl?
- Za jakých okolností dokázaly oba státy spolupracovat a jaké cíle při této spolupráci sledovaly? Dokázaly těchto cílů společnými silami dosáhnout? Pokud ne, proč?
- Lze v souvislosti s orientací Švédska především na vnitřní problémy hovořit v baltské oblasti o určitém mocenském vakuu, které umožnilo vzestup Braniborska-Pruska?
- Jakou roli hrály ve vztahu mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem další země se zájmy v oblasti Baltského moře? Jaké zájmy tyto další země v Pobaltí měly? Za jakých podmínek byly Švédsko a Braniborsko-Prusko ochotné uzavřít s těmito státy spojení? Jednalo se v případě těchto spojení o rovnocenné partnerství či spíše o určitou podřízenost silnějšímu spojenci?

V neposlední řadě je důležité rovněž zohlednit vzájemné vztahy mezi oběma zeměmi v oblasti transferu určitých skupin obyvatelstva. Bylo obvyklé, že lidé – především odborníci a z nich hlavně umělci a důstojníci – původem z jedné ze zkoumaných zemí strávili část kariéry ve službách v zahraničí, ve Stockholmu, Uppsale, Berlíně, Postupimi či jinde? Kopírovaly jejich životní osudy vývoj vztahů mezi oběma zeměmi nebo probíhaly na něm spíše nezávisle?

Chtěl bych předložit analýzu komplikovaných mocenskopolitických vztahů v baltském regionu v čtyřicetiletém mírovém období mezi první a Velkou severní válkou. Mým cílem je prokázat vzájemnou provázanost politiky těchto dvou regionálních mocností a překonat určitý autonomismus, který v literatuře zabývající se švédskými i braniborskými dějinami především po roce 1680 převažuje.

Při hledání odpovědí na tyto otázky, s jejichž pomocí bych rád alespoň částečně osvětlil nastíněný pozoruhodný vývoj v baltské oblasti v druhé polovině 17. století, jsem vycházel především z poznatků švédské a německé, v menší míře pak i anglické

historiografie, přičemž jsem využil svých možností a kontaktů, které jsem si vybudoval během svého studijního pobytu na univerzitě v Uppsale. Samozřejmě jsem využil primárních pramenů institucionální povahy, které jsou uloženy v německých a švédských archivech. Vedle dosud nepublikovaných pramenů muím zmínit základní pramenné edice, které byly pro mou práci zásadní: čtyřdílné *Handlingar rörande Sveriges historia*, sestavené Andersem Fryxellem, Theodorem von Moernerem sesbírané a utříděné *Kurbrandenburgische Staatsverträge von 1601 bis 1700* a především monumentální dílo, na jehož sestavení se podílela řada předních německých historiků své doby, totiž *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*. Ze sekundární literatury zde musím zmínit rozsáhlou pětisvazkovou práci švédského historika Birgera Fahlborge věnovanou detailnímu rozboru švédské zahraniční politiky v letech 1660 – 1672, práce analyzující vývoj Braniborska-Pruska mezi roky 1640 a 1701, ať již z pera německých (Max Braubach, Erika Herzfeld, Ingrid Mittenzwei, Eberhard Straub), anglicky píšících (Lancaster Pamphlets, J.A.R. Marriott, C. Grant Robertson) i českých historiků (František Stellner). Nápomocné mi byly i životopisy švédských a braniborských panovníků vládnoucích v této době z pera Alfa Åberga, Görana Rystada, Bengta Liljegrena, Ludwiga Hüttla a Bruno Glogera, jakož i dílčí studie publikované v příslušných odborných periodících – *Historische Zeitschrift*, *Historisk tidskrift*, *Karolinska förbundets årsbok*, *Scandia* a *Scandinavian Studies*. Úplný přehled použitých pramenů a literatury je připojen v závěru této práce, jak je akademickým zvykem. Při výzkumu jsem se v přiměřené míře snažil zohlednit také poznatky příbuzných vědních oborů – ekonomických dějin, dějin mentalit, dějin práva a kulturních dějin.

Je milou povinností poděkovat na tomto místě rodině, přátelům a kolegům, bez jejichž pomoci a opory by tato práce nikdy nemohla vzniknout. Na prvním místě si toto poděkování zaslouží moji rodiče, Jitka a Miroslav Liškovi, bez jejichž zázemí, materiální, morální i další pomoci bych se během svých studií jen sorva obešel. Především za ochotu číst první hrubé verze většiny textů, které jsem v rámci doktorského studia vytvořil, si zaslouží poděkování můj bratr Ondřej, který se neváhal ochotně ponořit do dějů vzdáleného 17. století a upozornit mě na chyby a nejasně formulované věty.

Poděkovat nejen musím, ale i chci svému vedoucímu práce, doc. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D., za jeho trpělivost, veškerou myslitelnou profesní pomoc, badatelské podněty i za nejednu veselou historku o kocourovi. Poděkování si zaslouží i kolegyně a kolegové z doktorského semináře, z nichž musím jmenovitě uvést především Lenku Vaškovou a Martina Klementa. Poděkování si zaslouží i pracovníci a pracovnice archivů

a knihoven, jejichž sbírky jsem při své práci využil, byť by snad člověk mohl mít někdy k jejich práci výhrady, pozitivní zkušenosti jednoznačně převažují. Za praktickou pomoc při výjezdech do zahraničí a při vysvětlování málo srozumitelných cizojazyčných pasáží si zaslouží poděkování Anna Mondry, Sven Mörsdorf, Susanna Nordlinder Parmlind a Henry Jaunupe. Vyjmenovat všechny přátele a příbuzné, kteří mě svým povzbuzováním přiměli předloženou práci dokončit, by zde zabralo neúměrně mnoho místa, věřím, že se najde dostatek příležitostí, abych jim svou vděčnost vyjádřil osobně.

Samostatné místo si zaslouží má úžasná manželka Magdalena, bez níž si nedokáži svůj život představit, a náš syn Viktor, který sice ještě není schopen ani v náznaku vnímat, jak důležitou roli v našem životě hraje. A snad mi převážně ateistické prostředí České republiky odpustí i vděčnou myšlenku směrem „nahoru“ s poděkováním za dokončenou práci, za všechny zkušenosti, které jsem při ní nasbíral, i za všechny úžasné lidi, které jsem měl tu čest potkat.

2. Nad mapou novověké Evropy

Historická kartografie bývá při studiu dějin mezinárodních vztahů často opomíjena, navzdory skutečnosti, že může přispět k pochopení motivů jednání jejich klíčových i druhořadých aktérů. V této krátké kapitole bych se proto rád zaměřil na analýzu situace Švédska a Braniborska-Pruska z tohoto hlediska a pokusil se definovat závěry, které z této situace pro zahraniční politiku obou zemí vyplývaly.

Už jen letmý pohled na mapu tehdejší Evropy nám ukáže mnohé rozdíly mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem. Poloha obou zemí měla na jejich zahraniční politiku vliv, přesto nebyly tyto rozdíly v dosavadní literatuře nijak blíže analyzovány. Základem moci švédských panovníků bylo vlastní švédské území rozkládající se zjednodušeně řečeno na území dnešního Švédska, Finska a části západního Ruska. Pod pravomoc švédského krále patřily i Estonsko a Livonsko, ty však už byly chápány jako provincie kdesi za mořem a ne zcela integrální a integrované součásti království.¹ Kromě toho Švédsko získalo ustanovením Vestfálského míru vládu nad Předním Pomořanskem se Štětínem a ústím Odry, dále nad městem Wismar, brémským arcibiskupstvím² a verdenským biskupstvím. Tyto získané oblasti však hrály roli hlavně prestižní, zdůrazňující roli Švédska jako jednoho z vítězů třicetileté války, politickou, kdy se díky jejich držbě Švédsko stalo i říšským suverénem s právem účastnit se zasedání říšského sněmu i krajských sněmů, a vojenskostrategickou, kdy mohly posloužit jako nástupní prostor pro případný vojenský zásah na území Říše a zároveň plnily roli první linie obrany pro případ, že by se Švédsko mělo stát cílem nepřátelského útoku. Zejména v případě Štětína a ústí Odry pak nesmíme zapomínat ani na ekonomický přínos těchto území. Stále se však jednalo o oblasti, které bylo možné v nejhorším případě obětovat či úplně ztratit, aniž by se vlastní kmenové území tvořící základ království nebo dokonce přímo hlavní město Stockholm či arcibiskupské sídlo Uppsala ocitlo v bezprostředním ohrožení. Velkým částem vlastního švédského území sice hrozilo poměrně bezprostřední nebezpečí z Dánska a pod něj spadajícího Norska, ani tímto způsobem ale nebylo možné na dvě politicky nejdůležitější švédská města nečekaně zaútočit. O tomto pocitu bezpečného zázemí nejlépe svědčí fakt, že ani jedno ze jmenovaných měst nemělo hradby.³ Teprve v červenci 1719,

¹ Viz TARKIAINEN – TARKIAINEN: *Provinsen bortom havet*.

² Nejasnosti ohledně výkladu, zda pod tento pojem patří i samotné město Brémy, vedly ke dvěma švédským pokusům obsadit město vojenskou silou, ani ty však nedosáhly jednoznačného výsledku, viz LIŠKA: *Dva švédské pokusy o podmanění Brém*.

³ MAGALOTTI: *Sverige under år 1672*, s. 8; <http://www.scribo.se/uppsalas-stadstullar-och-bommar>, [cit.

tedy dlouho po skončení období, jímž se v této práci zabývám, se vojska ruského cara Petra I. ocitla téměř na dosah Stockholmu.⁴

Braniborští kurfiřti byli ve zcela odlišné situaci. Základ jejich území sice tvořila celistvá braniborská marka, ale pruské vévodství bylo po souši stále od zbytku jejich území odděleno, ujednáními Vestfálského míru a z nich plynoucím ziskem Zadního Pomořanska bylo alespoň umožněno námořní spojení s využitím vlastních přístavů. Kromě toho spadala pod jejich moc také hrabství Kleve a Mark na dolním toku Rýna, ta však neměla ani společnou hranici mezi sebou a od braniborské marky je dělilo území hned několika dalších suverénů. S braniborskou markou přímo sousedily alespoň některé další územní zisky připadlé Vestfálským mírem Fridrichu Vilémovi, a to vedle již zmíněného Zadního Pomořanska sekularizovaná biskupství Halberstadt a Magdeburk, v posledním jmenovaném případě ale musel dle ustanovení mírové smlouvy Velký kurfiřt vyčkat úmrtí administrátora biskupství, saského prince Augusta. Na tento okamžik čekal Fridrich Vilém z jeho pohledu jistě velmi dlouhých třicet dva let.

Na rozdíl od švédských králů neměli braniborští panovníci pocit bezpečného zázemí ve svých državách prakticky nikde. Braniborské území zpustošily opakované průchody nepřátelských vojsk během třicetileté války (jen město Lippehne muselo snést jen v krátkém období let 1640 – 1641 194 průchodů švédských vojsk⁵), tisíce vypálených vesnic a desítky stejně postižených měst drasticky snížily počet obyvatelstva a tím i ekonomickou a vojenskou sílu státu.⁶ Německý historik Eberhard Straub se dokonce vyjádřil, že „*nikdo netrpěl pod pravověrnými Švédy tolik jako Braniborsko*“.⁷ Vzhledem ke zkušenostem, jaké v samotném závěru třicetileté války učinili s příslušníky švédských jednotek obyvatelé Českého království, se jistě jedná o přinejmenším odvážné tvrzení, lze však jistě souhlasit s tím, že země pod vládou Fridrich Viléma patřily během třicet let trvajícího konfliktu k těm nejpostiženějším.

V bezpečí nebyl ani samotný Berlín, na jehož dosah se švédské jednotky přiblížily mj. v letech 1631 a 1635 a pokaždé si od tehdejšího kurfiřta Jiřího Viléma vynutily značné ústupky. Poloha Berlína jen několik kilometrů od hranic se Saskem nepřispívala ke klidu braniborských kurfiřtů ani v budoucnu, zejména poté, kdy se saský kurfiřt August II. Silný stal i polským králem a tím sousedem pruského vévodství.

Výhoda bezpečného zázemí švédského království s sebou zároveň nesla i určité

2020-02-18]

⁴ ŠVANKMAJER: *Petr I.*, s. 217.

⁵ HÜTTL: *Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, s. 91.

⁶ Konkrétní číselné údaje viz HÜTTL, c.d., s. 159-162.

⁷ STRAUB: *Eine kleine Geschichte Preussens*, s. 39.

nevýhody. Komunikace mezi Stockholmem a okrajovými částmi švédského státu i s diplomaty působícími na cizích panovnických dvorech zabírala neúměrně mnoho času nejen kvůli velkým vzdálenostem, ale i kvůli nepříznivým podmínkám daným švédským podnebím. Zejména cizí diplomaté poslaní do Stockholmu nebyli na takovéto podmínky zvyklí a těžce je snášeli. Za všechny v této souvislosti mohu zmínit výrok francouzského diplomata z roku 1646: „*Jsem přesvědčen, že mnozí lidé musí překonat menší překážky, aby se dostali do ráje, než jsme museli překonat my, abychom se dostali sem.*“⁸ V případě válečného konfliktu stačilo jen málo, aby byl chod pošty téměř úplně zastaven, museli-li poslové cestovat přes Švédsku nikoli přátelsky nakloněná území. Vzhledem k tomu, že mezi tato území patřilo téměř nepřetržitě Dánsko, ležící na strategické spojnici mezi Švédskem a střední Evropou, potýkali se švédští politici a diplomaté s tímto problémem velmi často. Nezřídka se také stávalo, že diplomatická pošta dorazila nejen se značným zpožděním, ale v rozporu se všemi psanými i nepsanými pravidly otevřená.⁹ Dánsku a dalším nepřátelsky naladěným zemím se sice bylo možné částečně vyhnout cestou po moři, nicméně se zdá, že koncepční řešení nedokázali švédští politici dlouhou dobu prosadit. Jediný závazný pokyn připravit pravidelné poštovní spojení mezi Švédskem a državami na území Říše obdržel pomořanský guvernér Karl Gustav Wrangel na podzim 1674.¹⁰ V tuto dobu byl Wrangel ovšem zavalen problémy s užitvením vojáků, kteří v Pomořansku čekali na své nasazení do probíhající francouzsko-nizozemské války, a žádné opatření pro zlepšení daného stavu neučinil. Baltské moře navíc dokáže prudkými změnami počasí zaskočit i zkušené námořníky a lodě, které jeho hladinu křižovaly, neměly zdaleka jistotu, že dorazí do cíle v pořádku. Ke stovkám obětí ztroskotaných a utonulých námořníků a vojáků, jejichž jména už historie dávno zapomněla, se na podzim 1660 přiřadil, jak zmiňuji v příslušné kapitole, i švédský vyslanec v Polsku Schlippenbach. Nešlo jen o politováníhodnou nehodu, v důsledku tohoto neštěstí padl plán tehdy zvažovaného spojení mezi Švédskem a Polskem. I takovéto nečekané události relativně běžně ovlivňovaly tehdejší logistiku a představovaly další z překážek, jimž musela švédská diplomacie čelit.

Na území Říše se často opakovaly i kompetenční problémy ohledně provozování pošty. Na tuto činnost měli už od dob císaře Maxmiliána I. privilegium Thurn-Taxisové, mnozí říšští panovníci ale toto privilegium různě obcházeli či přímo ignorovali.¹¹ Jedním

⁸ Cit. dle PETERSSON: *Maktspelerskan*, s. 135.

⁹ HOFFSTEDT: *Sveriges utrikespolitik under krigsåren 1675-1679*, s. 165-169.

¹⁰ FRIEDRICHS: *Die Seepostverbindungen zwischen Schweden und Pommern bzw. Schweden und Preussen seit 1660*, s. 12-13.

¹¹ PIEFKE, Christian: *Thurn und Taxis in der bremischen Postgeschichte*, s. 82-116.

z nich byl i Fridrich Vilém, který zároveň nestrpěl činnost cizích kurýrů na svých územích a nařídil, aby koně přistižených kurýrů byli zabavováni ve prospěch braniborského vojska.¹²

Ve světle výše uvedených skutečností tedy není nijak překvapivé, že se čas od času objevily úvahy centrum švédské politiky přemístit blíže evropskému dění. Už ve třicátých letech 17. století se objevil návrh, aby byla švédská zahraniční politika řízena z Hamburku, neboť toto město bylo „*jak centrem ekonomických transakcí, tak uzlem evropského poštovníctví a základnou pro švédskou politickou i obchodní špionáž*“.¹³ Podobným směrem uvažoval i Karel X. Gustav, který se záhy po uzavření mírové smlouvy s Dánskem v Roskilde v roce 1658 tajně dohodl s Anglií na rozdělení celého Dánska mezi obě země. Proti tomuto plánu se však postavila švédská šlechta, která se obávala, že by se hlavním městem nového státu stala evropskému dění blíže ležící Kodaň a z vítěze války by se fakticky stala venkovská provincie druhořadého významu.¹⁴ Proti se postavilo také Nizozemí, které nemělo zájem na ovládnutí průlivu Švédskem, a přítomností své flotily zmařilo Karlův plán na rozhodující úder proti Kodani vedený z moře.¹⁵ Protože rozdělení kontroly nad klíčovým Sundským průlivem mezi Dánsko a Švédsko v zásadě vyhovovalo všem zemím sledujícím v obchodu s baltskými přístavy své vlastní zájmy, žádné další plány v tomto duchu už švédská vláda nerozvíjela, neboť by stejně bylo téměř nemožné je zrealizovat.

---

¹² GLOGER: *Friedrich Wilhelm*, s. 202-204; HÜTTL, c.d., s. 298-299.

¹³ ROBERTS: *Sverige som stormakt 1560-1718*, s. 86

¹⁴ LANDBERG: *Den svenska utrikespolitikens historia I:3 1648-1697*, s. 107-109.

¹⁵ RYSTAD: *Karl XI*, s. 9-10.

3. Švédští a braniborští panovníci

V této krátké kapitole bych chtěl alespoň v hrubých obrysech představit panovníky, kteří v letech 1660 – 1701 ve Švédsku a v Braniborsku vládli. Vliv jejich osobnostních rysů na zahraniční politiku jistě nelze přeceňovat, do onoho slavného „*Stát jsem já!*“ měla jejich forma vlády daleko, snad s určitou výjimkou Karla XII., na druhou stranu jej nelze ani pominout, neboť zahraniční politiku spoluformovala často vize určitého cíle, kterého se snažili dosáhnout, a svou roli sehrála i jejich schopnost či naopak neschopnost naslouchat a případně odolat radám a návrhům předkládaných vlastními rádci a zahraničními diplomaty. Jaké vlastnosti můžeme nalézt u mužů, kteří v letech 1660 – 1701 vládli v obou zemích, ve Švédsku a Braniborsku? Co měli společného a čím se naopak odlišovali?

Začněme u švédského krále Karla XI., jemuž osud určil nepříliš záviděníhodnou roli dětského krále. Karel byl ostýchavý člověk, který jen velmi nerad hovořil s cizími lidmi. Zahraniční diplomaté si při jednání s ním museli rychle osvojit zvláštní způsob komunikace, který spočíval v tom, že nemluvili přímo na krále.¹⁶ Svou roli bezesporu sehrála skutečnost, že již ve věku necelých pěti let ztratil otce, což se nutně podepíše na duševním stavu každého dítěte. Jeho výchova byla považována za státní záležitost a o výběru vychovatelů a učitelů rozhodovala poručnická vláda.

Jako malý chlapec musel Karel absorbovat široké penzum znalostí z historie, práva, astronomie, geografie, zeměměřičství a v neposlední řadě samozřejmě válečného umění. K tomu přistupovala výuka jazyků – vedle samozřejmě švédštiny a němčiny se měl král naučit mluvit, číst a psát nejen latinsky a francouzsky, ale také finsky, jazykem řady Karlových poddaných. Tímto učebním plánem se Karel musel začít řídit v den svých osmých narozenin. Brzy se však k rozčarování všech ukázalo, že „*rozdíl mezi ambiciózním učebním plánem a dosaženými výsledky bude mírně řečeno velký*.“¹⁷ Italský diplomat Lorenzo Magalotti se ve svých pamětech zmiňuje, že Karel „*neumí latinsky, ani žádný jiný jazyk, jediné německy mluví dobře a trochu málo rozumí francouzsky*.“¹⁸ Bylo by však nesprávné a vůči Karlovi nespravedlivé tvrdit, že byl hloupý. Trpěl totiž dnes již jen těžko specifikovatelnou formou dyslexie,¹⁹ kterou dokázala diagnostikovat teprve medicína 20. století; soudě dle zpráv současníků v úvahu ovšem přichází i autismus, zejména

¹⁶ ÅBERG: *Karl XI*, s. 63-64.

¹⁷ RYSTAD, c.d., s. 20.

¹⁸ MAGALOTTI, c.d., s. 82.

¹⁹ ÅBERG, c.d., s. 33-34; KIRBY: *Östersjöländeras historia*, s. 345; RYSTAD, c.d., s. 23-24. Shodou okolností trpí toutéž nemocí i současný švédský král Karel XVI. Gustav.

v souvislosti s cholerickými výbuchy,²⁰ se kterými muselo Karlovo okolí počítat. Vychovatele a učitele zarážel především nápadný rozdíl mezi královou schopností aplikovat poznatky získané poslechem, kdy projevoval až fascinující paměťovou kapacitu, a jeho velmi nízkou schopností čtení. Vysvětlení ale pochopitelně hledali marně. Naopak jejich údajná neschopnost krále něco naučit se stala vítaným argumentem ve vzájemném soupeření o vliv na mladého krále mezi jednotlivými členy poručnické vlády.²¹

Karlovo dětství a dospívání tak lze jen těžko označit za šťastné. „*Cítil požadavky a očekávání na sebe kladené a také, jak je těžké jim dostát. Pocit vlastní nedostatečnosti byl posilován značně ponižujícími inspekcemi pokroků ve studiu, které nechala provádět poručnická vláda.*“²² Připočteme-li ke všem těmto faktorům ještě Karlovu slabou tělesnou konstituci, je jasné, že sebevědomím rozhodně neoplýval.

Ani v dalších ohledech není snadné si o Karlově osobnosti udělat obrázek, neboť se zdál být živoucím důkazem rčení o vzájemně se přitahujících protikladech. Třebaže je považován za nejzbožnějšího ze všech švédských králů,²³ zároveň nadevše miloval vojenské přehlídky, polní cvičení a podobné záležitosti. „*Když sedí na koni, zdá se být úplně jiným člověkem, skutečně vypadá jako král,*“²⁴ popsal proměnu jeho charismatu Magalotti, zatímco když se král pohyboval pěšky, bylo to „*jako kdyby chodil po skle.*“²⁵ Již v době Karlova dětství tak došlo k prvním polním cvičením ve švédských dějinách vůbec.²⁶ „*Nevyvinutý a málo nadaný, na začátku svého panování se zajímal především o lov, tělesná a vojenská cvičení. Dominovalo u něho příbuzenství k Oldenburgům, zatímco z geniality a státnického nadání vasovských králů nebyla patrná ani stopa. Nějaký zájem o politiku, především zahraniční, se u něj v této době vůbec nedá vytušit. Naopak jeho vynikajícími vlastnostmi byl vyhraněný pocit odpovědnosti, velmi silná vůle a nevyčerpatelná energie.*“²⁷ Těmito slovy pak charakterizoval Karla Ragnar Hoffstedt v úvodu ke své práci o švédské zahraniční politice v průběhu skánské války; sám Hoffstedt přitom upozorňuje na skutečnost, že dánští historikové téměř shodnými slovy popisují Kristiána V., od roku 1670 Karlův dánský protějšek.²⁸ Podobný názor zastával i Georg Landberg, který se ve své práci o švédské zahraniční politice v druhé polovině 17. století

²⁰ STILLE: *Studier över Bengt Oxenstiernas politiska system och Sveriges förbindelser med Danmark och Holstein-Gottorp 1689-1692*, s. 143.

²¹ RYSTAD, c.d., s. 23.

²² RYSTAD, c.d., s. 23.

²³ ÅBERG, c.d., s. 64-65.

²⁴ MAGALOTTI, c.d., s. 80.

²⁵ MAGALOTTI, c.d., s. 80.

²⁶ ÅBERG, c.d., s. 43-44.

²⁷ HOFFSTEDT, c.d., s. 14.

²⁸ HOFFSTEDT, c.d., s. 14, pozn. 1.

jednoznačně vyjádřil, že „*Karel XI byl diplomaticky vzácně nenadaný*“.²⁹ Servítky si nebral ani Magalotti, když se vyjádřil, že „*královou silnou stránkou jsou vojenská cvičení... Jinak nerozumí ničemu*“.³⁰

Obdobnými protiklady lze vyznačovala i další Karlova vášeň, cestování. „*Žádný z předcházejících švédských králů neviděl ze své země tolik jako tento karolinský monarcha*“,³¹ dočteme se v jednom z Karlových životopisů. Přitom však byl paradoxně „*jeden z velmi mála švédských králů od dob středověku, kteří nikdy nepřekročili hranice vlastního Švédska*“³² - což lze chápat také jako narážku na skutečnost, že za Karlovy vlády Švédsko nevedlo téměř žádnou válku (přinejmenším téměř žádnou útočnou válku). Zároveň tím Karel XI. splňoval důležitou dobovou podmínku, dle které „*k vládě v dobovém vnímání bezpodmínečně patřil vládce sám. Měl být v své zemi přítomen a pokud tomu tak nebylo, bylo to vnímáno jako problém nebo alespoň něco, co je třeba nějak ospravedlnit a řešit*“.³³ Tato charakteristika osoby Karla XI. vynikne zejména ve srovnání s osudy jeho syna Karla XII.

Fridrich Vilém, budoucí Velký kurfiřt, měl oproti Karlu XI. tu výhodu, že v roce 1660 již měl za sebou dvě desetiletí samostatné vlády. Určitým handicapem, kterému při nástupu na trůn čelil, byla skutečnost, že jeho otec, kurfiřt Jiří Vilém, jej na radu svého vlivného a oblíbeného ministra Schwarzenberga nezasvěcoval do umění diplomatického jednání a zákulisních intrik,³⁴ takže Fridrich Vilém se po roce 1640 musel ve vírech třicetileté války rychle zorientovat jako samouk, co mu však chybělo v politickém vzdělání, dokázal podle názoru některých historiků nahradit získanými „*zkušenostmi s lidmi a s životem*“.³⁵ Nedostatku politických zkušeností na začátku své vlády si byl Fridrich Vilém velmi dobře vědom a svým potomkům odkázal vlastnoručně sepsaný politický testament, který se měl stát základem jejich vzdělání v oblasti zahraniční politiky. Co se týče Fridrichovy osobnosti, shodují se soudobí pozorovatelé, že byl hluboce zbožným vyznavačem kalvínské víry. Někteří autoři dávají kalvinistickou víru do přímého souladu se silným pocitem odpovědnosti a pracovitosti, kterým se Fridrich Vilém vyznačoval³⁶, jak jsem ale uvedl výše, odpovědností a pracovitostí se vyznačoval i luterán

²⁹ LANDBERG, c.d., s. 176.

³⁰ MAGALOTTI, c.d., s. 81.

³¹ ÅBERG, c.d., s. 147.

³² LINDQVIST: *Historien om Sverige 4*, s. 122.

³³ KOZMANOVÁ: *Fridrich Vilém Braniborský a jeho místodržitelé. Panovník v kontextu vícenásobné vlády 17. století*, s. 649.

³⁴ HÜTTL, c.d., s. 47.

³⁵ MARRIOTT – ROBINSON: *The Evolution of Prussia*, s. 77.

³⁶ GLOGER, c.d., s. 157-158.

Karel XI. a v dějinách bychom našli i příklady stejně tak pracovitých katolických panovníků. Silný pocit odpovědnosti a pracovitosti se u Fridricha Viléma ale mísil s jistou kolísavostí, kdy často v rozčilení vydal nějaký příkaz a poté upadl do nečinné rezignace, když viděl, jaké jeho rozkaz přinesl následky.³⁷ Kromě toho Fridrich svému okolí zcela nedůvěřoval, což se projevilo mimo jiné tím, že po nástupu na trůn rozhodl, že veškerou příchozí poštu bude otevírat sám – od čehož ale musel z pochopitelných praktických důvodů záhy upustit.³⁸ Ač byl jen střední postavy, jeho tělesná stavba spolu s hustými tmavými vlasy, elegantním knírkem a ostrýma očima zanechala na současníky náležitě vznešený a pozitivní dojem.³⁹ Navzdory tomu se netěšil právě nejlepšímu zdraví, což jej spojovalo se švédským monarchou. Již od mládí trpěl častými záchvaty dny a astmatu, k čemuž se zhruba od roku 1673 přidaly i problémy s ledvinovými kameny a vodnatelností.⁴⁰ Vleklé zdravotní potíže mu ale nebránily – opět ve shodě s Karlem XI. – často vyrážet na lov.⁴¹ Co oba panovníky naopak odlišovalo, byl jejich vztah k teoretickému vzdělání. Na rozdíl od Karla XI. měl Fridrich Vilém zálibu v kreslení a geometrii, sbíral mince a vlastnil obrovskou knihovnu, pro kterou vždy i v časech největší ekonomických problémů našel finance na nákup dalších přírůstků. Budiž mu přičteno k dobru, že přístup do knihovny poskytl i různým učencům působícím ať už přímo u dvora či jinde v zemi.⁴² Podobně jako měli oba Karlové v učebním plánu alespoň základy finštiny, museli se budoucí braniborští kurfiřti ponořit do tajů jiného, jim jen těžko srozumitelného jazyka části svých poddaných, totiž polštiny. Teprve Fridrich Veliký pro sebe i své nástupce na tuto jistě nesnadnou povinnost rezignoval.⁴³ A ještě jednu věc měli Fridrich Vilém a Karel XI. společnou – oba hluboce milovali své manželky, zachovávali jim věrnost a po jejich smrti velmi truchlili. Fridricha Viléma ovšem od obou Karlů i od ostatních Hohenzollernů odlišovala ještě jedna zajímavá skutečnost – na rozdíl od všech zmíněných měl za sebou zkušenosti se studiem v zahraničí, a to v Nizozemí.⁴⁴

Fridricha III., jež si zajistil své místo v historii dosáhnutím povýšení Pruska na království, stručně charakterizoval František Stellner následujícími slovy: *Po matce zdědil laskavost a slabost, otci se nepodobal ani fyzicky. Jeho malou postavu hyzdil hrb, který nedokázaly odstranit ani opakované ortopedické kúry u nizozemských lékařů. Liboval si*

---

³⁷ GLOGER, c.d., s. 45.

³⁸ GLOGER, c.d., s. 91-92.

³⁹ GLOGER, c.d., s. 161; MARRIOTT – ROBINSON, c.d., s. 78.

⁴⁰ HÜTTL, c.d., s. 482-484.

⁴¹ GLOGER, c.d., s. 30.

⁴² GLOGER, c.d., s. 209; HÜTTL, c.d., s. 48.

⁴³ STRAUB, c.d., s. 25.

⁴⁴ STRAUB, c.d., s. 44.

v pompě a nádheře, svoji nerozhodnost a průměrného ducha maskoval striktním dodržováním ceremoniálu. Již v deseti letech založil rytířský řád a organizoval řádové slavnosti. O armádu se nestaral, marně bychom u něj hledali velitelské vlohy. Doprovázel sice otce při několika taženích, ale působila mu takové potíže, že se sotva držel na nohou... O jeho nerozhodnosti francouzský vyslanec prohlásil: „Kdo s ním mluví naposledy, má vždy pravdu“.⁴⁵ Tím Fridrich do puntíku splnil Stellnerův trefný postřeh, že „podle nepsané tradice v hohenzollernské dynastii představoval každý následník pravý opak svého otce.“⁴⁶

U válečnického krále Karla XII., který většinu své vlády strávil na válečných taženích mimo vlastní švédské území, může být poněkud nesnadné se přes nános pozdějších historek a tendenčních znázornění propracovat k portrétu patnáctiletého mladíka, který na jaře 1697 převzal vládu po svém otci, přičemž prvních několik měsíců místo něj vládla poručnická vláda – v 17. století ve Švédsku již počtvrté. Zbožný mladík se sice navenek prezentoval divokými kousky, jimiž se svými kumpány šokoval vysoké šlechtice i počestné měšťany a v nepřátelích Švédska vyvolal pocit, že země řízená nedospělým a nevybouřeným králem nemá šanci se ubránit, zároveň ale zdědil po svém otci pracovitost, kterou zahraniční diplomaté ve svých depeších oceňovali,⁴⁷ a je doloženo, že v prvních letech vlády si, navzdory své budované image rozhodného absolutistického panovníka, svou pozicí zdaleka nebyl jistý a často pod tíhou povinností trpěl zaživacími potížemi.⁴⁸ Na rozdíl od svého otce i mnoha dalších panovníků prožil poměrně šťastné dětství, kdy mu bylo umožněno trávit v porovnání s jinými královskými potomky nadprůměrně mnoho času s vlastními rodiči. Lze si jen domyslet, že o to hůře musel snášet jejich ztrátu, třebaže mu uvolnila cestu na trůn.

Ač sám velkých úspěchů ve vzdělání nedosáhl, byl si Karel XI. vědom, že bez kvalitního vzdělání nemůže jeho syn jednou vykonávat dobře roli, pro kterou byl předurčen. Penzum vědomostí, které si sám kdysi nezvládl osvojit, měl nyní vzít za své jeho následník. Je pozoruhodné, že při výuce malého prince byl důraz kladen na třibení vlastního úsudku a nikoli jen na memorování faktů. Zdá se, že s učením obecně neměl Karel XII. velké problémy, nejvíce ale učitelé chválili jeho pokroky v základech vojenského umění a matematice. Slušně ovládl latinu i francouzštinu a téměř na úrovni rodilého mluvčího i němčinu.⁴⁹

⁴⁵ STELLNER: *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*, s. 22-23.

⁴⁶ STELLNER, c.d., s. 34.

⁴⁷ JONASSON: *Karl XII och hans rådgivare*, s. 85.

⁴⁸ LILJEGREN: *Karl XII*, s. 57.

⁴⁹ GRIMBERG: *Svenska folkets underbara öden IV, 1660-1709*, s. 492, 498-499.

Oproti svému souputníkovi Fridrichovi III. měl Karel XII. tu nevýhodu, že jeho otec pro něj nenechal sepsat žádné ponaučení vyplývající z vlastních zkušeností. Zatímco Velký kurfiřt již v 1667 sepsal pro své potomky Politický testament⁵⁰ a o něco později k podobnému kroku přistoupil např. i Ludvík XIV.,⁵¹ Karel XI. jen udělil svému synovi na smrtelné posteli mezi čtyřma očima několik rad, z nichž si Karel XII. většinu nechal pro sebe a jejich obsah nikdy nikomu nesdělil.⁵²

---

⁵⁰ GLOGER, c.d., s. 166-172.

⁵¹ LUDVÍK XIV. *Paměti Krále Slunce*.

⁵² LILJEGREN, c.d., s. 40.

4. Král proti císaři

Vedle rozboru geopolitické situace a představení osobností švédských a braniborských panovníků, provedených v předchozích kapitolách, je pro pochopení celkového obrazu evropské politiky v daném období žádoucí alespoň stručně nastínit a porovnat profily dvou klíčových panovníků, kteří svým zemím vládli po celou v této práci analyzovanou epochu.

Pro dějiny raného novověku poměrně neobvyklý pohled se naskytne, pokud zaměříme pozornost na vývoj v ostatních státech Evropy, zejména v těch, které hrály nejdůležitější roli. Po celé sledované období vládl ve Svaté říši římské národa německého jeden císař, Leopold I. a stejně tak ve Francii jeden král, Ludvík XIV. Na základě této skutečnosti pochopitelně není možné tvrdit, že by situace v Evropě byla stabilizovaná a poklidná, změna na těchto klíčových panovnických dvorech by nicméně nejspíše mezinárodně politickou situaci ještě více zkomplikovala. Formální světskou hlavou křesťanstva byl samozřejmě císař, o skutečném hegemonu evropské politiky však nelze ani v nejmenším pochybovat. Tato pozice patřila zcela jednoznačně Francii, která slovy švédského historika Hoffstedta „v této době převyšovala všechny evropské země počtem obyvatel i bohatstvím a měla nejsilnější armádu, a opírajíc se o tyto mocenské prostředky hrála francouzská monarchie dominantní roli v evropském politickém životě.“⁵³ S mírnou dávkou fantazie popsal německý historik Schmale situaci obdobně: „Evropa byla jevištěm,... kde každý zkoušel před naplněným hledištěm hrát hlavní roli. Od 60. let 17. století opanoval scénu Ludvík XIV.,“⁵⁴ přičemž „vedl prakticky celý svůj dlouhý politický život, ať už latentně nebo otevřeně, agresivní zahraniční politiku.“⁵⁵ V řadě oblastí Říše byl vliv Ludvíka XIV. větší než vliv samotného císaře.⁵⁶ Zcela vyloučená přitom nebyla ani varianta, že by se sám Ludvík mohl stát císařem, jak se ukázalo při císařské volbě v roce 1657. Zatímco Ludvík patří mezi vůbec nejznámější panovníky světových dějin a historici mu stále věnují pozornost⁵⁷, Leopoldu I. věnovalo pozornost výrazně méně historiků.⁵⁸

⁵³ HOFFSTEDT, c.d., s. 2. Bliže o početních stavech francouzské armády srov. LYNN: *Recalculating French Army Growth during the Grand Siecle, 1610 – 1710*, s. 881-906.

⁵⁴ SCHMALE: *Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte*, s. 606.

⁵⁵ HRBEK: *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*, s. 26.

⁵⁶ WREDE, *Der Kaiser, das Reich, die Deutsche Nation – und ihre "Feinde". Natiogenese, Reichsidee und der "Durchbruch des Politischen" im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden*, s. 86.

⁵⁷ Katalog francouzské národní knihovny uvádí 243 biografii Ludvíka XIV. vydaných pouze po roce 2000. <https://catalogue.bnf.fr/> [2020-03-28]

⁵⁸ Katalog německé národní knihovny uvádí pouhých 14 titulů souvisejících s osobností Leopolda I. vydaných po roce 2000. <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&query=118571869> [2020-03-28]

Stručný nástin Leopoldovy osobnosti podala Sigrid-Maria Grössingová ve své popularizační práci *Géniové v rodě habsburském*, kde sice ocenila jeho schopnosti na poli skládání hudby⁵⁹, avšak „v této době zmatků byl zapotřebí silný muž, a ne citlivý hudebník, jenž se nejraději zdržoval ve svých komnatách, aby se mohl soustředit na melodie, které ho provázely ve dne v noci. Se svou introvertní, zbožnou povahou by Leopold byl ideální pro duchovní dráhu, kde by mohl sloužit Bohu a hudbě.“⁶⁰ Poměrně výstižná je už skutečnost, že celou kapitolu věnovanou Leopoldově osobnosti Grössingová nazvala „*Císařem proti své vůli*“. Podobně Leopolda charakterizoval i švédský historik Fahlborg, který císařovu osobnost popsal slovy „*duší ani srdcem se o politiku nezajímající*“⁶¹ a v jiné části své rozsáhlé práce o švédské zahraniční politice uvedl, že „*císař Leopold mohl mít mnoho osobních ctností, ty však nemohly nahradit nedostatek skutečných státnických schopností a cílevědomé energie*“.⁶² Ve světle těchto charakteristik tedy není příliš překvapivé, že hegemonem Evropy se stal Ludvík XIV., který naopak nedostatkem skutečných státnických schopností a cílevědomé energie netrpěl. Nezanedbatelnou roli pochopitelně hrál i počet obyvatel Francie a její s tím související vojenská a ekonomická síla, jak Švédsko, tak Braniborsko jsou ale přesvědčivým důkazem pro tezi, že počet obyvatel ani ekonomická síla nemusí být omezujícími faktory, má-li země ve svém čele cílevědomého a strategicky nadaného panovníka.

---

⁵⁹ Leopold byl autorem celkem 79 církevních a 155 světských skladeb a dnešní hudební vědci jeho díla řadí na stejnou úroveň jako díla Josepha Haydna. GRÖSSINGOVÁ: *Géniové v rodě Habsburků*, s. 60.

⁶⁰ GRÖSSINGOVÁ, c.d., s. 56.

⁶¹ FAHLBORG: *Sveriges yttre politik 1668-1672, band I*, s. 436.

⁶² FAHLBORG: *Sveriges yttre politik 1660-1664*, s. 101.

5. Nástin švédsko–braniborských vztahů před rokem 1660

Historie vztahů mezi Švédskem a Braniborskem pochopitelně nezačíná rokem 1660. Na co mohli Fridrich Vilém a Karel XI. navazovat? Jaké zkušenosti získali v těchto bilaterálních vztazích jejich předchůdci a sám Fridrich Vilém v první polovině své dlouhé vlády? Na tyto otázky se pokusím nastínit odpověď v této krátké kapitole.

Jak bylo v novověké Evropě obvyklé, mezi oběma panovníky existoval příbuzenský vztah – švédský král Gustav II. Adolf byl bratrem princezny Kateřiny, babičky Karla XI., a zároveň byl manželem Marie Eleonory Braniborské, tety Fridricha Viléma. Pro vývoj vzájemných vztahů obou států ale toto příbuzenství žádnou výraznější roli nehrálo, častokrát jsme v dějinách svědky toho, že i z pokrevního hlediska výrazně bližší příbuzní se na diplomatickém i válečném poli střetli jako protivníci. O skutečnosti, že tento příbuzenský vztah nebyl ani samotnými příslušníky obou dynastií vnímán jako zvlášť blízký, svědčí nejlépe skutečnost, že sám Gustav II. Adolf přišel počátkem třicátých let, krátce po zapojení švédského vojska do probíhající třicetileté války, s návrhem sňatku mezi svou dcerou Kristýnou a Fridrichem Vilémem,⁶³ není ovšem zcela jasné, zda se samotný Fridrich Vilém a Kristýna o tomto návrhu vůbec dozvěděli.⁶⁴ Z návrhu nakonec sešlo a Gustav II. Adolf si vstřícnější postoj svého švagra, kurfiřta Jiřího Viléma, který se již od dvacátých let přikláněl spíše na císařskou stranu a posléze byl dokonce jmenován císařským generalissem, pojistil sérií smluv uzavřených v létě 1631, k jejichž podpisu ovšem bratra své ženy víceméně přinutil hrozbou vojenské přítomnosti v blízkosti Berlína. Podobnému nátlaku měla braniborská metropole znovu čelit o čtyři roky později, v zimě roku 1635, kdy švédská vojska obsadila průsmyk u Fehrbellinu, tedy místo, kde měla shodou okolností utrpět o čtyři dekády později od Fridricha Viléma zásadní porážku – ale nepředbíhejme.

Plán sňatku mezi Fridrichem Vilémem a Kristýnou se znovu objevil v roce 1643, tentokrát jej inicioval sám Fridrich Vilém, který se mezitím roku 1640 ujal vlády po svém otci. Návrh nadšeně podporovali francouzští diplomaté, kteří v něm oprávněně viděli prostředek k oslabení císařské strany, naopak císař Ferdinand III. jej ze stejného důvodu přijal velmi negativně. Negativní postoj zaujaly i Dánsko a Polsko, které by se vznikem švédsko-braniborské unie rázem ocitly ne-li přímo v obklíčení, tak alespoň ve velmi nevýhodné strategické pozici. Návrh ale nevzbudil velké nadšení ani u švédské poručnické

⁶³ GLOGER, c.d., s. 27; HÜTTL, c.d., s. 39-40.

⁶⁴ HÜTTL, c.d., s. 49.

vlády, kancléř Axel Oxenstierna přímo přiznal braniborskému vyslanci Johannu Friedrichu von Schlezerovi, že není v zájmu velké části švédské šlechty provdat Kristýnu za suverénního panovníka, neboť by tím šlechta ztratila část svého vlivu. Vedle toho hrála roli i otázka náboženská, provdat luteránku Kristýnu, formální hlavu zemské církve, za kalvinistu se řadě švédských šlechticů a především prelátů nezdálo právě vhodné.⁶⁵ Pochopitelně netušili, jaké překvapení jim Kristýna v tomto ohledu ještě v budoucnosti připraví. Nakonec plány definitivně padly v roce 1646 a Fridrich Vilém tak alespoň zůstal ušetřen otázky, zda by mu náležel titul švédského krále nebo pouze manžela-regenta.

Vztahy mezi Švédskem a Braniborskem příliš nevylepšila ani smrt posledního pomořanského vévody Bogislava XIV., který zemřel bezdětný počátkem roku 1637. Na základě dávné smlouvy, uzavřené mezi pomořanskými vévody a Hohenzollerny roku 1493, měl nyní nárok na převzetí strategicky důležitého Pomořanska braniborský kurfiřt Jiří Vilém, Bogislav však již dříve uzavřel spojeneckou smlouvu s Gustavem II. Adolfem a švédské jednotky nyní pomořanské kontrolovaly. Poručnická vláda vládoucí jménem nezletilé Kristýny požadavky na vyklizení Pomořanska rezolutně odmítla. Jak ještě uvidíme, spory o Pomořansko měly poznamenat švédsko-braniborské vztahy na velmi dlouhou dobu, dokonce ještě daleko za rok 1701.

Po svém nástupu na trůn se Fridrich Vilém snažil zajistit své těžce zkoušené zemi neutralitu. Jednání o příměří se Švédskem zpočátku drhla především na otázce Pomořanska a byl to právě Fridrich Vilém, kdo přišel s návrhem na rozdělení Pomořanska mezi obě země. Když tato hlavní překážka padla, podařilo se novému kurfiřtovi uzavřít na období let 1641 – 1643 s hegemonem proticísařského tábora příměří, díky čemuž mohl obratem zredukovat početní stavy své armády. Právě uzavřené příměří ovšem Fridrichu Vilémovi nebránilo poskytnout uvolněné vojáky k dispozici císaři.

Ke konci příměří v roce 1643 se situace pro Švédsko zásadně změnila, když nově muselo čelit dalšímu dánskému útoku. Vojensky slabý, ale strategicky důležité území ovládající Fridrich Vilém se dočasně stal významným spojencem (byť ne natolik významným, aby mohl doufat ve sňatek se švédskou královnou), který mohl usnadnit Torstenssonův přesun z centra Říše na sever. Švédové neváhali vrátit pod kurfiřtovu pravomoc Frankfurt nad Odrou a další města, která si vyžádali v roce 1641, a dokonce naznačili ochotu vzdát se nároků na Pomořansko. Tato ochota ovšem měla jen krátkého trvání. Fridrich Vilém skutečně se svou nepočetnou armádou zabránil císařským jednotkám v konfrontaci s Torstenssonem spěchajícím na pomoc ohrožené vlasti, za což si tento syn

---

⁶⁵ HÜTTL, c.d., s. 112-116; PETERSSON, c.d., s. 149.

císařského generalissima vysloužil u vídeňského dvora jen špatně zakrývanou nedůvěrou. Fridrich Vilém se hájil, že vzhledem k situaci nemohl jednat jinak, a tento argument si zjevně do budoucna velmi oblíbil, přestože jím jen málokdy dokázal protistranu bezvýhradně přesvědčit.

Z prvních let své vlády se Fridrich Vilém rychle poučil, sám uznal, že zásadně snížit početní stav armády nebylo právě moudré,⁶⁶ a v roce 1644 přistoupil k dalekosáhlé vojenské reformě a k vybudování stálého vojska, jehož příslušníci nově neměli přísahat věrnost císaři, ale právě jen braniborskému kurfiřtovi. V kontextu braniborsko-švédských vztahů je bezesporu zajímavé, že branná povinnost a organizace vojska byly silně inspirovány švédským vzorem, o což se zasloužil především tajný rada Kurt Bertram von Pfuel, jehož příbuzní ve švédském vojsku sloužili a jehož sestra Kateřina Alžběta byla manželkou švédského polního maršála Johana Banéra. Přestože k výstavbě a udržování silné armády musel Fridrich Vilém vyčlenit dvě třetiny státního rozpočtu a nakonec sáhnout k takovým opatřením jako propachtování obchodu s jantarem nebo zavedení daně z hlavy i pro nejvyšší společenské vrstvy včetně sebe samého, podařilo se mu během let vybudovat vojenskou sílu, která po císařské armádě zaujímal druhý místo v Říši a v roce kurfiřtovy smrti čítala 25 – 30 000 vojáků.⁶⁷

Zdlouhavá jednání v Münsteru a Osnabrücku, která nakonec vyvrcholila uzavřením Vestfálského míru a ukončila tři desetiletí trvající evropský konflikt, z hlediska švédsko-braniborských vztahů vlastně jen potvrdila již dříve dosažený status quo. Pomořansko zůstalo rozdělené, švédská koruna si podržela Přední Pomořansko a Fridrichu Vilémovi připadlo Zadní Pomořansko. Přestože se jednání zúčastnila i deputace pomořanských stavů žádající přiřazení celého svého území pod vládu Fridricha Viléma,⁶⁸ měl ve spleť různých velmocenských zájmů jejich hlas jen malou váhu a výsledná ustanovení nijak neovlivnil. S tímto uspořádáním byl Fridrich Vilém dlouhodobě nespokojen a při několika příležitostech přišel s návrhem územní směny, kdy švédské koruně nabízel výměnou za Přední Pomořansko oblast magdeburského arcibiskupství, která mu byla ustanovením Vestfálského míru přiřčena. Osobně nebyl Fridrich Vilém spokojen ani s dalším ustanovením mírové smlouvy, podle kterého měla některá území pod jeho vládou v případě vymření hohenzollernské dynastie připadnout právě Švédsku.⁶⁹ Nejdůležitějším z těchto území byla Neumark, jedna ze dvou hlavních částí, z nichž se skládalo kmenové území

---

⁶⁶ HÜTTL, c.d., s. 87.

⁶⁷ GLOGER, c.d., s. 309, 360; MARRIOTT – ROBERTSON, c.d., s. 92.

⁶⁸ HÜTTL, c.d., s. 145.

⁶⁹ FAHLBORG, c.d., s. 64.

Braniborska, která přímo sousedila s Předním Pomořanskem. Švédský vliv v Říši by tak výrazně stoupl, i když Velkého kurfiřta by se tento problém osobně již přímo nedotýkal.

Vztahy mezi Braniborskem a Švédskem nicméně ve světle výše uvedených skutečností nebyly ve druhé polovině třicetileté války a po jejím skončení jen vyloženě negativní. I průběh Kristýniny slavnostní korunovace v roce 1650 jasně ukazuje, že navzdory všem zdrojům napětí měl braniborský vyslanec ve Stockholmu přední postavení – při slavnostním průvodu mu byl vyhrazen jeden z předních vozů, podobně jako francouzskému vyslanci, zatímco dánský vyslanec nebyl vůbec pozván.⁷⁰

Další oblastí, kde se zájmy Fridricha Viléma a švédské koruny střetly, byla nevyřešené otázka města Brémy. Formulace mírové smlouvy umožňovala dvojí výklad v otázce, zda spolu s územím brémského arcibiskupství přechází pod švédskou vládu i samotné město Brémy či nikoliv. Není jistě těžké si domyslet, jaký výklad upřednostňovalo Švédsko a jaký samotné Brémy. Svou vůli se Švédsko postupně dvakrát pokusilo prosadit silou, přičemž k prvnímu pokusu došlo v letech 1653 – 1654. Švédští diplomaté se pokusili předem zajistit pro tento navýsost citlivý krok podporu vybraných říšských suverénů, mezi něž patřil i Fridrich Vilém.⁷¹ Štětínským recesem z května 1653 došlo k úpravám dosud jen nejasně stanovené hranice mezi švédskou a braniborskou částí Pomořanska, o nichž se v té době jednalo již třetím rokem, a to podle kurfiřtových požadavků.⁷² Zároveň však musel Fridrich Vilém explicitně potvrdit svůj souhlas s nárokem švédské koruny na převzetí části braniborského území v případě vymření hohenzollernské dynastie a potvrdit Švédsku část příjmů z přístavních poplatků v Zadním Pomořansku. Vzhledem k dalšímu vývoji situace sice Švédsko nakonec podporu severoněmeckých panovníků nezískalo,⁷³ ustanovení štětínského recesu ale zůstala nadále v platnosti. Reces však nebyl předložen ani jednou ze smluvních stran ke schválení císaři, čehož Fridrich Vilém v budoucnu neváhal využít.

Zásadní změny v mocenské konstelaci přinesla první severní válka. Během tohoto konfliktu se Fridrich Vilém nejprve pokusil vystoupit jako vyjednaváč mezi Švédskem a Polskem, tuto jeho iniciativu ale švédský král Karel X. Gustav odmítl.⁷⁴ Následně zaujal Fridrich Vilém protišvédské stanovisko, avšak zároveň neměl důvěru v schopnosti polského vojska, a proto se spojil s Holanďany, kteří uvítali možnost získání nového

⁷⁰ PETERSSON, c.d., s. 192.

⁷¹ Velký kurfiřt zároveň řešil obdobný problém ohledně města Magdeburku, v jehož případě byla ustanovení mírové smlouvy podobně nejasná. HÜTTL, c.d., s. 335-348.

⁷² LANDBERG, c.d., s. 61-64.

⁷³ Blíže k průběhu obou brémských válek LIŠKA, c.d.

⁷⁴ HÜTTL, c.d., s. 211.

spojence v baltském prostoru. Pomoc poskytnutá Nizozemím ale nebyla příliš účinná, navzdory skutečnosti, že Fridrich Vilém byl jedním z poručníků nizozemského místodržícího Viléma III. Oranžského.⁷⁵ Jedním z důvodů byla skutečnost, že Nizozemci požadovali převzetí správy nad přístavem Pilau, vzhledem ke zkušenostem, jaké s nimi učinil v případě vévodství Kleve, se ale Fridrich Vilém jakémukoliv dalšímu, byť formálně dočasnému postoupení svých práv Nizozemcům bránil.⁷⁶ Kromě rodinných a náboženských vazeb spojovala Braniborsko a Nizozemí i skutečnost, že tradiční nepřítel Nizozemců Anglie byla v této době spojencem Švédska. I z tohoto důvodu se Fridrich Vilém setkal s odmítnutím, když se pokusil získat za spojence Olivera Cromwella, byť lord protektor svou odpověď zahalil do diplomatické formulace o nutnosti spojení mezi všemi protestantskými panovníky.⁷⁷

Fridrich Vilém se zaměřil na navýšení početních stavů své armády, která nakonec měla sílu zhruba 19 000 mužů. K aktivnímu vystoupení, byť jen za účelem obrany vlastního území, se ale Fridrich Vilém neodhodlal a své vojáky shromáždil ze zpětného pohledu nepříliš šťastně kolem Královce. Zde se Karlu X. Gustavovi podařilo braniborsko-pruské vojáky obklíčit a švédský král nakonec Velkého kurfiřta přinutil 17. ledna 1656 k podpisu smlouvy v Královci, kterou se mj. Prusko stalo z polského léna lénem švédským. Zároveň se musely všechny pruské přístavy otevřít švédským lodím a Prusko muselo kontingentem 1000 vojáků přispět k švédskému válečnému úsilí. Jediným pozitivem pro braniborského kurfiřta byl zisk sekularizovaného biskupství Ermland, které mu Karel X. Gustav vyčlenil z oblastí, které obsadil v Polsku. I nadále však zůstával vztah mezi Švédskem a Braniborskem napjatý a především nevyjasněný. Část švédského vojska si při přesunu do Polska vynutila průchod kurfiřtovým Zadním Pomořanskem, přičemž vojákům během průchodu musel Fridrich Vilém zajistit denně na 40 000 liber chleba a 200 sudů piva.⁷⁸ Švédsko-braniborské vztahy komplikovala i skutečnost, že většina členů kurfiřtovy Tajné rady si přála zachování spojení s Polskem, pouze hrabě Georg Fridrich von Waldeck se otevřeně vyslovoval pro spojení se Švédskem.⁷⁹ Waldeck byl zároveň ale tím členem Tajné rady, kterému již několik let Fridrich Vilém dopřával nejvíce sluchu.⁸⁰ Samotný Waldeckův vliv by ale patrně vliv propolské strany nevyvážil, zejména když polští zástupci oslovili Fridricha Viléma s nabídkou následnictví polského trůnu

---

⁷⁵ HÜTTL, c.d., s. 209.

⁷⁶ HÜTTL, c.d., s. 212.

⁷⁷ GLOGER, c.d., s. 120.

⁷⁸ GLOGER, c.d., s. 121.

⁷⁹ HÜTTL, c.d., s. 213; MITTENZWEI – HERZFELD: *Brandenburg-Preussen 1648 – 1789*, s. 47-48.

⁸⁰ LANDBERG, c.d., s. 65.

v případě smrti krále Jana Kazimíra II. Vasy pod podmínkou, že se kurfiřt do konfliktu otevřeně zapojí po boku Poláků. Tuto jistě lákavou nabídku ale sabotoval sám polský král prohlášením Pruska za odumřelé léno.⁸¹ Chtěl-li si Fridrich Vilém v danou chvíli Prusko udržet, nezbylo mu za této konstelace jiné východisko než prohloubit spojení se švédským králem.

Toto spojení bylo prohloubeno smlouvou v Marienburgu v červnu 1656. Fridrichu Vilémovi se v této smlouvě ještě nepodařilo prosadit svůj požadavek na úplnou nezávislost Pruska, v tajných dodatcích k navenek nijak zvlášť významné smlouvě mu ovšem Karel X. Gustav přislíbil zisk čtyř velkopolských vojvodství. Tím vůbec poprvé švédský král připustil možnost, že by se celé polské území neocitlo pod jeho vládou, což vzbuzuje otázku, zda se ustanovením tajných dodatků skutečně po skončení celého tažení hodlal řídit.⁸²

Dokladem tohoto prohloubení švédsko-braniborského spojení byla účast velkého počtu kurfiřtových vojáků v červencové třídní bitvě u Varšavy. Počet kurfiřtových vojáků, kteří se bitvy účastnili, je udáván zhruba okolo 8 500 mužů,⁸³ což znamená, že pro tuto bitvu kurfiřt vyčlenil téměř polovinu svého vojska. Sám kurfiřt chtěl tvář v tvář polské přesile raději vyjednávat, Karel X. Gustav mu ale ve snaze ho povzbudit přiřadil jako nejbližšího spolupracovníka ze švédské strany polního maršála Karla Gustava Wrangela – stejného muže, který v prosinci 1674 vstoupí na braniborské území jako nepřítel. Striktním sledováním vlastních zájmů si Fridrich Vilém jako ještě později tolikrát vysloužil kritické poznámky svých protivníků, v bitvě poražený polský král se měl ještě před začátkem střetnutí vyjádřit před francouzským velvyslancem, že chce kurfiřta „*strčit do díry, kam slunce ani měsíc nesvítí*“.⁸⁴

Ani společně dosažené vítězství ale švédsko-braniborské vztahy nevylepšilo. Fridricha Viléma se osobně velmi dotklo, že hlavní zásluhu na vítězství si připsali švédští generálové, a dokonce nechal v Nizozemí tisknout a následně po Evropě šířit letáky popisující jeho verzi událostí, v níž samozřejmě měli hlavní podíl na výsledku bitvy jeho vojáci. To by snad ještě bylo možné přejít jako nepodstatnou lapálii, k níž může dojít i mezi výrazně bližšími spojenci, horší pro Švédy byl fakt, že Fridrich Vilém odmítl zapojit své jednotky do pronásledování poražených Poláků.⁸⁵ Ve stejné době se do války proti Švédsku zapojil i ruský car Alexej I. a Fridrich Vilém, maje jako obvykle na zřeteli

⁸¹ GLOGER, c.d., s. 128; HÜTTL, c.d., s. 214.

⁸² LANDBERG, c.d., s. 96.

⁸³ MITTENZWEI – HERZFELD, c.d., s. 55.

⁸⁴ GLOGER, c.d., s. 130.

⁸⁵ GLOGER, c.d., s. 133; HÜTTL, c.d., s. 214-215.

především vlastní zájmy, po poměrně krátkém vyjednávání v září získal od cara garanci svých východních hranic výměnou za neutralitu v probíhajícím švédsko-ruském konfliktu. Kurfiřtovým zájmům posloužil i sám císař Ferdinand III., který se na podzim 1656 diplomaticky zapojil do probíhající války a podpořil protivníky Švédska. Proti švédským protestantům katolický císař neváhal podpořit nizozemské a dánské protestanty, jakož i pravoslavného cara.⁸⁶ Karel X. Gustav, tlačенý ze všech stran a mající za spojence jen nepříliš spolehlivé Uhry a ukrajinské kozáky, neměl nyní mnoho možností na výběr a 20. listopadu 1656 si zavázal Fridricha Viléma smlouvou z Labiau, kterou přiznal Prusku úplnou nezávislost a vzdal se švédského podílu na clech vybíraných v tamních přístavech, který mu Fridrich Vilém vyplácel od podpisu smlouvy v Královci. Vzhledem k pokročilému ročnímu období se tato nová smlouva na bitevním poli nijak zvlášť neprojevila.

Smrt císaře Ferdinanda III. 2. dubna 1657 situaci opět změnila. Fridrich Vilém se stal žádaným volitelem, dokonce naznačil, že by byl ochoten svůj hlas prodat,⁸⁷ brzy se však ukázalo, že navzdory úsilí francouzských diplomatů se proti Leopoldovi Habsburskému protikandidát nenajde. I v otázce císařské volební kapitulace se Fridrich Vilém přiklonil k požadavkům vzneseným profrancouzským kolínským kurfiřtem, arcibiskupem Maxmiliánem Jindřichem Bavorským, dle nichž neměl budoucí císař podporovat své španělské příbuzné v Itálii a v Nizozemí. Při jednání s habsburskými diplomaty pak braniborský zástupce Johann Portmann, hájící zájmy Fridricha Viléma, který do Frankfurtu nad Mohanem osobně během zhruba rok trvajících jednání na rozdíl od většiny ostatních kurfiřtů vůbec nepřišel, navrhl tzv. reciproční klauzuli, podle níž mělo být analogicky zakázáno Francii a jejím spojencům podporovat nepřátele císaře i jemu podřízených říšských panovníků. Klauzule byla výměnou za braniborský hlas pro habsburského kandidáta přijata,⁸⁸ její praktický přínos a především vymahatelnost byla však přinejmenším diskutabilní. Do budoucna mohl nicméně braniborský kurfiřt obvinít Francii i Švédsko z jejího porušení a tím formálními argumenty podpořit vlastní stanoviska před říšským sněmem či ostatními říšskými panovníky. Je jistě velmi překvapivé, že braniborský kurfiřt již v tuto chvíli nepožadoval od habsburských diplomatů budoucí císařské uznání své suverenity v Prusku, patrně v tuto chvíli ještě nechtěl naplno odhalit své záměry.

⁸⁶ Ludwig Hüttl uvádí, že jedním z důvodů císařova vystoupení mohly být obavy z nového vpádu švédských vojsk na české území, pokud by Polsko padlo Švédům za oběť. HÜTTL, c.d., s. 217.

⁸⁷ KUBEŠ: *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657-1658)*, s. 102.

⁸⁸ KUBEŠ, c.d., s. 117-119.

Mezitím, co probíhala jednání ve Frankfurtu, dokázal Fridrich Vilém využít pro Švédsko tíživé situace, v srpnu 1657 uzavřel s Janem Kazimírem II. příměří a v září přešel na jeho stranu definitivně, výměnou za uznání pruské suverenity také z jeho strany, písemně zachyceném ve smlouvě z Wehlau. Na přelomu října a listopadu uzavřel Fridrich Vilém oficiálně spojení jak s Janem Kazimírem II., tak i s dánským králem Frederikem III. Za uzavření těchto smluv zaplatil Fridrich Vilém i ztrátou dříve favorizovaného rádce Georga Fridricha von Waldecka, který se osobně účastnil i zmíněné třídenní bitvy u Varšavy. von Waldeck přešel na několik dalších let do švédských služeb a k návratu do Braniborska jej nepřiměla ani hrozba zabavení jeho nemovitého majetku, kterou kurfiřt posléze opravdu uskutečnil.⁸⁹ Se ztrátou von Waldecka se Fridrich Vilém vyrovnal, horší byl vpád švédských vojsk na samotné braniborské území hned v příštím roce. Protože se ale Fridrich Vilém dokázal orientovat ve složitém systému spojeneckých smluv a dohod o neútočení, které po celé Evropě uzavřel sám císař Leopold I., podařilo se mu šikovným využitím hrozby současného útoku dánských vojsk z jedné strany a císařských vojsk z druhé strany přimět Karla X. Gustava k vyklizení obsazených braniborských pozic. Vpád Švédů na jeho dědičné území jím nicméně otrásl tak, že nařídil vyčlenit na čtyři tisíce dělníků s úkolem ihned posílit opevnění Berlína, který již od roku 1652 trvale sloužil jako kurfiřtská rezidence.⁹⁰

Následně Fridrich Vilém v úzké koordinaci s císařským maršálem Jeanem Louisem Raduitem de Souches⁹¹ obsadil v létě 1659 Švédské Pomořansko, o jehož získání usiloval již téměř dekádu a půl. Nejdůležitější město v oblasti, Štětín, se ale oběma spojencům obsadit nepodařilo, definitivně museli ustoupit poté, kdy obráncům města přišel se svými jednotkami na pomoc Fridrichu Vilémovi již známý maršál Wrangel.⁹² Několik menších měst ale dokázala braniborská armáda udržet a vzhledem k tomu, že Švédsko bylo současně ve válečném stavu s Dánskem, Polskem i Ruskem, nezdála se být situace pro Fridricha Viléma počátkem roku 1660 nijak špatná.

Pokud bych měl vztahy mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem před rokem 1660 shrnout, bylo to Švédsko, komu v tomto období muselo více záležet na dobrých vztazích s Braniborskem-Pruskem. Během svého angažmá ve třicetileté válce i později v Polsku za první severní války se často muselo obejít zcela bez spojenců nebo jen s velmi

⁸⁹ Ke službám ve vojsku švédského krále von Waldeck přiměl i dva své příbuzné, po smrti Karla X. Gustava ale švédskou armádu opustil a postupně našel uplatnění v císařských a nizozemských službách. Zemřel v roce 1692.

⁹⁰ HÜTTL, c.d., s. 228-229.

⁹¹ Jedná se o stejného velitele, který v roce 1645 velel posádce ve Švédy obleženém Brně.

⁹² SUNDBERG: *Sveriges krig 3. 1630–1814*, s. 141.

nespolehlivými spojenci. Rostoucí vojenská síla braniborského kurfiřta se tak postupně dostávala do hledáčku zájmů švédských vojevůdců i diplomatů, dlouhodobou spoluprací ale vylučovaly protichůdné zájmy obou stran, nejen ty stávající v otázce Pomořanska, ale i ty eventuální, neboť ovládnutí celého polského území Karlem X. Gustavem by představovalo zásadní změnu poměru sil v celém regionu s dosahem do střední Evropy. Zde však švédský král své možnosti zjevně přecenil, naopak Fridrich Vilém dokázal šikovně naplno využít možností, které mu chaotická válečná situace nabízela.

6. Mezi olivským a saint-germainským mírem

Roku 1660 dosáhlo Švédsko největšího rozmachu ve svých dějinách, zároveň však na trůn nastoupil čtyřletý chlapec, objektivně neschopný zemi sám řídit. Jakou roli v udržení této pozice hrály pro Švédsko vztahy s Braniborskem? Jak se Fridrich Vilém vyrovnával s územním rozmachem mocenského konkurenta? Jaký řetězec událostí a souvislostí vedl k tomu, že se obě země spolu ocitly v novém válečném konfliktu, jak tento konflikt probíhal, jaké cíle v něm oba státy sledovaly? Byly tyto cíle naplněny? Na tyto a další související otázky se pokusím podat odpověď v této kapitole.

Začátek roku 1660 se pro Švédsko nevyvíjel nijak dobře. Vojenská situace byla velmi napjatá, přestože nikoli bezvýchodná, a vlastní švédské území bylo mimo ohrožení. Onemocnění krále Karla X. Gustava, které propuklo ve druhé polovině ledna, však představovalo další komplikaci, jíž země musela čelit. Koncem února se panovníkův stav výrazně zhoršil a v noci z 22. na 23. února král ve věku pouhých 37 let vydechl naposledy. „*Nikdy od začátku světa nečelila naše vlast většímu nebezpečí a nikdy nepřišla smrt nějakého krále nevhodněji než tato.*“⁹³ Takto dramaticky popisoval situaci po smrti Karla X. Gustava říšský rada Schering Rosenhane v dopise Peru Brahemu. Současníci mají samozřejmě vždy tendenci zveličovat význam událostí, jež se odehrají za jejich života, přesto je uvedený citát dobrým a výstižným popisem nálad, které se šířily mezi švédskými politiky počátkem roku 1660. Kromě protivníků na bitevním poli země čelila finančním potížím⁹⁴ a stavy účastníků se říšských sněmů se věnovaly především řešení (a také vyvolávání) vzájemných sporů. Dlouhé války zatěžovaly obyvatelstvo nejen různými daněmi a mimořádnými dávkami, ale také se negativně podepsaly na demografické situaci, především na venkově.⁹⁵ Jak trefně poznamenal německý historik Max Immich: „*Z této nouze mohla Švédsko zachránit pouze energická královská vůle, která by potlačila nároky šlechty a sjednotila heterogenní elementy v zemi. Zrovna tehdy ale tato královská autorita chyběla.*“⁹⁶ Čtyřletý chlapec, na kterého přešel trůn, skutečně mohl jen sotva být takovou autoritou. Švédské království se tak po nedlouhé době, necelých třicet let po smrti Gustava II. Adolfa v bitvě u Lützen, opět ocitlo ve velmi složité situaci, kterou v poněkud

⁹³ Cit. dle FÅHRAEUS: *Sveriges historia till våra dagar VIII. Karl XI och Karl XII*, s. 3.

⁹⁴ Finanční potíže přitom nebyly jen švédským specifíkem. Jak uvádí Daniel Desset, „*v barokní době jsou finanční problémy něčím nikdy nekončícím, dokonce do té míry, že se u všech vlád mění v posedlost*“. DESSET: *Finančník*, s. 64.

⁹⁵ Dle údajů Svanteho Norrhema zemřel v letech 1620 – 1669 každý třetí ve Švédsku narozený muž buď přímo ve válce nebo v souvislosti s účastí země ve válce. NORRHEM: *Mercenary Swedes*, s. 208.

⁹⁶ IMMICH: *Geschichte des europäischen Staatensystems 1660 – 1789*, s. 40.

odlišném kontextu, přesto však velmi výstižně charakterizovala Kateřina Charvátová: „*Smrt panovníka, jehož zákonný dědic nedosáhl dosud patřičného věku, představovala pro každé království vždy těžký problém, neboť moc nemohla být předána přímo z jedné oprávněné rukou do druhé, syn nemohl bezprostředně navázat na vládu svého otce. Zástupné vlády, které tento problém řešily, nemusely v zemi dojít všeobecného uznání, mohlo docházet k odboji, či se přímo mohly dvě či více skupin střetnout o převzetí regentské vlády. Ze všech těchto důvodů přinášela vždy předčasná smrt panovníka strach z budoucnosti, obavy z rozvratu, nestability, zhoršení politické i ekonomické situace dané země.*“⁹⁷

Situace v roce 1660 byla však přeci jen lepší, než tomu bylo v podobných případech. Karel X. Gustav nepadl na bitevním poli, nýbrž podlehl nemoci, a mohl tedy svůj blížící se konec vytyšit a podniknout příslušná opatření. Doslova v předvečer své smrti nechal sepsat a poté z posledních sil vlastnoručně podepsal svou politickou závěť, ve které rozhodl o složení poručnické vlády, která měla vládnout jménem jeho syna. Od jejího složení si Karel X. Gustav sliboval dostatečnou ochranu královských zájmů, na zasedání říšského sněmu ale šlechta prosadila v personálním obsazení poručnické vlády zásadní změny, především vymanévrování nezkušeného, „*nepříjemného, umíněného, na vlastní důstojnosti si zakládajícího a nevypočitatelného*“⁹⁸ Adolfa Johana, bratra zesnulého krále. Adolf Johan se přes několik pokusů⁹⁹ ve veřejném životě už prosadit nedokázal a svá poslední léta strávil v nenávisti vůči lidem na opuštěném hradě Stegeborgu.¹⁰⁰ Právně pochybná byla i účast královny-vdovy, neboť zákon hovořil pouze o „mužích“, kteří mohou takovéto funkce vykonávat. V jejím případě však zástupci šlechty nakonec ustoupili královi poslední vůli, aby odpůrce změn proti sobě příliš nepošťovali. Hedvika Eleonora tak sice zůstala oficiální hlavou poručnické vlády s právem dvou hlasů, její postavení však zůstalo jen formální – již v březnu 1660 se členové říšské rady shodli na tom, že její podpis na důležitých dokumentech vůbec není nutný.¹⁰¹ Sama se raději

⁹⁷ CHARVÁTOVÁ: *Václav II.*, s. 47.

⁹⁸ LINDQVIST, c.d., s. 15. V kritickém okamžiku jeho pověsti také uškodil incident, kdy se pokusil vynutit si násilím předání klíčů od města Göteborgu, které bylo po královi smrti neprodyšně uzavřeno. Velitel městské posádky se však nenechal zastrašit ani když na něj Adolf Johan dokonce vytyčil kord a klíče od města nevydal. STARBÄCK: *Berättelser ur svenska historien*, VI. Stockholm, 1885-1886, s. 349. Ani plán oženit se se sestrou královny-vdovy Annou Dorotheou a tím posílit své postavení vévodovi nevyšel, stejně tak jako jeho další pokusy o získání klíčových spojenců. STARBÄCK, c.d., s. 375-377. Za nekompetentního pro funkci nejvyššího velitele jej mimochodem považovala i bývalá královna Kristýna. PETERSSON: *Drottning utan land*, s. 112.

⁹⁹ Pokusil se např. po smrti Larse Kagga obsadit úřad říšského maršála, STARBÄCK, c.d., s. 464-470.

¹⁰⁰ Na Stegeborgu dožil také jeho a králův otec Johan Kazimír, který se po smrti Gustava II. Adolfa dostal do podobné politické izolace jako Adolf Johan. Johan Kazimír zemřel v roce 1652.

¹⁰¹ STARBÄCK, c.d., s. 353.

věnovala podpoře umění a architektury, mj. byl z jejího rozhodnutí vybudován známý zámek Drottningholm nedaleko Stockholmu.¹⁰² Za říšského kancléře, odpovědného především za zahraniční politiku, určil Karel svého švagra hraběte Magnuse Gabriela De la Gardie, manžela své sestry Marie Eufrosyny. De la Gardie šlechtou vynucené změny ve složení poručnické vlády¹⁰³ bez úhony přestál a ve funkci zůstal až do převzetí vlády Karlem XI. v roce 1672.

Prvním úkolem, který bylo nutné vyřešit po smrti Karla X. Gustava ještě dříve než se definitivně ustanovila poručnická vláda, bylo ukončení výše zmíněných válek. Třebaže by se mohlo zdát, že pozice švédských vyjednavců byla královou smrtí ztížena, nebylo tomu tak docela. Nepřátelští vyjednavci si byli vědomi, že válka by sice mohla pokračovat a bez jednotného velení by byly šance Švédů na úspěch nižší, na druhou stranu síla švédské armády stále vzbuzovala ve svých protivnících respekt a obavy. Této pověsti měla učinit konec až porážka u Fehrbellinu o 15 let později. Kromě toho Švédsko nevedlo jednu válku proti alianci několika států, nýbrž tři paralelní války na třech frontách a jeho protivníci se nedokázali ve svém úsilí sjednotit a společně tlačit Švédsko k maximálním ústupkům.

Mírová jednání mezi Švédskem, Polskem a Braniborskem byla zahájena již v roce 1659, tedy ještě za života Karla X. Gustava. Začátkem roku 1660 byla přeložena do kláštera Oliva poblíž Gdaňska, kde nakonec byla komplikovaně dojednaná mírová smlouva 3. května 1660 podepsána. Švédsko sice nedosáhlo svých cílů, které v první severní válce sledovalo, ale zisk Livonska a definitivní rezignace polské katolické větve dynastie Vasa na švédský trůn byly za dané situace více než uspokojivým výsledkem. K tomu se musel Fridrich Vilém zavázat vyklidit obsazení území v Předním Pomořansku a vrátit je zpět Švédsku. To jistě pro něj osobně byla velmi hořká pilulka, kterou musel spolknout, důležité ale bylo, že dosavadní smlouvy o nezávislosti Pruska byly stvrzeny i císařem a Francií.¹⁰⁴ Olivský mír tak měl paradoxně vítěze na obou stranách: zatímco Švédsko až na nepatrné ztráty uhájilo svá území, dosáhlo své maximální rozlohy v dějinách vůbec a zápas o nadvládu nad Baltským mořem byl pro danou chvíli rozhodnut

---

¹⁰² Postupně se Hedvika Eleonora zařadila mezi vůbec nejvýznamnější mecenáše umění švédského velmocenského období. Blíže k této její činnosti viz LAINE: *Hedvig Eleonora – den svenska barockens drottning*; SKOGH: *Material Worlds. Queen Hedwig Eleonora as Collector and Patron of the Arts*.

¹⁰³ Blíže k těmto změnám a obecně ke složení poručnické vlády v letech 1660 – 1672 viz LIŠKA: *Osobnosti a problémy švédské politiky po roce 1660*.

¹⁰⁴ BRAUBACH: *Der Aufstieg Brandenburg-Preussens 1640 bis 1815*, s. 182-186; MOERNER: *Kurbrandenburgische Staatsverträge von 1600 bis 1701*, s. 239-249; LANDBERG, c.d., s. 81-101; MITTENZWEI – HERZFELD, c.d., s. 47-48, 50-51, 54-56.

v jeho prospěch,¹⁰⁵ Fridrich Vilém získal slovy Maxe Braubacha svému „malému teritoriu, které bylo ještě před dvaceti lety jen bezmocným hracím míčkem různých stran, evropský význam.“¹⁰⁶

Ačkoliv Braniborsko stálo během mírových jednání v Olivě na straně nepřátel Švédska a ani po uzavření mírové smlouvy neměl Fridrich Vilém plnou důvěru ve švédskou ochotu mír dodržet a ještě v roce 1661 držel z obav před švédským útokem jen na území Pruska přes 4000 vojáků, což vyvolávalo stížnosti stavů, neboť takto početnou armádu samozřejmě nebylo snadné uživit,¹⁰⁷ poměrně brzy se na švédské straně objevily úvahy o navázání bližších kontaktů mezi oběma zeměmi. Důvody těchto na první pohled překvapivých úvah není těžké si domyslet – po uzavření mírových smluv v Olivě, Kodani a nakonec i Kardisu nemělo Švédsko v regionu žádného blízkého spojence, s výjimkou malého Holštýnska-Gottorpska, které však švédské síly spíše odčerpávalo než aby bylo Švédsku vojensky ku pomoci. Vztahy mezi Švédskem a Dánskem byly napjaté již tradičně, ujednání poslední mírové smlouvy, kterou Dánsko ztratilo rozsáhlá území na druhé straně Sundu, která měla již navždy připadnout Švédsku, tyto vztahy ještě vyostřilo. Atmosféru doby výstižně popsal švédský historik Isacson: „Mír v Roskilde byl otevřenou ránou v dánském srdci a Dánsko při první vhodné příležitosti plánovalo invazi do Skåne a Bohuslänu, aby opět získalo ztracené oblasti.“¹⁰⁸ Dánsku nešlo pouze o ekonomickou stránku věci – ztráta úplné kontroly nad provozem v Sundském průlivu byla jistě citelná, nikoli však fatální. Stejně tak skutečnost, že oblasti odstoupené Švédsku byly jedinou částí Dánska, která nebyla zasažena předchozí válkou, měla na další ekonomický vývoj Dánska značný dopad. Odstoupením těchto území navíc Dánsko přišlo o pevninské spojení s Norskem. Neméně bolestivá byla ztráta kulturních a historických hodnot; v rukou Švédů se mj. ocitlo město Lund, první dánské arcibiskupství a nejstarší arcibiskupství ve Skandinávii vůbec. Důvodů k averzi bylo více než dost, Dánsko však nemělo dost sil k znovuzískání svého území a v budoucnu mu už nebylo souzeno tato území natrvalo získat. Ani na švédské straně nepanovala přílišná náklonnost a tento negativní vztah se dokonce promítl i do oficiálních dokumentů.¹⁰⁹

Ohledně vztahu s Polskem sice ještě v průběhu roku 1660 vzešel ze švédské strany

¹⁰⁵ LOIT: *Sverige och Östersjöhandeln under 1600-talet*, s. 303; MAGALOTTI, c.d., s. 48-49.

¹⁰⁶ BRAUBACH, c.d., s. 186.

¹⁰⁷ HIRSCH: *Die Armee des Großen Kurfürsten und ihre Unterhaltung während der Jahre 1660-1666*, s. 232-237.

¹⁰⁸ ISACSON: *Skånska kriget*, s. 8.

¹⁰⁹ Např. státní sekretář Ehrensteen neváhal užít slov „švédské říše proradný soused, dánský král“. *Sveriges Ridderskaps och adels Rådsprotokoll*, VIII, s. 113.

návrh švédsko-polského spojení, od kterého si poručnická vláda slibovala zlepšení vyjednávací pozice vůči Rusku, se kterým dosud nedovedla mírová jednání do úspěšného konce,¹¹⁰ s ohledem na nedávné zkušenosti se ovšem není možné divit, že dle V. Melichara „v polské společnosti však byla myšlenka spolupráce se Švédy obecně nenáviděnými od let 'potopy' velmi nepopulární.“¹¹¹ Když se pak na podzim při cestě přes Balt utopil dosavadní švédský vyslanec v Polsku von Schlippenbach¹¹² a za jeho nástupce určený Sten Bielke se dlouho zdráhal opustit Stockholm a do Varšavy dorazil až v květnu následujícího roku, byl spojenecký plán definitivně pohřben.¹¹³

V případě Ruska je snadné pochopit, že dokud měl v ruské zahraniční politice rozhodující slovo diplomat Ordin-Naščokin,¹¹⁴ známý svým zarputilým nepřátelstvím vůči Švédsku, nemělo smysl plýtvat energií a prostředky na politické sblížení obou zemí, přestože v oblasti obchodu obě země dokázaly najít společnou řeč.

Ve světle těchto skutečností není tedy nijak zvlášť překvapivé, že Švédsko začalo brzy sondovat možnosti navázání bližších vztahů s Braniborskem. Cestu k těmto úvahám usnadnila i již zmíněná smrt hraběte Schlippenbacha, který ve švédské politice patřil k předním odpůrcům Fridricha Viléma a již během mírových jednání v Olivě se vyjádřil v tom smyslu, že vzestup Švédska vyžaduje ponížení Braniborska a obráceně.¹¹⁵ V únoru 1661 přišel říšský správce Per Brahe s návrhem vyslat do Berlína zvláštního vyslance, který by kurfiřta ujistil o švédském přátelství a pokusil se navázat bližší styky. Plán podpořil i kancléř De la Gardie, odpovědný za zahraniční politiku, pouze s tou výhradou, že je nutné nepřipustit, aby se Fridrich Vilém stal až příliš silným.¹¹⁶ Zároveň ale De la Gardie podpořil myšlenku zřídit u kurfiřtského dvora stálé švédské diplomatické zastoupení.¹¹⁷

¹¹⁰ NORDWALL: *Sverige och Ryssland efter freden i Kardis I-II*, s. 230.

¹¹¹ MELICHAR: *Dějiny Polska*, s. 158.

¹¹² Hrabě Kristoffer Karl von Schlippenbach. Byl oblíbencem jak Kristýny, tak Karla X. Gustava, v jehož službách mj. navštívil několik německých dvorů s nezáviděníhodným úkolem obnovit dobré styky po první brémské válce. Působil také jako jeden z vyjednavců při vyjednávání o olivském míru. Vrak lodi *Resande man*, na které Schlippenbach cestoval, se podařilo objevit až na jaře 2012.

¹¹³ KONOPCZYŃSKI: *Polska a Szwecja od pokoju Oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej 1660 – 1795*, s. 6; NORDWALL, c.d., s. 232. Jednou z podmínek, kterými Polsko podmiňovalo případné spojení, bylo i přerušení jednání v Kardisu a obnovení válečného stavu mezi Švédskem a Ruskem, STARBÄCK, c.d., s. 452.

¹¹⁴ Afanasij Lavrentjevič Ordin-Naščokin byl původně guvernérem města Pskov, působil při mírových jednáních jak k Kardisu, tak později v Andrusově a údajně i ve Stolbově, což se však s ohledem na jeho odhadované datum narození 1605 nezdá příliš pravděpodobné. Od roku 1667 fakticky vedl ruskou zahraniční politiku až do roku 1671, kdy u cara upadl v nemilost a byl vypovězen do kláštera, kde v roce 1680 zemřel.

¹¹⁵ FAHLBORG, c.d., s. 232-233.

¹¹⁶ Zápis z jednání rady 4.2. 1661. Riksarkivet, fond Det odelade kansliet. Rådsprotokoll, ref. SE/RA/1111/A1/35a.

¹¹⁷ FAHLBORG, c.d., s. 234.

Než však mohl být tento předběžný plán zrealizován, učinil Fridrich Vilém krok k tomu, aby švédské sympatie ztratil. Přibližně ve stejné době oznámil do Stockholmu svůj plán nechat si konečně držbu Zadního Pomořanska v aktuálních hranicích upřesněných Štětínským recesem potvrdit od císaře. Zde se opět projevil důsledek vágních formulací v konečných verzích uzavřených smluv: zatímco švédská poručnická vláda předpokládala, že Fridrich Vilém je zavázán s ní svůj postup v této otázce konzultovat a koordinovat, Fridrich Vilém trval na výkladu, že o své žádosti k císaři, ve které nežádal o uznání celého Štětínského recesu, ale pouze svého nároku na Zadní Pomořansko, je povinen Švédsko pouze informovat. Snad jej v jeho neústupnosti posílila i návštěva kancléře Švédského Pomořanska Heinricha Coelestina von Sternbacha¹¹⁸ i zprávy dalších diplomatů, které jej ujistily, že švédská armáda se v dohledné době nechystá podniknout žádný ozbrojený výpad ani nijak nezbrojí.¹¹⁹ Pokusy švédského vyslance Dietricha Kleiheho přimět ještě ve Vídni braniborského diplomata Löbena, aby do žádosti o investituru zahrnul i švédského panovníka, či přesvědčit císaře, aby žádost o investituru zamítl, se nesetkaly s úspěchem. Císaře nepřesvědčila ani hrozba, že Kleihe se nezúčastní slavnostního ceremoniálu udělení investitury, nebudou-li švédské požadavky zohledněny. 14. října 1661 císař udělil Fridrichu Vilémovi Zadní Pomořansko v léno v rozsahu, jaký kurfiřt požadoval. Zklamáný Kleihe se v dopise do Stockholmu ospravedlňoval, že císař si zcela zjevně potřebuje kurfiřta naklonit a že sám Kleihe neměl k dispozici dostatek finančních prostředků, s jejichž pomocí by mohl vlivné osoby z císařova okolí získat na svou stranu.¹²⁰ Ani další Sternbachova návštěva v Berlíně v únoru 1662 nepřiměla Fridricha Viléma změnit svůj v zásadě negativní postoj ke Štětínskému recesu jako celku,¹²¹ podobně neúspěšné byly i další Kleiheho pokusy přesvědčit císaře k uznání recesu.¹²² Za císařskou odmítavostí tušil Kleihe intriky braniborské diplomacie, což sice nelze zcela vyloučit, ale spíše se lze domnívat, že císař sám neměl zájem vyjít Švédům, obecně pokládaným za prodlouženou ruku francouzského krále,¹²³ vstříc, a ani nechtěl popudit Fridricha Viléma, s jehož vojenskou pomocí počítal pro nadcházející tažení proti Osmanské říši.

Ač se tedy v první polovině roku 1662 zdálo, že mezi Švédskem a Braniborskem

¹¹⁸ Žil v letech 1613 – 1679. Původem rodák z Berlína byl jedním z mnoha úředníků či vojáků, kteří střídali braniborské, švédské i další služby.

¹¹⁹ FAHLBORG, c.d., s. 235-236.

¹²⁰ FAHLBORG, c.d., s. 238-243. Tyto Kleiheho plány nelze považovat za zvláštní či nemorální, neboť jak píše Henry Kamen, „využívání peněz (tj. úplatků) v politice bývalo časté a obvykle nebylo považováno za nemorální.“ KAMEN: *Státník*, s. 26.

¹²¹ *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, Band 23:2, s. 651-655 (dále jen URKUNDEN).

¹²² FAHLBORG, c.d., s. 248-255.

¹²³ NORRHEM, c.d., s. 56-84.

zeje nepřekonatelná propast v podobě téměř deset let starého Štětínského recesu, ještě během téhož roku začal Fridrich Vilém své jednoznačně odmítavé stanovisko mírnit. Přiměl jej k tomu vývoj v jeho vlastních zemích, konkrétně v Prusku. Tamní šlechtici velmi nelibě nesli definitivní uznání nezávislosti Pruska na Polsku. Jednak hohenzollernské vévody vnímali do značné míry jako cizince a nebyli nadšení z toho, že jim nyní tito cizinci budou vládnout, jednak je vynětí Pruska z polské jurisdikce připravilo o možnost odvolat se proti kurfiřtovým rozhodnutím k polskému králi.¹²⁴ Pruská města v čele s Královcem v souladu s postojem šlechty odmítala ubytovávat kurfiřtovy vojáky¹²⁵ a velmi brzy Fridrich Vilém zjistil, že šlechtici vedou tajná jednání s vlivným polským hrabětem Jerzym Lubomirským, všeobecně uznávaným vojenským velitelem z předcházejících válek, i se samotným polským králem Janem Kazimírem II. Vasou a sondují jejich ochotu k invazi do Pruska.¹²⁶ Poláci ale odmítli vyvolat nový konflikt v regionu a polským králem nobilizovaný obchodník Hieronymus Roth, který stál v čele pruského odporu, začal sondovat možnosti vojenské pomoci ze Švédska. Když do Královce dorazil zkušený diplomat ve švédských službách Esaias Pufendorf, dosáhl kurfiřtův neklid vrcholu. Oficiálním Pufendorfovým úkolem bylo prověřit nedostatky v poštovním spojení mezi Rigou a Štětínem,¹²⁷ ve skutečnosti ale diplomat sondoval situaci a ověřoval možnosti podpory případné švédské intervence. Pod bedlivým dozorem kurfiřtových vojáků ale toho mnoho nezjistil a to málo, co zjistil, příliš velké naděje na úspěch vojenského zásahu navzdory obecně rozšířené nespokojenosti s kurfiřtovou vládou neskýtalo.¹²⁸ To však Fridrich Vilém nemohl vědět a přestože pruské opozici uštědřil silný úder zatčením a uvězněním Rotha, situaci v Prusku si jistý být nemohl, zejména ne v situaci, kdy jeho v podstatě jediný spojenec v Říši, císař, na něj kladl velké požadavky ohledně pomoci proti Osmanům. Fridrich Vilém si byl vědom skutečnosti, že případnému švédskému útoku by mohl vzdorovat jen stěží. Na podzim 1662 proto Fridrich Vilém přišel se značně překvapivým návrhem, aby se Francie a Švédsko staly garanty dosaženého statu quo v Prusku. Do Stockholmu vyslal za tímto účelem kancléře Zadního Pomořanska Lorenze Georga von Krockowa, aby se pokusil získat souhlas poručnické vlády.¹²⁹ Z průběhu jednání, která von Krockow ve Stockholmu vedl, ovšem není příliš jasné, jaký přesně záměr Fridrich Vilém sledoval, a instrukce, kterými se von Krockow řídil, působily

¹²⁴ GLOGER, c.d., s. 149.

¹²⁵ HÜTTL, c.d., s. 267.

¹²⁶ HÜTTL, c.d., s. 269-270.

¹²⁷ URKUNDEN, Band 23:2, s. 663-665.

¹²⁸ URKUNDEN, Band 23:2, s. 667-672.

¹²⁹ FAHLBORG, c.d., s. 397.

na švédské politiky značně zmatečným dojmem. Švédských vyjednávačů se brzy zmocnilo podezření, že skutečným účelem von Krockowovy mise je jen odvést pozornost od skutečných kurfiřtových plánů. Když chtěli von Krockowa otestovat a vznesli na první pohled absurdní požadavek, aby Fridrich Vilém na oplátku Švédsku garantoval držbu provincie Bohuslän, získané v poslední válce na Dánsku, a dokonce kolonie Cabo Corso na africkém pobřeží, přistoupil von Krockow i na tento požadavek, čímž podezření Švédů jen posílil. I do Stockholmu už mezitím dorazily zvěsti, že Fridrichu Vilémovi má být svěřeno velení celé císařské armády proti Osmanům, a členů poručnické vlády i říšské rady se zmocnily obavy, aby Fridrich Vilém neobrátil sobě svěřenou vojenskou sílu na sever Evropy.¹³⁰ Tyto obavy vyvrátil pomořanský viceguvernér Paul Würtz, kterého poručnická vláda vyslal koncem roku 1663 do Berlína. Z jednání s kurfiřtem, kdy se Würtzovi podařilo nahlédnout do nové instrukce určené pro von Krockowa, vyplynulo, že kurfiřt myslí nabídky na spojenectví se Švédskem vážně.¹³¹ Poručnická vláda tedy vzala zpět své zjevně nepřilíživé návrhy na braniborskou garanci Bohuslänu a Cabo Corso, zůstala však neústupná ohledně své pomořanské investitury a nově žádala i garanci držby území, která obsadila ve východní Evropě, především Livonska. Tuto garanci byl ale Fridrich Vilém ochoten poskytnout jen vůči Polsku, nikoli ale vůči Rusku, se kterým byl vázán samostatnou smlouvou. Nově byl ale Fridrich Vilém ochoten neklást odpor proti uznání Štětínského recesu císařem a tím proti švédské investituře v Pomořansku, a protože se mezitím kvůli protitureckému tažení dostal do potíží i sám císař, nečinilo Švédsku velké potíže během jednání říšského sněmu v Řezně získat od císaře s investiturou souhlas.¹³² Naopak jednání o vzájemných územních garancích mezi Švédskem a Braniborskem se táhla ještě několik měsíců, ale v létě 1664 definitivně padla.

Jen o několik týdnů později se v Říši vyskytla další příležitost, aby se cesty Fridricha Viléma a švédské poručnické vlády znovu protnuly. Po podpisu mírové smlouvy ve Vasváru mezi císařem a Osmany využil mohučský kurfiřt a arcibiskup Johann Filip von Schönborn uvolněné vojenské síly podřízené svému velení a se souhlasem císaře, francouzského krále, ostatních duchovních kurfiřtů a v neposlední řadě saského kurfiřta Jana Jiřího II. se rozhodl podřídit své moci město Erfurt, jehož právní postavení bylo od uzavření Vestfálského míru podobně nevyjasněné jako postavení Brém. Akce mohučského arcibiskupa vyvolala dle očekávání odmítavou reakci ze strany protestantských říšských stavů, na jednání řezenského říšského sněmu se jim ale pro odpor katolických protivníků

¹³⁰ FAHLBORG, c.d., s. 397-404.

¹³¹ URKUNDEN, Band 9, s. 778.

¹³² FAHLBORG, c.d., s. 421-423.

nepodařilo prosadit žádné odvetné opatření. Tváří v tvář hubenému výsledku jednání v Řezně se příbuzní saského kurfiřta obrátili na významné protestantské vládce, od nichž si slibovali pomoc. Není zcela jasné, zda své aktivity koordinovali, faktem zůstává, že zatímco kurfiřtův bratr August, vévoda sasko-weissenfelský, se o pomoc obrátil ke švédské poručnické vládě, ostatní členové rodu z ernestinské linie, vévodové Arnošt sasko-gothský řečený Zbožný, Fridrich Vilém sasko-alteburský a Vilém sasko-výmarský, se s žádostí o zásah ve prospěch protestantských spolubratří obrátili na braniborského kurfiřta.

Poručnická vláda i braniborský kurfiřt se ocitli v nelehké situaci. Prestiž obou stran by vojenské vystoupení na podporu ohroženého protestantského města jistě posílilo, Fridrich Vilém kromě toho měl v podstatě k okamžité dispozici své vojáky, kteří se rovněž vrátili z tažení proti Osmanům. Na druhou stranu jak Fridrich Vilém, tak Švédsko se nevzdávali naděje si podrobit jiná města, jejichž postavení nebylo zcela vyjasněné – Fridrich Vilém takto hleděl se zájmem na Magdeburk a Švédsko, jak již víme, na Brémy. Aktivní vystoupení ve prospěch Erfurtu mohlo vytvořit nebezpečný precedens, který by mohl být protivníky v budoucnu použit v nejméně vhodné chvíli. Přes svou prvotní ohnivou reakci, kdy dokonce vyzval Švédsko ke společnému postupu, nakonec Fridrich Vilém žádost saských vévodů opatrně odmítl a naopak vyzval Erfurt k ústupkům. K jeho rozhodnutí nepochybně přispěl i příslib mohučského kurfiřta podpořit braniborské záměry jak proti Magdeburku, tak i proti Polsku. Tuto skutečnost si ale Fridrich Vilém nechal pro sebe, když v dalším dopise vyzýval švédskou vládu, aby zaujala totožné stanovisko a nepřispívala k vyostření situace.

Poručnická vláda na svém jednání pochopitelně tyto poněkud zmatečné reakce braniborského kurfiřta vzala na vědomí, její rozhodování se ale řídilo jinými argumenty. Švédských politiků se nemile dotklo, že Ludvík XIV. vyjádřil, byť po velkém zdráhání, s akcí mohučského kurfiřta souhlas, aniž by celou záležitost s nimi jakožto spolugaranty Vestfálského míru prodiskutoval. Navzdory zatím jen odloženým, nikoli odvolaným plánům na podmanění Brém na jednáních převážil názor, že by Švédsko Erfurtu pomoc poskytnout mělo, k čemuž dalším dopisem vyzýval i švédský guvernér brémského arcibiskupství Gustav Evertsson Horn. Argumentoval, že je důležitější potvrdit pozici Švédska jako hegemonu protestantské strany v Říši, čemuž podmanění Brém může dočasně ustoupit. Kancléř Magnus Gabriel De la Gardie se obával, aby účast švédských vojáků v sice principiálně závažném, ale stále ještě jen lokálním konfliktu nevyvolala další válečnou tragédii srovnatelnou s relativně nedávno ukončenou třicetiletou válkou, přesto se zdálo, že návrh říšského správce vyslat do Erfurtu čtyři stovky vojáků získá většinovou

podporu. To už ale mezitím nastal říjen a obléhaný Erfurt, jemuž se žádné významné reálné pomoci za několik měsíců nedostalo, se výměnou za příslib zachování náboženské svobody mohučskému kurfiřtovi podřídil.¹³³

Zklamání z postoje Rýnského spolku,¹³⁴ jehož někteří členové se v erfurtské otázce postavili na stranu mohučského arcibiskupa, přimělo švédského říšského správce Pera Braheho k úvahám, zda by nebylo namístě uvažovat o vzniku nového, čistě protestantského spolku. Navzdory formální náboženské svobodě pro jednotlivé panovníky byli protestantští vládcové jednoznačně ve slabší pozici, už z toho důvodu, že neexistoval žádný výlučně protestantský kraj, zatímco bavorský a rakouský kraj byly kraje výlučně katolické. Ještě v průběhu roku 1664 byl maršál Wrangel pověřen provést sondáže mezi předními protestantskými vládci v Říši, zda a případně za jakých podmínek by byli ochotni vstoupit do zamýšleného spolku. Fridrich Vilém svou účast odmítl s odůvodněním, že vytvoření čistě protestantského spolku by mohlo vyvolat aktivní reakci katolických panovníků a přispět k růstu napětí v celé Říši, zejména v dalších nevyřešených otázkách, v nichž text mírových smluv z roku 1648 umožňoval dvojí výklad. Že Fridrichu Vilémovi velmi záleželo na tom, aby si Švédsko jeho odmítnutí nevyložilo jako vysloveně nepřátelský akt, dokládá skutečnost, že toto jednání nesvěřil diplomatům, ale osobně se s Wranglem začátkem ledna 1665 sešel.

Rok 1665 měl být z hlediska švédsko-braniborských vztahů zajímavý v tom ohledu, že se hned dvakrát obě země ocitly v hledáčku v podstatě bez ustání se svářících říšských suverénů, a v obou případech postupovaly oba státy ne-li přímo koordinovaně, pak alespoň stejným směrem. První z těchto záležitostí začala již v březnu tohoto roku, když zemřel brunšvicko-lüneburský vévoda Kristián Ludvík. Protože zemřel bezdětný, vzplanul mezi jeho bratry Jiřím Vilémem a Johannem Fridrichem spor o nástupnictví, vedle složitých právních výkladů zkomplikovaný ještě skutečností, že prvně jmenovaný byl dle rodové tradice luterán, zatímco druhý v dospělosti konvertoval ke katolicismu. Johann Fridrich dokázal na svou stranu získat velkou část příslušníků dvora svého zemřelého bratra, Jiří

¹³³ FAHLBORG, *Sveriges yttre politik 1664-1668, band I*, s. 142-159.

¹³⁴ Jedná se o spolek států v Říši, vzniklý v roce 1658 pod patronací Francie, která se posléze stala i jeho členem. Spolek sloužil především jako prostředek Ludvíka XIV. pro vměšování se do vnitřních záležitostí Říše. Členem spolku bylo díky svým držávám také Švédsko. Jsem si vědom skutečnosti, že označení Rýnský spolek se v historiografii používá především v souvislosti se změnou státoprávního uspořádání německých mluvících států během napoleonských válek; ve švédské historiografii se však pro oba spolky užívá stejného výrazu a nevidím tedy důvod překládat tento pojem dvěma různými způsoby. V některých švédských textech se používá označení první a druhý Rýnský spolek; z kontextu mé práce však jednoznačně vyplývá, že se vždy jedná o první z nich a považuji tedy za dostačující užívat pouze výrazu Rýnský spolek. Pro úplnost, v německé historiografii se někdy pro rozlišení používá výrazu Rheinischer Bund (první spolek) a Rheinbund (druhý spolek); do češtiny však tento rozdíl přeložit také nelze.

Vilém se poté, co se nedočkal podpory na probíhajícím říšském sněmu v Řeznu, o pomoc obrátil do Stockholmu i Berlína. Fridrich Vilém, jen málo nadšený vyhlídkou na vzestup katolíků v dolnosaském kraji, jako obvykle přislíbil vojenskou pomoc, pokud by se situace měla do této míry vyhrotit, zároveň ale sondoval názor švédské vlády.

Švédská poručnická vláda se ocitla v mnohem choulostivější situaci, neboť o pomoc se na ni obrátil i katolík Johann Fridrich, kterého nemohla jen tak odmítnout, neboť jeho državy se nacházely v těsném sousedství Brém, proti kterým se Švédsko opět chystalo zasáhnout a vnutit jim svou nadvládu. Tento argument ale pochopitelně nemohla Fridrichu Vilémovi otevřeně sdělit, přestože braniborský kurfiřt ze zpráv svého vyslance ve Stockholmu již od roku 1664 tušil, že se Švédsko chystá k další vojenské akci proti Brémám.¹³⁵ Osvědčený Dietrich Kleihe tak byl poručnickou vládou vyslán vyjednávat střídavě s oběma bratry s nezáviděníhodnou instrukcí podpořit v ideálním případě Jiřího Viléma, aniž by Švédsko přišlo o přátelství Johanna Fridricha. O usmíření mezi oběma bratry usiloval i Fridrich Vilém, který si dokázal rychle spočítat, že svou podporou protestantu Jiřímu Vilémovi by se v případném otevřeném konfliktu ocitl na slabší straně. Ač již touto dobou dávno nestál v braniborských ani švédských službách, sehrál při vyjednávání mezi oběma bratry významnou roli kurfiřtův bývalý tajný rada Georg Friedrich von Waldeck. Právě s jeho výrazným přispěním se podařilo hrozící konflikt, do jehož řešení se mezitím vložil i Ludvík XIV. a který se tak snadno mohl proměnit v problém evropských rozměrů, zažehnat uzavřením předběžné smlouvy na přelomu června a července 1665, v září pak mezi oběma bratry došlo k definitivní dohodě, v jejímž rámci si mezi sebou vyměnili část území. Ač k ní aktivita švédské diplomacie nijak zásadně nepřispěla, znamenala tato dohoda pro Švédsko výhodnou změnu, protože nyní se stal sousedem Brém protestant Jiří Vilém, od nějž si poručnická vláda slibovala v chystané akci proti Brémám větší podporu než od jeho katolického bratra.¹³⁶

Další problém, který dočasně a částečně spojil Švédsko a Braniborsko, se vyskytl na jihu dnešního Německa. Příčinou bylo jednání rýnského falckraběte Karla I. Ludvíka, syna českého „zimního krále“ Fridricha Falckého, který na svém území prosazoval uplatňování dávného privilegia, tzv. „wildfangsrecht“, které jej opravňovalo učinit z cizinců, kteří se nebyli schopni prokázat poddanským vztahem k jinému zeměpánovi, své poddané a do určité míry vymáhat po těchto osobách poplatky a daně i mimo vlastní území Falce. Okolní vládci vymáhání tohoto práva sice nepříliš nadšeně, ale přeci jen tolerovali,

¹³⁵ LUNDQVIST: *Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665-1666*, s. 6-7.

¹³⁶ FAHLBORG, c.d., s. 176-182, 250-251.

to se však změnilo, když funkci wormskeho biskupa v roce 1663 převzal nám již známý mohučský kurfiřt Johann Filip von Schönborn. Nyní, poté, co přinutil město Erfurt, aby se mu podrobilo, se cítil vojensky i prestiží dosti silný na to, aby se falckraběti postavil a přiměl jej na toto právo rezignovat. Následoval scénář velmi podobný výše popsanému případu – říšský sněm v Řezně i císař Leopold I. se pod různými záminkami vyhnuli podpoře nároků rýnského falckraběte a ten se tak cítil nucen obrátit se na ostatní protestantské panovníky, opět včetně braniborského kurfiřta a nezletilého švédského krále. A podobně jako v předchozím případě, i tentokrát zareagovaly oba státy ve velmi podobném a velmi vyhýbavém duchu. Vmísit se do konfliktu daleko na jihu nemělo ani pro Braniborsko, ani pro Švédsko žádný pozitivní přínos, pomineme-li udržení prestiže jako zastávce protestantské věci. Ani to však nemohlo vyvážit rizika a komplikace vážící se k takovému podniknutí. Ačkoliv byl rýnský falckrabě formálně v právu, vymáháním tohoto značně anachronického privilegia si v regionu nadělal spoustu nepřátel, které Johann Filip von Schönborn kromě toho dokázal šikovně zorganizovat. Švédsko podniklo předem k nezdaru určený pokus přimět zvláštním listem obě strany ke smíru a o moc lépe nedopadl ani pokus přesvědčit Ludvíka XIV., aby mohučského kurfiřta přiměl k ústupkům, Fridrich Vilém své angažmá omezil na vyslání pozorovatele, který měl v případě potřeby hájit jeho zájmy, ale jinak k řešení sporu nepřispěl. Spor se zkomplikoval poté, kdy i mohučský kurfiřt určil za svého prostředníka Švédsko, což narazilo na odmítavý postoj císaře, který prohlásil, že se jedná o vnitřní ústavní záležitost, ve které nemůže být jednání účasten cizí suverén. Obě strany nakonec dospěly k dohodě bez švédské či braniborské aktivní účasti až v únoru 1667, přičemž formulace, podle které falckraběti jeho práva zůstala, zároveň však měl respektovat nedotknutelnost teritorií svých sousedů, ponechávala jako obvykle do budoucna prostor pro další spory.

Zatímco Říši otřásaly dva výše zmíněné spory, hledala švédská vláda více či méně diskrétně pro chystaný další pokus podmanit si Brémy mezi německými panovníky spojence nebo alespoň ty, kteří by byli ochotni se zavázat k neutralitě. Vedle tohoto krátkodobého cíle měla poručnická vláda i dlouhodobý záměr nahradit Rýnský spolek spolkem ryze protestantským, ve kterém by Švédsko zaujalo vedoucí roli a zároveň by se jeho vznikem snížil vliv Francie na dění v Říši. Je zřejmé, že poručnická vláda, zejména hlavní iniciátor tohoto plánu, říšský správce Per Brahe,¹³⁷ zásadně podcenila finanční možnosti francouzského dvora, který na oficiální i neoficiální dárky pro klíčové osobnosti

---

¹³⁷ Zápis z jednání rady 3.11. 1664. Riksarkivet, fond Det odelade kansliet. Rådsprotokoll, ref. SE/RA/1111/A1/41b.

na dvorech jednotlivých suverénů pravidelně vyhrazoval částky výrazně převyšující možnosti švédské koruny. Při shánění podpory před vypuknutím devoluční války ovšem samotný Ludvík XIV. spolek obešel a uzavřel smlouvy se státy, jejichž podpora byla pro jeho plány důležitá. V létě 1667, kdy vypršela platnost spolkových smluv, už chyběl zájem udržet spolek při životě a jeho existence tak skončila i bez obzvláštního švédského přičinění.

Prvním z říšských suverénů, se kterým se Švédsku v rámci této diplomatické aktivity podařilo uzavřít spojeneckou smlouvu, byl meklenbursko-güstrowský vévoda Gustav Adolf. Přestože se jednalo o vládce nepříliš velkého území a nadto spíše se věnujícímu knihám a studiu než praktickým vladařským povinnostem,¹³⁸ zaslouží si smlouva uzavřená v lednu 1666 pozornost hned ze dvou důvodů. Strategicky položené vévodství umožnilo snadnější přesun armády pod Wrangelovým vedením směrem k nepoddajným Brémám a z dlouhodobého hlediska je smlouva mimořádná délkou své platnosti: vévoda Gustav Adolf od smlouvy nikdy neustoupil a smlouva tak zůstala v platnosti téměř třicet let, až do vévodovy smrti v roce 1695.¹³⁹ Nejspíše se nejedná o absolutní rekord v novověkých dějinách Svaté říše římské národa německého, každopádně jde o pozoruhodnou výjimku.

Zároveň vedla poručnická vláda od prosince roku 1665 obnovená jednání s braniborským vyslancem ve Stockholmu von Krockowem. Případ Erfurtu ukázal, že na obecně platné garance dané ustanoveními Vestfálského míru není možné zcela spoléhat, a kurfiřtův návrh vzájemné braniborsko-švédské garance držav na říšském území získal pro poručnickou vládu na zajímavosti. Kromě toho nejspíše přispěla k větší ochotě poručnické vlády uzavřít spojeneckou smlouvu s Braniborskem i skutečnost, že na podzim 1665 Fridrich Vilém veden snahou prolomit svou izolaci v Říši po dlouhém váhání vstoupil do Rýnského spolku. Přestože zhruba ve stejné době podepsal i spojeneckou smlouvu přímo s Ludvíkem XIV., sledoval plány francouzského krále nadále s nedůvěrou,¹⁴⁰ neboť dle jeho názoru ohrožovaly rovnováhu sil v Evropě, a proto se např. odmítl zapojit do devoluční války. Aby vyšla Fridrichu Vilémovi vstříc, byla poručnická vláda ochotna přistoupit na vzájemnou garanci držav v Říši a kromě toho se spokojit z jeho strany s garancí držby Livonska a Estonska vůči Polsku a císaři oplátkou za švédskou garanci kurfiřtovy držby a nezávislosti Pruska. Případnou pomoc nově nemusel Fridrich Vilém poskytnout v podobě vojáků, nýbrž postačovala specifikovaná pomoc finanční. V tajném

¹³⁸ FAHLBORG, c.d., s. 190.

¹³⁹ LANDBERG, c.d., s. 147-148.

¹⁴⁰ BRAUBACH, c.d., s. 195.

dodatku smlouvy, uzavřené na přelomu března a dubna 1666, se kromě toho kurfiřt zavázal finančně Švédsku vypomoci i v případě napadení uvedených pobaltských držav Ruskem. Tajný byl tento dodatek kvůli kurfiřtovým stále platným smlouvám s ruským carem.

Ještě během vyjednávání s Fridrichem Vilémem se rozhodla poručnická vláda tažení proti Brémám zahájit. Fridrich Vilém svou první reakci omezil jen na dopis, ve kterém maršála Wrangela žádal, aby nenarušoval lodní plavbu po Vezeře a neomezoval obchod v oblasti,¹⁴¹ zároveň vyzval město ke snaze vyřešit spor mírovou cestou.¹⁴² Po uzavření garanční smlouvy se Švédskem se poměrně brzy mělo ukázat, že Fridrich Vilém švédské úsilí o podmanění Brém podpořit nehodlá. Jen několik týdnů po podpisu této smlouvy přinutil vojenským tlakem münsterského biskupa Christopha Bernarda von Galena, aby odvolal svou podporu švédským plánům, třebaže na druhou stranu nevzněl námitky proti tomu, aby Wrangel do svého vojska převzal vojáky, pro které von Galen nadále neměl využití. Pod vlivem této ztráty i dalších okolností musel Wrangel změnit svůj dosavadní odmítavý postoj k vměšování cizích zástupců do jednání s Brémami, které švédská strana dosud prezentovala jako výlučně interní švédskou záležitost mezi panovníkem zastoupeným poručnickou vládou a jeho poddanými. S určitým zpožděním obdržel Wrangel nové instrukce ze Stockholmu, které jeho změnu postoje schvalovaly. Aby si však zachoval tvář, počkal Wrangel s připuštěním cizích delegátů na jednání až do okamžiku, kdy o jejich přítomnost znovu požádali zástupci Brém. K tomu došlo koncem května a vedle lüneburských knížat, v jejichž sousedství se spor odehrával, vyslal své zástupce právě Fridrich Vilém.¹⁴³ Zásadnější roli však prostředníci při jednáních nezískali, Wrangel je v zásadě užíval jen jako posly¹⁴⁴ a vstříc jim vyšel pouze jednou, když na jejich žádost přesunul v srpnu místo jednání ze Stade do Vegesacku, ležícího blíže Brémám.¹⁴⁵ Toto opatření ale nemělo nadalší vývoj událostí žádný zásadní význam, neboť již koncem srpna došlo k obnovení nepřátelských akcí mezi Wrangelovým vojskem a brémskými obránci. Wrangelův tvrdý postup sice zastrašil městskou radu, která už 29. srpna vyjádřila ochotu přeci jen uvažovat o dočasné ztrátě suverenity, zároveň však urychlil i jednání ostatních panovníků v Říši i mimo ni, pro které nový ozbrojený konflikt v jejich sousedství byl přesně tím, čemu se chtěli vyhnout. Opakované výzvy císaře Leopolda I. ke stavům dolnosaského i vestfálského kraje neposkytnout Švédsku žádnou pomoc i varovné dopisy

¹⁴¹ LUNDQVIST, c.d., s. 67.

¹⁴² FAHLBORG, c.d., s. 559.

¹⁴³ LUNDQVIST, c.d., s. 99-101. Wrangel odmítl žádost o připuštění holandských zástupců k jednání, neboť měl v paměti, jak tito v roce 1654 nepokrytě stranili Brémám.

¹⁴⁴ LUNDQVIST, c.d., s. 116-117.

¹⁴⁵ LUNDQVIST, c.d., s. 120.

provinční vládě ve Stade sice valného vlivu na vývoj situace neměly, o to zásadnější však bylo urychlení nepříliš konkrétních jednání o vytvoření aliance, která měla zabránit rozšíření konfliktu do dalších oblastí, která se vedla mezi Dánskem, Nizozemím, Braniborskem, lüneburskými knížaty, Hesenskem-Kasselskem¹⁴⁶ a dalšími státy už od května. Svou definitivní podobu sice aliance získala až koncem října,¹⁴⁷ tedy až po uzavření příměří mezi Brémami a švédskými obléhateli, nicméně spojené vojenské síly jednotlivých zemí o celkové síle 16 000 mužů začaly zaujímat svá stanoviště již v půlce září. V čele této armády, tvořené z velké části jednotkami lüneburských knížat, stál nám již známý hrabě Georg Friedrich von Waldeck. Fridrich Vilém naopak, jak bylo jeho zvykem, na poslední chvíli ustoupil a svými jednotkami spojenou armádu neposílil, ačkoliv se po nějakou dobu uvažovalo o něm jako o veliteli celé armády.¹⁴⁸ Formálně přitom argumentoval, že nemůže nechat východní hranici Říše nechráněnou před případným útokem z Polska.¹⁴⁹ Samotný výsledek tohoto švédského pokusu o podmanění Brém, písemně zachycený v mírové smlouvě z Habenhausen v listopadu téhož roku, byl natolik subtilní, že postavení Fridricha Viléma ani dalších severoněmeckých suverénů nijak zásadně nezměnil.¹⁵⁰

Naopak v otázce postupu vůči Polsku dokázaly Švédsko a Braniborsko najít společnou řeč poměrně snadno a v červnu 1667 uzavřely dohodu o vzájemné koordinaci taktiky při další královské volbě. Ani jeden ze signatářů neměl přílišný zájem na rozšíření francouzského vlivu také v této části Evropy.¹⁵¹ Po očekávané abdikaci Jana II. Kazimíra následujícího roku se pak obě země ještě v součinnosti s falckou-neuburským vévodou Filipem Vilémem shodly na vévodově kandidatuře a podporovaly jej,¹⁵² polská šlechta si však k překvapení celé Evropy i samotného vítězného kandidáta zvolila krále domácího původu Michaela Wiśnowieckého.

Polsko ovšem bylo z hlediska Francie přeci jen druhořadou záležitostí, naopak v otázkách týkajících se dění v Říši si vždy Francie snažila zajistit kladný postoj Velkého kurfiřta, případně alespoň jeho neutralitu. Až do vypuknutí války s Nizozemím v roce 1672 se jí to vždy podařilo. Smlouvou v Kolíně nad Rýnem z prosince 1669 se Velký kurfiřt

¹⁴⁶ Vůči Švédsku obvykle vstřicná lantkraběnka Hedvika Žofie se s ohledem na své zájmy v brémském obchodu vyjádřila, že by „*raději přála Jeho Královské Výsosti Jeruzalém než Brémy*“. LUNDQVIST, c.d., s. 59-60.

¹⁴⁷ Smlouva byla uzavřena 26. října v Haagu a formálně byla aliance otevřena i švédské účasti. MOERNER, c.d., s. 307-309.

¹⁴⁸ FAHLBORG, c.d., s. 609.

¹⁴⁹ LUNDQVIST, c.d., s. 153.

¹⁵⁰ Blíže k průběhu a výsledkům celého tažení viz LIŠKA: *Dva švédské pokusy o podmanění Brém*.

¹⁵¹ LANDBERG, c.d., s. 155.

¹⁵² FAHLBORG: *Sveriges yttre politik 1668-1672, band I*, s. 105-106.

výměnou za menší územní zisky a peněžní prostředky zavázal nevstoupit do trojaliance mezi Anglií, Nizozemím a Švédskem.¹⁵³ Jeho pochyby o reálné životaschopnosti této proti Francii namířené koalice se ukázaly jako opodstatněné.¹⁵⁴ I v záležitostech Říše se však dokázaly Švédsko a Braniborsko někdy dohodnout: Švédsko se například na jaře 1668 připojilo k obrannému spolku mezi Fridrichem Vilémem, kolínským arcibiskupem Maxmiliánem Jindřichem Bavorským, brunšvickými vévody a lantkraběnkou Žofií Hedvikou hesensko-kasselskou;¹⁵⁵ tento obranný spolek ale zásadního dějinného významu nenabyl.

Ke změně mocenské konstelace došlo na jaře 1672. V dubnu uzavřel Ludvík XIV. smlouvu se Švédskem, čímž vznikla druhá trojaliance, jejíž hrot směřoval vůči Nizozemí, které bylo i přes dřívější spojenectví hlavním cílem francouzské expanzivní politiky, přičemž důvodů bylo více než dost, jak je vystihl Rudolf Fåhraeus: „[Ludvík XIV.] nenáviděl tuto zem jako příčinu zmíněné aliance, nenáviděl ji pro její republikánské zřízení a reformovanou víru, pro její náklonnost k volnému obchodu, která ji stavěla do rozhodné opozice vůči Colbertově ekonomické politice. Opanováním Holandska by mu Belgie spadla do klína a obsazením bohatého Nizozemí by vláda nad Evropou byla jeho. Pomocí holandské flotily a kolonií by se tato vláda rozšířila na světová moře a další světadíly.“¹⁵⁶

Válku proti Nizozemí zahájila jako první oficiálně Anglie, jejíž flotila již v březnu 1672 napadla nizozemské lodě. Záminkou k útoku byl banální diplomatický přešlap – nizozemské loďstvo nepozdravilo odpovídajícím způsobem jachtu, na jejíž palubě se domů vracela manželka anglického vyslance.

Rozhodující bylo ale zahájení bojových akcí ze strany Francie. Na počátku dubna vtáhlo na 120 000 francouzských vojáků, podporovaných dvěma třicetitisícovými armádami francouzských spojenců kolínského arcibiskupa a münsterského biskupa. Proti této přesile mohlo Nizozemí nasadit jen asi 30 000 vojáků,¹⁵⁷ přičemž k početní přesile se

¹⁵³ MOERNER, c.d., s. 335-337.

¹⁵⁴ Problém paralyzujícím efektivitu trojaliance byl především ve vyplacení subsidií Švédsku, které měly přijít nizozemským prostřednictvím ze Španělska, slíbené částky se však Švédsko nikdy nedočkalo. Kromě toho pozbyla existence této aliance smysl podpisem tajné doverské smlouvy mezi Ludvíkem XIV. a Karlem II. 1. června 1670. Jak trefně napsal švédský historik Birger Fahlborg, „začátkem května 1670 byla trojaliance po více než dvou letech v podstatě nepřetržitěho vyjednávání konečně podepsána a ratifikována. O necelý měsíc později byla tajnou smlouvou de fact rozbita.“ FAHLBORG, c.d., s. 432.

¹⁵⁵ MOERNER, c.d., s. 323-324.

¹⁵⁶ FÅHRAEUS, c.d., s. 48. Zajímavé je, že velice podobně charakterizoval nezávisle na Fåhrauesovi vztah Ludvíka XIV. k Nizozemí i Jiří Hrbek: „Pohrdal sice nizozemským politickým zřízením – známý je jeho výrok o republice prodavačů sýrů a slanečků –, ale zároveň Nizozemcům záviděl jejich obchodní úspěchy a námořní sílu.“ HRBEK, c.d., s. 27-28.

¹⁵⁷ HORST: *Dějiny Nizozemska*, s. 215. John A. Lynn v této souvislosti uvádí, že celkově disponovala francouzská armáda až 250 – 280 000 mužů, avšak do tohoto počtu jsou zahrnuti i příslušníci různých podporných jednotek. Kromě toho samozřejmě nemohl Ludvík XIV. nechat nechráněnou oblast samotné

přidal dle Maxe Immicha i faktor kvality: „*Režim spořivých obchodníků armádu hrubě zanedbával... Použitelní důstojníci zcela chyběli, neboť jejich posty byly udělovány jako sinekura příbuzným a spolustraníkům.*“¹⁵⁸ Pouze na moři dosáhli Holanďané úspěchů, jako např. v bitvě u Solebay, kde se jim podařilo odvrátit hrozbu námořní blokády; vítězství v této bitvě si ovšem připsaly obě strany.¹⁵⁹ Na souši však jejich armáda před početnější a lépe vyzbrojenou armádou pouze ustupovala; jen v průběhu června a července dobyla invazní vojska přes 80 pevností¹⁶⁰ a úplnému obsazení země zabránilo jen otevření hrází. Voda velkou část území zaplavila, čímž znemožnila invazním vojskům další pohyb. Není divu, že rok 1672 vešel do nizozemské historiografie pod označením „rok katastrof“ („*Rampjaar*“).¹⁶¹

Švédsko však nemělo zájem na úplné zkáze Nizozemí. Pokud by Nizozemí vypadlo ze hry, stalo by se postavení Anglie v baltském obchodu příliš silným. Už v květnu se proto nabídlo Anglii, Francii i Nizozemí za zprostředkovatele, ale Ludvík XIV. podobné úvahy odmítl. Postavit se přímo na stranu Nizozemí nepřicházelo v úvahu, neboť Dánsko, stále čekající na možnost znovuzískání ztracených území, by jistě neváhalo využít angažovanosti části švédské armády na vzdáleném bojišti.¹⁶² Ani přes nátlak ze strany Francie nepřerušilo Švédsko obchodní styky s Nizozemím a v dubnu 1673 dokonce podepsaly obě země smlouvu o zachování obchodních styků po dobu války. Smlouva však neukládala Švédsku povinnost se jakýmkoliv způsobem angažovat na straně Nizozemí.¹⁶³ Holanďané se také pokusili opět uzavřít smlouvu s Dánskem, vedeni především snahou přimět braniborského kurfiřta, aby setrval na jejich straně. Dánové však za případnou pomoc požadovali takové obchodní výhody, že Nizozemí ratifikaci smlouvy neustále odkládalo a nakonec k ratifikaci vůbec nedošlo.¹⁶⁴

Vznik trojaliance chápal Fridrich Vilém jako porušení dosavadní rovnováhy a již 6. května 1672 uzavřel s Nizozemím navzdory stanovisku celé Tajné rady spojení.¹⁶⁵ Svou roli sehrály také konfesijní a dynastické důvody – první ženou Fridricha Viléma byla

---

Francie, srov. LYNN, c.d., s. 881, 893.

¹⁵⁸ IMMICH, c.d., s. 75.

¹⁵⁹ IMMICH, c.d., s. 75.

¹⁶⁰ STARBÄCK, c.d., s. 613.

¹⁶¹ Invazi barvitě popsal také filozof Voltaire, který sice na jednu stranu podobně jako Immich kritizoval nevalnou kvalitu nizozemských sil, na druhou stranu lze z jeho řádků zřetelně vyčíst značné sympatie pro podnikavé Holanďany a jejich republikánský systém. VOLTAIRE: *Storočie Ľudovíta XIV.*, s. 210-219.

¹⁶² BOHRN: *Sverige, Danmark och Frankrike 1672 – 1674*, s. 30-32; PALME: *Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674 – 1675*, s. 88-90.

¹⁶³ LANDBERG, c.d., s. 178.

¹⁶⁴ BOHRN, c.d., s. 103-104, 202.

¹⁶⁵ FAHLBORG, *Sveriges yttre politik 1668-1672, band II*, s. 332-333; MOERNER, c.d., s. 359-363.

Ludvika Jindřiška Oranžská, dcera místodržícího Frederika Jindřicha Oranžského;¹⁶⁶ s ohledem na pozdější vývoj událostí ale není možné tyto důvody přeceňovat. Zdá se mi nanejvýš nepravděpodobné, že by pro vždy pragmaticky uvažujícího kurfiřta bylo pět let po smrti manželky povědomí dynastické solidarity hlavním důvodem k vstupu do války po boku Nizozemí. Obdobně i konfesijní důvody hrály spíše podružnou roli, jak se vyjádřil Max Braubach: *„Toto kurfiřtovo rozhodnutí se velebilo jako nejobjektivnější čin jeho života, podložený jen ideálními důvody jako nezištnou vůlí k udržení evangelické víry a německé svobody...Nelze popřít, že jeho postoj spoluurčovalo jeho evangelické smýšlení, ale přeci jen mu více šlo o politické věci.“*¹⁶⁷

Dalším protifrancouzským (a tedy i protišvédským) krokem Fridricha Viléma bylo uzavření obranné smlouvy s císařem, Dánskem a některými menšími státy v Říši v září 1672; protože se však Švédsko v této době ještě nezapojilo do válečných akcí, nebyl kurfiřtův krok považován za tak důležitý jako v případě Dánska.

Třebaže Fridrich Vilém skutečně poskytl Nizozemí pomoc, k jaké se smluvně zavázal, šance na zvrát průběhu války byla jen minimální. Od přelomu let 1672/73 hledal kurfiřt cestu, jak styky s Nizozemím ukončit, i proto, že vzhledem k situaci, v jaké se Nizozemí ocitlo, odtud nemohl očekávat výplatu dohodnutých subsidií. Vyhledka na vysoce pravděpodobné francouzské vítězství a slib francouzských subsidií v případě neutrality urychlily jeho rozhodování. 6. června 1673 uzavřelo Braniborsko s Francií mír ve Vossemu,¹⁶⁸ kterým se Fridrich Vilém zavázal k neutralitě vůči Francii i jejím spojencům. V tajném dodatku slíbil Ludvík XIV. vyplacení subsidií ve výši 800 000 livrů – 300 000 ihned po ratifikaci a zbytek v horizontu pěti let. Kromě toho se Ludvík zavázal po porážce Nizozemí zajistit kurfiřtovi také vyplacení částky, kterou mu dle dřívější dohody tato země dlužila za poskytnutou pomoc.¹⁶⁹ Za poměrně mírné mírové podmínky mohl Fridrich Vilém vděčit i švédským diplomatům, působícím na Ludvíka XIV. v tom smyslu, aby Francie svými požadavky nevyhloučila eventualitu získat Fridricha Viléma do budoucna jako spojení.¹⁷⁰

Tímto krokem se Švédsko a Braniborsko opět ocitly na stejné straně. Proto mohlo Švédsko v rámci své „politiky třetí strany“ uzavřít vedle jiných států smlouvu také

¹⁶⁶ Kurfiřtova první manželka nicméně zemřela již v roce 1667 a v době vypuknutí války byl již podruhé ženat s brunšvicko-lüneburskou vévodkyní Dorotheou.

¹⁶⁷ BRAUBACH, c.d., s. 197.

¹⁶⁸ Z francouzské strany vedl shodou okolností vyjednávání bývalý vyslanec ve Stockholmu Pomponne.

¹⁶⁹ MOERNER, c.d., s. 373-375. Pro srovnání, Švédsko dostávalo rovněž 300 000 livrů za držení armády v Pomořansku a tato částka měly stoupnout na 600 000 v případě zapojení do boje. Po zvýšení slíbeném Feuquièrem měla tato částka dosáhnout 900 000 livrů.

¹⁷⁰ HOFFSTEDT, c.d., s. 29.

s Braniborskem. V prosinci 1673 byl po vzájemné dohodě obnoven obranný spolek z roku 1666¹⁷¹ a v březnu následujícího roku byl spolek rozšířen o vévodu Filipa Viléma falcko-neuburského.¹⁷² Obnovení spolku s Braniborskem však mělo za následek zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi a Dánskem.

Spolku však nebylo souzeno mít dlouhého trvání. Situace na bojišti se stále výrazněji obracela v neprospěch Francie a rozpuštění kolínského kongresu znamenalo konec nadějí na brzké ukončení války. Zkušený Fridrich Vilém si dokázal rychle spočítat, na čí stranu se přiklání vítězství, a ačkoliv do instrukce pro svého nového vyslance ve Stockholmu v dubnu výslovně zmínil nad rozpuštěním kongresu lítost,¹⁷³ 1. července 1674 se připojil k alianci císaře, Španělska a Nizozemí. Právě toto byl jeden z důvodů, proč francouzský vyslanec ve Stockholmu Feuquières zvýšil své úsilí přesvědčit Švédsko ke vstupu do války.

Pod vlivem Feuquièrových slibů se na území Švédského Pomořanska postupně shromáždila armáda o síle zhruba 20 000 mužů, které tato oblast nedokázala zajistit obživu. Této skutečnosti si byl vědom i samotný Fridrich Vilém a žádal císaře, aby Karla XI. jasně varoval před vměšováním se do říšských záležitostí ve francouzském zájmu. Císař vyšel svému spojenci vstříc, avšak zbytečně.¹⁷⁴ Ačkoliv ještě 11. září uklidňoval braniborský vyslanec Fridricha Viléma slovy, že členové říšské rady „*tráví čas silným pitím, tancem, hrami, komediemi a dalšími zábavami*“¹⁷⁵, byl bez jeho vědomí 20. září byl Wrangelovi odeslán rozkaz za šest týdnů zahájit vojenskou operaci proti Braniborsku. Tento rozkaz Wrangel, starý voják toužící po obnovení své pověsti a slávy, samozřejmě uvítal, i když svou roli jistě sehrál i pohled na vlastní vojáky, jejichž zásobování selhávalo.¹⁷⁶ Na rozdíl od Wrangela se ale švédští politici války obávali a do poslední chvíle se snažili najít jiné řešení. Dne 14. listopadu, tedy doslova v hodině dvanácté, byl Wrangelovi odeslán nový rozkaz, který mu nařizoval setrvat na pozicích a nepřátelských aktů vůči Braniborsku se vyvarovat, o čemž byl informován i braniborský vyslanec.¹⁷⁷ Wrangel ale viděl den ode dne se zhoršující situaci svých vojáků a téhož dne odeslal do Stockholmu depeši, kterou sestylizoval tak, aby vzbudil dojem, že jeho vojsko se už nachází na braniborském území. Švédským politikům tak nezbylo nic jiného, než mu vydat

¹⁷¹ URKUNDEN, Band 17, s. 317.

¹⁷² MOERNER, c.d., s. 377-381.

¹⁷³ URKUNDEN, Band 17, s. 327.

¹⁷⁴ KAMPMANN: *Reichstag und Reichskriegserklärung im Zeitalter Ludwigs XIV.*, s. 51.

¹⁷⁵ URKUNDEN, Band 17, s. 341.

¹⁷⁶ BOHRN, c.d., s. 267.

¹⁷⁷ URKUNDEN, Band 17, s. 353.

patříčné instrukce. Když tyto instrukce obdržel, předložil je svým důstojníkům jako pokyn k zahájení akce proti Braniborsku.¹⁷⁸ Po několika dnech příprav vstoupily 29. prosince 1674 švédské jednotky na braniborské území.

Konflikt nicméně neprobíhal jako obvyklá válka. V instrukcích, které Wrangel obdržel, se jasně zdůrazňovalo, že se má pokud možno vyhnout boji a snažit se pouze zajistit obživu pro své muže, dokonce byl zplnomocněn sám zahájit s Fridrichem Vilémem vyjednávání, pokud by byla naděje, že odvrátí přímý vojenský střet.¹⁷⁹ Obdobně se švédští diplomaté po celé Evropě snažili vzbudit dojem, že vstup na braniborské území nebyl míněn jako akt války, nýbrž byl motivován jen snahou zajistit pro početné vojsko možnost obživy.¹⁸⁰ Wrangel se snažil tomuto pokynu dostát a první čtyři měsíce roku 1675 skutečně nedošlo k žádnému střetu s braniborskými vojsky. To však mělo za následek, že Švédsko se stále nedočkalo slíbených subsidií, neboť přímo u Wrangelova štábu byl přítomen i francouzský zástupce, jehož úkolem bylo sledovat průběh tažení a teprve po skutečném zapojení do bojů poslat do Paříže patřičnou zprávu. Stejně tak selhal i plán na navýšení početního stavu švédského vojska z řad místních dobrovolníků; kurfiřtovi poddaní neviděli důvod jít hájit svou víru, kterou jim nikdo nezakazoval, pod praporem země, jejíž spojení s katolickou Francií bylo z konfesijního hlediska přinejmenším podivné.

I přes nerozhodnost a neprůbojnost ze strany švédského vojska byla jeho výchozí pozice velmi dobrá. Fridrich Vilém se nacházel u hlavních braniborských sil v Alsasku a samotné Braniborsko spravoval kurfiřtův švagr¹⁸¹ a polní maršál Jan Jiří II. Anhaltský. Síly, které měl u sebe Fridrich Vilém v Alsasku, teď jeho švagrovi citelně chyběly. Vyhlášená mobilizace se nesetkala s velkým úspěchem, např. město Frankfurt nad Odrou přišlo s nabídkou, že místo vojáků přispěje k vítězství nad Švédy usilovnými modlitbami.¹⁸² Ani na pomoc zvenčí se Braniborsko nemohlo spoléhat; řada států měla stále ještě v živé paměti pověst švédské armády z doby třicetileté války a nechtěla pokoušet osud podporou švédského protivníka. Ani od císaře se Fridrich Vilém nedočkal ničeho lepšího než přání štěstí a rad, aby Švédy brzy z říšského území vyhnal.¹⁸³ Několik států se sice nabídlo k vyjednávání o zprostředkování míru (Sasko, Bavorsko i dosavadní spojenec obou

¹⁷⁸ STARBÄCK, c.d., s. 621-622; BOHRN, c.d., s. 320-322.

¹⁷⁹ URKUNDEN, Band 23:2, s. 977.

¹⁸⁰ FRYXELL: *Handlingar rörande Sveriges historia, band 4*, s. 304 (dále jen HANDLINGAR); HOFFSTEDT, c.d., s. 25.

¹⁸¹ Jan Jiří II. Anhaltský byl manželem Jindřišky Kateřiny Oranžské, sestry kurfiřtovy první manželky Ludviky Jindřišky.

¹⁸² MITTENZWEI – HERZFELD, c.d., s. 112.

¹⁸³ URKUNDEN, Band 17, s. 511.

válčících zemí Falce-Neubursko), ale Fridrich Vilém všechny tyto nabídky rázně odmítl.¹⁸⁴ I přes nedobrou výchozí pozici měl před očima vidinu získání Pomořanska, a tím vylepšení své pozice v baltském obchodu. Proto nabídky na smírné řešení konfliktu odmítl a začal horlivě usilovat o vyhlášení Švédska za nepřítele Říše. Tímto opatřením by se jeho šance na získání Švédského Pomořanska notně zvýšily; jeho usilovná snaha byla sice nakonec korunována úspěchem, ale až poté, co vlastními silami rozbil mýtus o švédské neporazitelnosti, nejsilnějšího švédského spojence v Říši.¹⁸⁵

Pomoci se kurfiřtovi dostalo pouze z Nizozemí. Jistý obchodník jménem Benjamin Raule nabídl kurfiřtovi k dispozici své lodě. Výměnou za ochranu byl ochoten provozovat pirátství v braniborský prospěch. Třebaže se oficiální nizozemská politika od jeho kroků distancovala, kurfiřt Rauleho nabídku přijal a vystavil mu kaperský list. Za své zásluhy byl Raule dokonce jmenován kurfiřtským radou.¹⁸⁶

Fridrich Vilém jasně chápal, že svůj problém se Švédy bude muset vyřešit sám. Koncem května se vydal se svým vojskem ze západních oblastí Říše a po sedmnácti dnech pochodu, „*kteřý se svou rychlostí dá srovnávat pouze s Torstenssonovým přesunem z Moravy do Holštýnska roku 1643,*“¹⁸⁷ se objevil u Magdeburku. Zde se dozvěděl, že se švédská armáda rozdělila na dvě části a spojení mezi nimi udržuje jen malý oddíl o síle zhruba 500 mužů, zdržující se u města Rathenow. Nečekaným úderem na tento spojovací oddíl 25. června způsobil zmatek mezi oběma částmi nepřátelské armády. Jižní část, vedená Wrangelovým nevlastním bratrem Wolmarem, se následně pokusila spojit se zbytkem vojska, ale o tři dny později narazila u Fehrbellinu na kurfiřtovo vojsko. Kurfiřt se pokusil zabránit nepřátelské armádě v průchodu, což se mu ale zcela nepodařilo a v daném okamžiku ani nebylo jasné, zda vůbec dosáhl vítězství. V jednu chvíli dokonce zvažoval zřídit na místě polní soud a nechat exemplárně odsoudit vybrané velitele i řadové vojáky.¹⁸⁸ Početní ztráty činily zhruba 600 padlých na každé straně, přičemž každá armáda čítala zhruba 7000 vojáků. Jediným braniborským ziskem v daném okamžiku bylo osm děl, která kvapně ustupující Švédové zanechali na místě. Když se však obě části švédské armády spojily, ukázalo se, že především vlivem dezercí se celá švédská armáda smrskla na přibližně 7000 mužů, tedy méně než polovinu původního počtu. Pohled na

¹⁸⁴ HOFFSTEDT, c.d., s. 31.

¹⁸⁵ KAMPMANN, c.d., s. 54-55.

¹⁸⁶ MITTENZWEI – HERZFELD, c.d., s. 113; PALME, c.d., s. 154-156. Tímto svérázným způsobem byl položen základ pozdější braniborské flotily. Raule se kaperské činnosti věnoval i po skončení války a Braniborsko jej zbavilo ochrany až po smrti Velkého kurfiřta v roce 1688.

¹⁸⁷ FÄHRAEUS, c.d., s. 92.

¹⁸⁸ HÜTTL, c.d., s. 409.

demoralizované vojáky, kteří již řadu týdnů nedostávali slíbený žold, jak ustupují zpět z obsazených oblastí, to bylo to, co otřásló mýtem švédské neporazitelnosti, a nikoli bitva sama.¹⁸⁹

Stejně jako měl výsledek bitvy a především pověst tento výsledek obklopující následek pro pověst o švédské neporazitelnosti, zrovna tak dle Maxe Braubacha „ukázal jasně celému světu, že ze severoněmeckého území se stala mocnost, figura, se kterou bylo nadále nutné počítat na politické šachovnici.“¹⁹⁰

Vítězstvím u Fehrbellinu a následným dosažením prohlášení Švédska za nepřítel Říše se začala psát nová kapitola vztahů mezi Švédskem a Braniborskem. Hlavním problémem pro Karla XI. a jeho politiky a vojenské velitele bylo vyhlášení války ze strany dánského krále Kristiána V. 12. září 1675. Šanci, jaká se mu dle jeho názoru překérním postavením švédských vojsk v Říši naskytla, nehodlal promarnit a od jeho rozhodnutí jej neodradila ani skutečnost, že jen nedávno, 23. června, došlo k oficiálnímu zasnoubení jeho sestry Ulriky Eleonory právě se švédským králem. Následný, čtyři roky trvající konflikt mezi oběma tradičními severskými rivaly, je obvykle nazýván skånská válka, neboť dnešní jihošvédská oblast Skåne byla hlavním bojištěm i cílem tohoto střetnutí, jehož výsledek v podstatě potvrdil panující status quo, který se od té doby nezměnil až do dnešních dnů. Právě na průběh bojů i mírových jednání mezi Švédskem a Dánskem se obvykle soustřeďuje pozornost švédských historiků a vztahy s braniborským kurfiřtem, se kterým Švédsko vedlo paralelní válku, zůstávají na pozadí jejich zájmu.

Pro úplnost je nutno uvést, že v danou chvíli byli členy protišvédské koalice císař, Dánsko, Braniborsko, Nizozemí, münsterský biskup a lüneburská knížata. Zejména posledně jmenovaní byli ale členy zejména kvůli svým dalším spojeneckým vazbám a být v zásadě neměli nic proti oslabení postavení Švédska v Říši, mocenský vzestup Braniborska či Dánska pro ně v žádném případě nepředstavoval ideální alternativu,¹⁹¹ Nizozemí dokonce navzdory válečnému stavu nepřerušilo své obchodní styky se Švédskem a nepříliš skrytě mu přálo i vojenské úspěchy,¹⁹² čímž se do značné míry opakovala situace z první poloviny 70. let. Opakovaná jednání o separátním míru, která s oběma lüneburskými knížaty vedli švédští diplomaté, ztroskotala ale na švédském

¹⁸⁹ BRINKMANN: *The Relations between England and Germany 1660 – 1688*, s. 272; FÅHRAEUS, c.d., s. 92-94; HOFFSTEDT, c.d., s. 59; LINDQVIST, c.d., s. 124-126; MITTENZWEI, HERZFELD, c.d., s. 113.

¹⁹⁰ BRAUBACH, c.d., s. 200.

¹⁹¹ HOFFSTEDT, c.d., s. 83.

¹⁹² Když nizozemský vyslanec ve Stockholmu psal v roce 1678 své vládě o švédských plánech vyslat vojsko pod vedením Henrika Horna do Pruska, připojil do textu poznámku „*Bůh dej, aby nepřišel pozdě!*“. HANDLINGAR, band 4, s. 330.

požadavku, aby lüneburská knížectví nejen vyhlásila neutralitu, nýbrž se i aktivně zapojila do bojů na podporu švédských zájmů, k čemuž ani jeden z knížat nebyl ochoten navzdory tomu, že Karel XI. dokonce vydal svým vyjednavacům instrukce vzdát se ve prospěch obou knížat částí brémského a verdenského biskupství.¹⁹³ Obě knížectví zůstala členy protišvédské koalice až do konce války v roce 1679.

Karel XI. a jeho diplomaté samozřejmě usilovali i o uzavření separátního míru s Fridrichem Vilémem. Oproti jednáním v minulých letech zde byl nyní jeden významný ceremoniální rozdíl: králi, který se roku 1672 formálně ujal vlády a těsně před vypuknutím války byl slavnostně korunován, ani říšské radě se nezdálo vhodné, aby král inicioval jednání s pouhým kurfiřtem. Teprve poté, co Fridrich Vilém odmítl zprostředkovatelskou iniciativu jak ze strany Bavorska, tak ze strany Saska, pověřil Karel XI. pomořanského guvernéra Otto Vilhelma von Königsmarcka, nástupce mezitím zemřelého Wrangela, aby vybral vhodného muže a pověřil jej úkolem navázat styky s braniborským kurfiřtem. Königsmarck tohoto muže našel v plukovníku Berndtu Wangelinovi, který již dříve jako diplomat v Berlíně působil. Ačkoliv Wangelin musel na své cestě z Pomořanska do Berlína čelit různým nebezpečím a dokonce padl do zajetí braniborských kaperů, ani on při jednáních s Fridrichem Vilémem, který opět vycítil příležitost sjednotit celé Pomořansko pod svou vládou, neuspěl.¹⁹⁴ Kromě toho nemohl Fridrich Vilém před švédským vyjednavacem přiznat, že hned poté, kdy Dánsko vyhlásilo Švédsku válku, s Dánskem uzavřel tajnou dohodu, která jej zavazovala neuzavřít se Švédskem separátní mír, dokud Dánsko nezíská zpět oblasti, které muselo Švédsku odstoupit olivským mírem.

Sice nikoli s přímým odmítnutím, ale s hlubokou nedůvěrou a oddalováním definitivní odpovědi až do doby, kdy se celá záležitost již stala neaktuální, se naopak na švédské straně setkala iniciativa kuronského vévody Jakuba, bratrance a zároveň švagra Velkého kurfiřta. Není příliš jasné, zda sám vévoda měl celý návrh promyšlený či dokonce předjednaný s Fridrichem Vilémem, říšská rada ovšem měla na paměti, že kuronský vévoda vždy proti Švédsku vystupoval velmi nepřátelsky, což bylo vzhledem k tomu, že jej Karel X. Gustav kdysi nechal uvěznit, zcela přirozené a pochopitelné. Než mít takto zcela zjevně nepřátelsky naladěného prostředníka, bylo pro švédskou stranu lepší v danou chvíli na možnost zprostředkování jednání s Velkým kurfiřtem zcela rezignovat.¹⁹⁵

Jako již několikrát v minulosti, i tentokrát měla Švédsku pomoci nejednota mezi jeho protivníky. Ačkoliv byla země prohlášena na říšském sněmu v Řezně za nepřítele

¹⁹³ LANDBERG, c.d., s. 195-196.

¹⁹⁴ HOFFSTEDT, c.d., s. 85.

¹⁹⁵ HOFFSTEDT, c.d., s. 85-87.

Říše, vojenské akce na říšském území zůstaly až na menší výjimky na bedrech Fridricha Viléma, k jehož starostem přibýlo i vymáhání slíbených subsidií od španělských Habsburků, které dorazily často až s několikaměsíčním zpožděním.¹⁹⁶ Navzdory své nevalné platební morálce jej zároveň španělští Habsburkové společně s císařskými a nizozemskými diplomaty opakovaně vyzývali, aby plnil své spojeneckými smlouvami dané povinnosti v rámci války mezi Francií a Nizozemím.¹⁹⁷

I přes všechny tyto komplikace vpadlo braniborské vojsko, podpořené menším množstvím dánských a císařských vojáků, ještě v druhé polovině roku 1675 do švédského Předního Pomořanska. Braniborský kurfiřt neměl v plánu přinutit zdejší švédskou posádku k rozhodující bitvě, snad nechtěl podruhé pokoušet válečnou štěstěnu a riskovat ztrátu prestiže získanou vítězstvím u Fehrbellinu, jeho cílem bylo přinutit švédské jednotky k ústupu do pevností a ty poté oblehnout a přimět ke kapitulaci.¹⁹⁸ Vzhledem k obtížné situaci, jíž Švédsko čelilo na hlavním bojišti s Dánskem, kurfiřt svého cíle do konce roku 1675 téměř dosáhl, ve švédských rukou se začátkem roku 1676 nacházel jen ostrov Rujána a pevnosti Stralsund, Greifswald a Štětín, do kterých Švédové stáhli hlavní část svých pomořanských vojsk a méně významná města z větší části ponechali jejich osudu. Zároveň braniborská vojska se spojení s jednotkami münsterského biskupa a lüneburských knížat obsadila v podstatě celé švédské državy kolem Brém, Verdeny a Wismaru, pouze pevnost Stade se udržela až do srpna 1676, kdy dánská flotila podpořila obléhatele zablokováním vodní přístupové cesty po Labi.¹⁹⁹ Na počátku roku 1677 nabídl Fridrich Vilém prostřednictvím ze zajetí propuštěného plukovníka Wangelina separátní mír, pokud by si mohl udržet dosud obsazené pozice, Karel XI. ale tento návrh pod vlivem snad až přehnaně pozitivních zpráv z probíhajícího mírového kongresu v Nijmegenu odmítl.²⁰⁰ V průběhu roku dosáhl Fridrich Vilém dalších vojenských úspěchů, kdy byl Otto Vilhelm von Königsmarck přinucen vyklidit Rujánu²⁰¹ a v samém závěru roku se vzdala i posádka ve Štětíně v situaci, kdy její početní stav klesl na desetinu původního počtu, ve městě nezůstala stát v podstatě žádná budova a počet výbušných střel vypálených proti městu dosáhl bezmála 200 000.²⁰² Hned začátkem následujícího roku se Königsmarckovi sice podařilo díky dělostřelecké převaze získat Rujánu zpět, během podzimu 1678 byla ale opět

¹⁹⁶ GLOGER, c.d., s. 261; HÜTTTL, c.d., s. 412

¹⁹⁷ HÜTTTL, c.d., s. 420-421.

¹⁹⁸ SUNDBERG, c.d., s. 183.

¹⁹⁹ SUNDBERG, c.d., s. 196.

²⁰⁰ URKUNDEN, Band 23:2, s. 981-983.

²⁰¹ URKUNDEN, Band 18, s. 36-41.

²⁰² SUNDBERG, c.d., s. 202.

obsazena dánskými a braniborskými vojsky. Koncem října téhož roku musela kapitulovat i švédská posádka ve Stralsundu, o něco později ji následovala posádka v Greifswaldu. Vojenská sláva Velkého kurfiřta dosáhla svého vrcholu.²⁰³ V listopadu se pokusil švédský maršál Henrik Horn, tentýž muž, který dokázal několik měsíců vzdorovat nepřátelské převaze v obleženém Stade, ohrozit kurfiřta na jeho vlastním pruském území. Není bez zajímavosti, že této invazi měl podle původních plánů velet sám král Karel XI., čímž měla být demonstrována návaznost na slavnou epochu Gustava II. Adolfa, ale protože mladý panovník byl v tuto chvíli bezdětný, převážila rizika nad případným propagandistickým přínosem.²⁰⁴ Během několika měsíců sice Horn dosáhl dílčích úspěchů, až Fridrich Vilém musel pruské stavy uklidňovat (nebo jim naopak hrozit), že se sám dostaví a převezme velení,²⁰⁵ avšak hlavní cíl, obsazení Královce, se mu splnit nepodařilo. Když začátkem roku 1679 kurfiřt poslal do Pruska větší část svého vojska, stáhl se Horn zpět na švédské území.

Tou dobou ale již třetím rokem daleko od bojišť probíhala mírová jednání v nizozemském Nijmegenu. Hlavním účelem těchto mírových jednání bylo dosažení míru mezi Francií a Nizozemím, mírová jednání mezi Švédskem a jeho protivníky představovala vedlejší, byť nikoli zcela bezvýznamnou záležitost. Příprava těchto mírových jednání začala dokonce již na podzim 1675, tedy téměř současně s vypuknutím skånské války. Z komplikovaných jednání nijmegenského kongresu není snadné si udělat obrázek o vztazích mezi jednotlivými státy, tyto vztahy se navíc rychle měnily, v zásadě lze ale konstatovat, že ačkoliv zde stály Francie a Švédsko proti široké koalici protivníků, přičemž Anglie hrála roli prostředníka, ve skutečnosti se každá země snažila pomocí svých diplomatů získat pro sebe co možná největší výhody. Tím se jistě tento kongres příliš nelišil od kongresů předchozích ani budoucích, podrobné zmapování těchto jednání by však znamenalo neúměrný nárůst rozsahu této práce.

Mladý a zejména v zahraničně-politických záležitostech nezkušený Karel XI. několikrát změnil své rozhodnutí ohledně osoby švédského reprezentanta v Nijmegenu. Když se král konečně rozhodl, vyvstala další komplikace, tentokrát finančního rázu, státní pokladna zkrátka a dobře neměla dostatek financí, aby bylo možné zaplatit reprezentační a další náklady neodmyslitelně spojené s reprezentantem na úrovni vyslance. Proto muselo Švédsko na jednání nakonec vyslat reprezentanty na nižší, legátské úrovni. Tímto úkolem byli pověřeni hrabě Bengt Oxenstierna a kancléřský rada Johan Paulin Olivekrans.

²⁰³ MARRIOTT – ROBINSON, c.d., s. 84.

²⁰⁴ HOFFSTEDT, c.d., s. 229-232.

²⁰⁵ URKUNDEN, Band 18, s. 50-51.

Navzdory jejich formální nižší úrovni se nejednalo o nezkušené diplomaty, Oxenstierna působil jako jeden ze švédských vyjednavců již při vyjednávání olivského míru a Paulin měl zkušenosti z jednání s holštýnsko-gottorpským vévodou Kristiánem Albrechtem, který sice trvale patřil ke švédským spojencům, ale to mu nebránilo si vůči svému spojenci a v podstatě ochránci někdy klást velice tvrdé podmínky.²⁰⁶ O změnách poměrů ve švédské politice svědčí skutečnost, že všichni zvažovaní vyslanci i nakonec skutečně vybraní legáti patřili ke klice odpůrců říšského kancléře Magnuse Gabriela De la Gardie a jím prosazované orientace na Francii. Pro úplnost je vhodné zmínit, že svého pozorovatele vyslala do Nijmegenu i bývalá švédská královna Kristýna, ten ale podobně jako zástupci menších německých států či papeže Inocence XI. nebyl oprávněn do jednání zasahovat.²⁰⁷

Mezi mnoha protihráči obou švédských legátů nechyběli zástupci braniborského kurfiřta. Lorenz Christoph von Somnitz měl rovněž zkušenosti z vyjednávání v Olivě, jinak ale působil především ve správních funkcích v Zadním Pomořansku a o zahraniční politiku se nijak zvlášť nezajímal. V kurfiřtově Tajné radě ovšem patřil mezi přední odpůrce švédské politiky a švédských ambicí vystupovat jako hegemon protestantského bloku v říšské i evropské politice a snad právě proto si jej Fridrich Vilém vybral jako svého vyslance. Věrnému správnímu úředníkovi osud určil zemřít v roli diplomata, neboť smrt zastihla tohoto pomořanského rodáka ještě během mírových jednání 26. února 1678. Werner Wilhelm von Blaspeil naopak pocházel ze západoříšských kurfiřtových držav, z Kleve, a v důsledku toho bylo hlavním rysem jeho zahraničně-politické orientace silný odpor vůči francouzskému králi a jeho ambicím. Od roku 1661 zastupoval zájmy Fridricha Viléma v Haagu a jednalo se tedy o zkušeného diplomata. Ještě v průběhu jednání jej císař Leopold I. povýšil na svobodného pána. Po Somnitzově smrti převzal jeho místo Franz von Meiders, který svou kariéru zahájil v padesátých letech jako tajemník již několikrát zmíněného Georga Friedricha von Waldecka a posléze se stal čelem tajné rady a kancléřem. Výsledek mírové smlouvy z Vossemu z roku 1673 byl do značné míry jeho zásluhou.

Braniborští vyslanci měli ztíženou úlohu v tom ohledu, že Braniborsko nebylo považováno za jednu z hlavních válčících stran. Tento titul náležel Francii, Dánsku, Nizozemí, Švédsku, císaři a Španělsku, přičemž zájmy dalších států měli hájit zástupci těchto zemí. Švédští legáti tak museli hájit i zájmy Holštýnska-Gottorpska, což jejich vyjednávací pozici především vůči Dánsku výrazně komplikovalo. S pomocí nátlaku

²⁰⁶ LANDBERG, c.d., s. 131-132.

²⁰⁷ HOFFSTEDT, c.d., s. 153.

reprezentantů ostatních německých panovníků se vyslancům Fridricha Viléma podařilo nejen zmařit plány císařských vyslanců vystupovat jako jediní právoplatní zástupci Svatí říše římské národa německého, ale posléze si i vybojovali rovnoprávné místo po boku uvedených šesti zemí.²⁰⁸

Švédští legáti měli v tomto ohledu situaci o něco jednodušší, na druhou stranu museli čelit nejen požadavkům svých protivníků, ale společně s nimi i potížím vyvolávaným francouzskými vyslanci, požadujícím pro sebe vyšší pocty než náleželi zástupcům ostatních panovníků, s výjimkou císaře a papeže. Vedle toho zjevně chování zástupců obou skandinávských monarchií vyvolávalo mezi diplomaty pozdvižení, ne-li přímo pohoršení, jak o tom svědčí dochované zápisy,²⁰⁹ co přesně ale bylo příčinou těchto stížností se dnes už nejspíše nedozvíme.

Vzájemné požadavky, které si oba tábory mezi sebou anglickým prostřednictvím vyměnily, mohou překvapit snad jen svou neskromností, patří ovšem k pravidlům diplomatického jednání, že je nutné požadovat mnoho, aby se podařilo získat alespoň to, o co vyjednávač a jeho panovník opravdu stojí. Dánsko v tomto duchu vyžadovalo navrácení všech území odstoupených Švédsku mírovými smlouvami v letech 1645, 1658 a 1660, kromě toho získání Rujány a Wismaru a rozdělení brémsko-verdenské državy mezi sebe a obě lüneburská knížata. Braniborsko své územní požadavky nijak blíže nespecifikovalo, z obecných formulací žádajících nápravu škod a ztrát způsobených Švédskem lze ale vytušit, že mezi tuto nápravu řadilo i vrácení Předního Pomořanska, čemuž odpovídají i instrukce, které braniborští vyslanci obdrželi.²¹⁰ Ostatní zástupci se spokojili s náhradou způsobených škod, případně doplněnou o úpravu stávajících obchodních smluv. Švédští legáti byli nepříteli překvapivě instruováni žádat zpět všechna území, na kterých v současné době stála cizí vojska, a bezpodmínečné obnovení poměrů nastolených Vestfálským mírem a výše uvedenými mírovými smlouvami s Dánskem. Vzhledem ke konečným výsledkům mírových jednání uzavřených v roce 1679, které v oblasti severní Evropy v podstatě obnovily stav před rokem 1675, lze jen politovat materiálních a především lidských ztrát, ke kterým mělo během konfliktu ještě dojít, neboť byly ze závěrečného pohledu vlastně zcela zbytečné.

Ač byly předložené požadavky ve větší či menší míře předem odhadnutelné, vzbudily nesoulad i mezi členy protišvédské koalice. Nizozemským obchodním zájmům v žádném případě nevyhovovala představa takového skokového nárůstu dánského vlivu na

²⁰⁸ HOFFSTEDT, c.d., s. 153-154.

²⁰⁹ HOFFSTEDT, c.d., s. 171-173.

²¹⁰ URKUNDEN, Band 18, s. 560.

klíčovou baltskou plavbu. Územní rozmach dánského a braniborského vlivu v oblastech na severu Říše nebyl lákavý ani pro císařské diplomaty, zejména měl-li jít ruku v ruce s posílením francouzských pozic na západní hranici Říše. Poměrně záhy se tak poněkud paradoxně na straně protivníků Švédska objevila myšlenka vrácení ztracených území Švédsku výměnou za ústup francouzských vojsk z jimi obsazených území. Přestože francouzští diplomaté měli od svého krále instrukce ukázat celé Evropě, že Francie své spojence nenechává na holičkách, tento plán u nich žádné zvláštní nadšení nevzbudil. Švédsko-francouzské vztahy během kongresových jednání nezlepšily ani kolující fámy, že Francie naopak hodlá některému z protivníků Švédska garantovat jeho držbu na Švédsku dobytého území, dle všeho se však skutečně jednalo jen o fámy, které nebyly podloženy žádnou instrukcí či jiným písemným pramenem.²¹¹ Nabízí se ovšem úvaha, zda tyto fámy nevypouštěli či je alespoň nepřižívovali francouzští diplomaté, aby švédské legáty zatlačili do separátních mírových jednání, což by oslabilo legitimitu celého mírového kongresu a tím posílilo pozici Francie.

Jak jsem již zmínil výše, vidina vzestupu moci braniborského kurfiřta nebyla pro řadu německých panovníků v čele se samotným císařem příliš lákavá. Mezi těmito ne-li přímo protivníky, pak alespoň rozhodně nikoli příznivci Fridricha Viléma zaujímal přední místo, přinejmenším co se pozitivního postoje ke Švédsku týče, falcko-neuburský vévoda Filip Vilém. Vévoda zdědil ostré neshody s Fridrichem Vilémem ohledně správy hrabství Kleve ještě po svém otci a ani po téměř třech desítkách let sporů nedokázal s kurfiřtem najít společnou řeč, což jej vhánělo do tábora přívrženců Švédska. A ještě z jednoho důvodu mohl vévoda prokázat Švédsku velké služby, byl totiž tchánem císaře Leopolda I. a toto postavení mu ve Vídni zajišťovalo určitý vliv, ten však na druhou stranu není možné přeceňovat. Skutečností nicméně zůstává, že císařští diplomaté František Oldřich Kinský a Theodor Heinrich von Strattman²¹² našli poměrně záhy po zahájení kongresu cestu ke švédským legátům. Mezi císařem a švédským králem bychom sice našli řadu dlouhodobých ohnisek sporu, od konfesijních po politické, v danou chvíli ale nestáli proti sobě v první linii. Pomocný sbor vyslaný císařem na pomoc Fridrichu Vilémovi nesehrál v bojích na severu Evropy zásadní roli a i vyhlášení Švédska za oficiálního nepřítele Říše

²¹¹ HOFFSTEDT, c.d., s. 161-162, 174-176.

²¹² František Oldřich Kinský (1634-1699) v této době teprve diplomatické zkušenosti sbíral, měl ale za sebou již výkon funkce českého místokancléře. V diplomatických službách Leopolda I. rychle stoupal a v devadesátých letech již řídil celou císařskou zahraniční politiku, podílel se mj. na vyjednání karlovičského míru. Theodor Heinrich von Strattman (1637-1693) pocházel z Kleve a měl za sebou kariéru ve službách braniborského kurfiřty i falcko-neuburského vévody. Těchto svých kontaktů později využil při zprostředkování císařova třetího sňatku. V roce 1683 byl jmenován dvorským kancléřem a tuto pozici si udržel až do své smrti.

vnímala řada panovníků včetně císaře jako ryze formální akt. Slibně zahájená jednání ovšem ztroskotala na neochotě švédské strany k jakýmkoliv územním ústupkům vůči komukoliv, zatímco Kinský a Strattman se snažili švédské legáty a skrze ně i říšskou radu a krále přimět pochopit, že bez alespoň malých územních zisků nebudou Kristián V. ani Fridrich Vilém ochotni uzavřít mír. Stejně odmítavě se Karel XI. postavil i k návrhu, aby přenechal Filipu Vilémovi své nároky na hrabství Jülich, čímž by posílil vévodovu vyjednávací pozici v jeho letitých sporech s braniborským kurfiřtem. Tato neústupnost nebyla jen otázkou prestiže, kterou si Švédsko snažilo stále zachovat. Na rozdíl od předchozích konfliktů, do kterých se Švédsko zapojilo, byla v tomto případě Švédsku účast ve válce v podstatě vnucena Francií, a je tedy pochopitelné, že Karel XI., říšská rada ani další významní spolutvůrci švédské politiky nepovažovali za principiálně správné, aby za válku vedenou za francouzské zájmy vyšlo Švédsko se ztrátami, zatímco Francie i jeho protivníci by vyšli posílení na jeho účet. Kromě toho hrály oblasti, o které se v tomto případě jednalo, i významnou strategickou úlohu jak z hlediska vojenského, tak z hlediska obchodního. Proto Švédsko odmítlo i značně kompromisní návrh Velkého kurfiřta, že by za trvalé odstoupení obsazených pomořanských území Švédsko finančně odškodnil.²¹³ Osobně se domnívám, že svou roli při tomto odmítnutí sehrály i nepříliš pozitivní zkušenosti s vyplácením odškodnění, subsidií a dalších plateb, které Švédsko během předchozích dekád udělalo i s mnohem solventnějšími partnery, než byl Fridrich Vilém, jehož državy rozhodně nepatřily v Říši k těm nejbohatším. Je-li tento odhad pravdivý, svědčí o velké prozíravosti švédských politiků, neboť po skončení války se braniborský kurfiřt skutečně dostal do velkých ekonomických potíží poté, co mu Nizozemí a Španělsko odmítly vyplatit původně přislíbené subsidie s odůvodněním, že ve válce sledoval jen své vlastní zájmy a k jejich válečnému úsilí přímo nijak nepřispěl.²¹⁴

Ohled na tuto švédskou neústupnost komplikoval vyjednávací pozici i francouzským diplomatům, kteří měli již zmíněnou obecnou instrukci švédské požadavky podporovat. Odmítali tedy souhlasit s požadavkem, aby francouzská vojska vyklidila alespoň část obsazených území, dokud nebude Švédsku garantována navrácení jeho momentálně ztracených území. Tento postoj si zástupci Nizozemí a Španělska vykládali především jako snahu jednání protahovat. Již tak složitý propletenec vztahů a mocenských zájmů zkomplikovalo i postupné sbližování Nizozemí a formálně neutrální Anglie plnící roli prostředníka, a to v souvislosti se svatbou místodržícího Viléma III. Oranžského s

²¹³ HÜTTL, c.d., s. 425-426.

²¹⁴ HÜTTL, c.d., s. 428.

Marií Stuartovnou 4. listopadu 1677. Toto sblížení zašlo tak daleko, že Karel II. dokonce vyhrožoval Ludvíku XIV. vstupem do války, nepřijme-li Ludvík jeho mírový návrh, dle kterého by se ovšem Francie musela vzdát téměř všech území, která se jí podařilo od počátku války získat. Zajímavé je, že tento návrh výslovně zmiňoval úplnou územní restituci Švédska. Nebyl to jediný vstřícný krok anglického krále vůči švédskému králi. Švédští diplomaté obdrželi i nabídku najmout si v Anglii válečné lodě i s posádkami a použít je dle svého uvážení – tedy především proti Dánsku, proti jehož flotile byla ta švédská trvale ve slabším postavení. Výměnou mělo Švédsko podpořit anglo-nizozemské požadavky na vyklizení území dobytých Francií, což byla ovšem prakticky nesplnitelná podmínka.

Restituce švédské územní držby se tak posléze stala kamenem úrazu napříč protišvédskou a proti francouzskou aliancí. Francie, Nizozemí, Anglie i Španělsko dospěly ke shodě, že podmínkou obecného míru je navrácení všech obsazených držav zpět Švédsku, s čímž souhlasil nebo proti tomu přinejmenším nic zásadního nenamítal ani císař, zejména mělo-li by se jednat o jedinou překážku blokující uzavření obecného míru.²¹⁵ Fridrich Vilém dokonce pojal podezření, že císař ve skutečnosti plánuje dosavadní švédské državy v Říši převzít do své správy.²¹⁶ Ve spojení s Kristiánem V. podnikl Fridrich Vilém ještě poslední, notně zoufalý pokus přimět alespoň Nizozemí, aby se zavázalo nepřistoupit na mírovou dohodu, pokud si severní spojenci nebudou moci alespoň část dobytých zemí ponechat. Fridrich Vilém nabízel i větší zapojení svých vojsk do bojů na západní hranici Říše, přičemž zcela evidentně doufal, že spojenci přejdou skutečnost, že dle smluv měl svá vojska do těchto bojů zapojit už dávno a ne se soustředit jen na boj proti Švédsku. Z Nizozemí ale přišla poměrně ledová odpověď v tom smyslu, že Nizozemí už své povinnosti vůči spojencům dávno splnilo operacemi své válečné flotily v Baltském moři, kterými byly silně omezeny možnosti švédského loďstva přesunout nové posily na pomořanská a další bojiště. Změny v geopolitickém uspořádání jižní části baltského pobřeží nebyly v přímém zájmu nizozemských obchodníků, kteří měli ještě v živé paměti vysoká cla, která museli platit Dánsku v době, kdy ovládalo obě strany Sundského průlivu.

Pro úplnost je nutné dodat, že zároveň si byly nizozemské stavy vědomy nelehké situace Švédska a snažily se jednání o mírové smlouvě propojit s jednáními o nové, pro ně výhodnější smlouvě obchodní, čemuž se švédští diplomaté snažili zabránit s argumentem, že pro obchodní jednání bude dost času a prostoru až po uzavření mírových smluv. Jejich

²¹⁵ URKUNDEN, Band 18, s. 569.

²¹⁶ URKUNDEN, Band 18, s. 572.

argumentace nepostrádala určitou logiku v tom smyslu, že jednat o případné změně obchodních podmínek skutečně mělo smysl až po vyjasnění, jaká bude situace na mapě po skončení celé války.

Kromě jednání přímo v místě konání kongresu se Švédsko snažilo posílit své pozice i jednáním s dalšími suverény v Říši i mimo ni. Vedle již uvedené podpory ze strany falcko-neuburského vévody zaměřil švédský diplomat Esaias von Pufendorf svou pozornost na saského kurfiřta Jana Jiřího II. a bavorského kurfiřta Ferdinanda Mariu. O obou bylo obecně známo, že mocenský vzestup Fridrich Viléma sledují s nevolí a nedůvěrou. Pufendorf doufal, že kolem těchto dvou významných států by se postupně mohl vytvořit neutrální blok panovníků, svou nečinností hatících zájmy jak braniborského kurfiřta, tak císaře, a tím nepřímo podporujících švédské zájmy. Jakožto válčící strana se Švédsko nyní dost dobře nemohlo stát členem tohoto zamýšleného bloku, v dalších ohledech se ale tento plán značně podobá obdobnému švédskému plánu z první poloviny sedmdesátých let. Stejně jako v minulém případě, i tentokrát sledovali francouzští diplomaté švédské aktivity v tomto směru značně podezřívavě, neboť si byli dobře vědomi rizika, že takovýto mocenský blok se může do budoucna stát překážkou jejich vlastních plánů. Oběma švédským legátům v Nijmegenu dalo mnoho práce, než své francouzské protějšky přesvědčili, že tento plán vyhovuje i vlastním zájmům Francie, jejich argumentům dodala na váze skutečnost, že saský kurfiřt zahájil paralelní jednání i s dánským králem, čímž vyvstalo nebezpečí, že bude posílena protišvédská a protifrancouzská koalice. Před touto vyhlídkou francouzští diplomaté švédskou aktivitu podpořili příslibem subsidií Sasku, pokud bude ochotno dát k dispozici alespoň část svého vojska. Než však došlo k definitivnímu uzavření smlouvy mezi Saskem a Bavorskem, která představovala nutný předpoklad pro vznik případného třetího bloku, změnila se situace na jednáních v Nijmegenu natolik, že na výplatu těchto subsidií nakonec nedošlo, neboť Nizozemí dalo dostatečně najevo svou ochotu uzavřít mír.

Vývoj situace v Pomořansku a dalších oblastech, od začátku pro Švédsko velmi nepříznivý, vedl i ke zvýšení zájmu švédských i francouzských diplomatů o spojení s Polskem, pro které rovněž znamenaly úspěchy Fridricha Viléma důvod k neklidu. Vzhledem k tradičně silné pozici šlechty a sejmu bylo od počátku jasné, že jednání nebudou snadná, zejména když švédský vyslanec Lilliehöök hlásil do Stockholmu, že mnozí vlivní šlechtici v zemi otevřeně straní braniborskému kurfiřtovi a odmítají jakoukoliv formu spojení jak se Švédskem, tak s Francií.²¹⁷ Přestože král Jan III.

²¹⁷ HOFFSTEDT, c.d., s. 190.

Sobieski byl osobně Švédsku nakloněn, před skončením sejmu v roce 1677 se neodvážil otevřeně vystoupit na podporu švédských zájmů v regionu. Poté, co si po skončení sejmu mohl být jistý svou mocenskou pozicí, naopak začal klást švédským i francouzským diplomatům výměnou za svou pomoc vysoké požadavky, tváří v tvář těžké situaci, v níž se Švédsko nacházelo, ale neměl Lilliehöök příliš mnoho prostoru k manévrování. Koncem srpna 1677 přistoupil na požadavky Jana Sobieského, čímž se Švédsko v podstatě zavázalo pomoci Polsku získat zpět Prusko, aniž by byla ve smlouvě zachycena povinnost polského krále aktivně vojensky podpořit švédské vojsko v Pomořansku.²¹⁸ Přestože Lilliehöök si poté ještě několikrát vyžádal audienci u polského krále, aby se ujistil, že ten zamýšlí chystané tažení opravdu uskutečnit, dočkalo se Švédsko hořkého zklamání, když příprava výše zmíněné Hornovy ofenzívy dosáhla vrcholu. Jan Sobieski prohlásil, že smlouvu podepsal pouze za svou osobu a nikoli za celé Polsko.²¹⁹ Horn nakonec na podzim 1678 vyrazil do Pruska bez podpůrných polských oddílů, což ve svém důsledku švédská říšská rada nevnímala jako vysloveně negativní okolnost, neboť se tím snížilo riziko, že by nepříteli spolehlivý polský spojenec v tu nejméně vhodnou chvíli změnil stranu. Kromě toho švédští politici chovali naději, že tato ukázka polské nespolehlivosti zvýší v očích Ludvíka XIV. hodnotu spojení mezi Francií a Švédskem.

V tomto ohledu ale měli švédští politici rychle vystřízlivět. Zatímco francouzští reprezentanti jménem Ludvíka XIV. podepisovali v Nijmegenu mírovou smlouvu s císařem, jiný Ludvíkův diplomat, hrabě de Rébenac, už vyjednával s brunšvicko-lüneburským vévodou Jiřím Vilémem mírovou smlouvu, která se zároveň měla stát základem nového spolku říšských panovníků hájícího francouzské zájmy. Ačkoliv se spíše jednalo o polosoukromou iniciativu mladého ambiciózního muže toužícího po diplomatické kariéře než o jednání naplánované francouzským králem, uzavřenou mírovou smlouvu přijal Ludvík XIV. za svou. Klíčové u této smlouvy bylo, že ji Rébenac podepsal bez jakékoliv autorizace i jménem švédského krále, kterého v ní zavázal k územním ústupkům v brémsko-verdenské oblasti. Velikost tohoto území byla sice i ve středoevropských poměrech zanedbatelná, mělo však klíčovou strategickou polohu, bez níž byla obrana celé oblasti pro Švédsko velmi komplikovaná. Kromě toho se samozřejmě jednalo o naprosto bezprecedentní porušení psaných i nepsaných pravidel diplomacie, protesty švédských politiků v čele se samotným Karlem XI. ale ničeho nedosáhly a Švédsko bylo nuceno smlouvu na podzim téhož roku ratifikovat.²²⁰ Tento případ posloužil

²¹⁸ HOFFSTEDT, c.d., s. 194.

²¹⁹ KONOPCZYŃSKI, c.d., s. 18-19.

²²⁰ HOFFSTEDT, c.d., s. 294-304.

jako nebezpečný precedens a i münsterský biskup, s nímž Francie uzavřela mír v březnu 1679, si vymohl odstoupení malé části švédských držav ve svém sousedství, přestože v tomto případě šlo jen o zálohu do doby, než mu Francie vyplatí mírovou smlouvou přislíbenou finanční částku.²²¹

Podobného ponížení se mělo Švédsko nakonec dočkat i v případě ukončení válečného stavu s Braniborskem. Již na podzim 1678 zesílil v souvislosti s blížícím se uzavřením klíčové mírové smlouvy mezi císařem a Francií a s již dokončenými mírovými jednáními mezi Francií a Nizozemím, resp. Francií a Španělskem, tlak francouzských vyjednavců na Švédsko, aby opustilo svůj dosavadní neústupný postoj ohledně případných územních ztrát.²²² Z důvodů nastíněných výše ale Švédsko trvalo na plné restituci svých držav na jižním pobřeží Baltu, z vojenskostrategických důvodů odmítlo i několik nových návrhů ze strany Fridricha Viléma na finanční kompenzaci, přičemž svou roli nejspíše opět sehrály i špatné zkušenosti s vymahatelností pohledávek i od solventnějších panovníků. Poněkud kuriózní byl kurfiřtův návrh na územní výměnu, kdy za možnost udržení si Pomořanska nabízel své území v Kleve. Proti tomuto návrhu rázně vystoupili i francouzští diplomaté, neboť francouzským dlouhodobým záměrům vyhovovalo silné Švédsko v severovýchodní části Říše, ale v žádném případě švédská přítomnost na jejích západních hranicích. Do spolehlivého spojence mělo v očích Francie Švédsko velmi daleko, byť v rámci Říše patřilo k těm spolehlivějším. Po tomto francouzském odmítnutí Fridrich Vilém návrh územní změny švédským legátům ani nepřednesl, je ale dle mého názoru dosti pravděpodobné, že i z jejich strany by se dočkal odmítnutí. Od ostatních švédských držav izolované Kleve by pro zemi do budoucna znamenalo jen další ohnisko sporů a zdroj potíží bez odpovídajícího pozitivního přínosu, ať už finančního či jiného. Odmítnutí se dočkali i švédští diplomaté, kteří přišli s návrhem, aby byl Fridrich Vilém odškodněn za válečné výdaje finanční kompenzací, kterou měla zaplatit Francie. Odmítavě se Ludvík XIV. postavil i k návrhu, aby Švédsko získalo jako odškodnění za území zabraná Fridrichem Vilémem a za území, která muselo odstoupit kvůli mírové smlouvě s lüneburskými knížaty, část dánského Oldenburska sousedící s brémsko-verdenskou oblastí. Dále už vyjednávání švédští ani braniborští diplomaté protahovat nemohli. Francie, Nizozemí, císař i Španělsko se už z války stáhli a Švédsku hrozil osamělý boj proti Dánsku a Braniborsku, ve kterém ještě mohlo mnoho ztratit. Ludvík XIV. sice nechal postupovat zhruba 20 000 vojáků, pro které momentálně jiné

²²¹ LANDBERG, c.d., s. 202.

²²² URKUNDEN, Band 23:2, s 999-1003.

uplatnění tak jako tak neměl, směrem na Kleve, aby přiměl Fridricha Viléma podrobit se jeho návrhům, zároveň ale nebyl ochoten ohrozit svůj vlastní projekt nového spolku německých států braním ohledů na švédské požadavky a z toho vyplývajícím prodlužováním války na severu Říše, zejména jestliže do tohoto spolku hodlal v budoucnu přizvat i Fridricha Viléma.

Mírovou smlouvou v Saint Germain-en-Laye 29. června 1679 tak Francie uzavřela mír mezi Švédskem a Braniborskem, aniž by švédští diplomaté byli k těmto jednáním přizváni. Švédsko bylo nuceno se vzdát svého práva na cla v Zadním Pomořansku a odstoupit kurfiřtovi území přiřknutá švédské koruně štětínským recesem v roce 1653. Jedinou výjimku představovala města Damm a Gollnow (dnešní polský Goleniów), která byla Švédsku výslovně přiřčena ustanovením Vestfálského míru. Tímto opatřením se Ludvík XIV. vyhnul tomu, aby mírová smlouva byla vnímána jako porušení míru z roku 1648, což by jinak mohlo mít pro celou střední Evropu dalekosáhlé následky. Mírovou smlouvou se Francie rovněž zavázala Braniborsku vyplatit určitou finanční kompenzaci, čímž si chtěl Ludvík XIV. Fridricha Viléma naklonit, zároveň ale smlouva stanovila, že dokud nebude obnovena švédská vláda v Předním Pomořansku, nevydá Francie kurfiřtovi obsazené pevnosti Wesel a Lippstadt. Švédští diplomaté proti trvalému odstoupení části svého území Fridrichu Vilémovi protestovali, ze Stockholmu přišla nabídka na případné vykoupení těchto oblastí v blízké budoucnosti, podobně jako v případě míru z Celle ale Ludvík XIV. na žádné dílčí změny nepřistoupil.

V období 1660 – 1679 jsme svědky častých střetů mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem. Tyto střety se sice až v samém závěru tohoto období projeví na bitevním poli, latentní nevraživost je nicméně jasně téměř po celou dobu vystopovatelná. Tato nevraživost už nepramení jen ze sporu o Pomořansko, na několika příkladech jasně vidíme, že Švédsko a Braniborsko-Prusko se nově střetávají i v roli hegemonů celé protestantské strany v severních částech Říše. K zásadní změně poměrů ale chybí oběma stranám dostatek sil a Švédsku řízenému po většinu doby poručnickou vládou i odhodlání, tak typické pro Karla X. Gustava, a kromě toho jsou obě země pod vlivem nebo přímo ve vleku francouzské dobové politiky. Ani Švédsko, ani Braniborsko-Prusko nemělo dost sil se z vlivu Ludvíka XIV. vymanit a prosadit své zájmy proti jeho záměrům.

7. Od saint-germainského míru po korunovaci v Královci

Po skončení války muselo jak Švédsko, tak Braniborsko-Prusko najít nové cesty, jak udržovat vzájemné vztahy a nenechat se vtáhnout do dalšího konfliktu. Obecný odklon od Francie a snaha najít jednoho či více dlouhodobých nových spojenců, kteří by mohli její místo zaujmout, situaci ještě více komplikoval, stejně jako trvale negativní postoj Dánska vůči Švédsku. V této kapitole budu hledat odpovědi na následující otázky: jak dokázali oba panovníci na změněnou situaci reagovat a do jaké míry byli ochotni přistoupit na vzájemnou spolupráci? Jakým způsobem se projevily personální změny na obou vladařských trůnech? Byly dvě desítky let bez vzájemné vojenské interakce výsledkem cílevědomé politiky nebo spíše náhodným důsledkem jiných dějinných událostí a souvislostí, na které byla evropská politika druhé poloviny sedmnáctého století bohatá?

Konec obou vzájemně propojených konfliktů, francouzsko-nizozemské a skánské války, v roce 1679 postavil Švédsko před nutnost zásadních změn týkajících se vnitřního řízení státu, kterou průběh právě skončených válek odhalil v celé jejich nahotě. Ještě v průběhu války přikročil Karel XI. k vyšetřování činnosti členů poručnické vlády, říšské rady a dalších důležitých orgánů, jimž bylo kladeno za vinu, že Švédsko se ocitlo ve válce, ve které reálně hrozila ztráta velké části území získaných v průběhu posledních tří desetiletí. K vysokým peněžitým trestům bylo odsouzeno zhruba šedesát předních šlechticů.²²³ Kromě toho panovník sáhl k další vlně redukcí, již oslabil ekonomické postavení šlechty, čímž zmírnil hned dva palčivé problémy: obecně rozšířenou chudobu a příliš silnou pozici šlechty vůči královskému majestátu. Tím si připravil půdu pro přechod k absolutistickému pojetí vlády, které počátkem osmdesátých let prosadil. V neposlední řadě je nutné zmínit i reformy vojenské, především nový způsob udržování stálé armády, jejíž příslušníky v době míru živili sedláci, na jejichž statcích byli vojáci i fyzicky ubytováni. V oblastech v jižní části Skandinávského poloostrova, jejichž držba byla Švédsku opět potvrzena mírovou smlouvou ve Fontainebleau podepsanou 2. září 1679, přikročil Karel XI. k nekompromisní politice pošvédšťování, která měla do budoucna zajistit loajalitu zdejšího obyvatelstva. To v uplynulých letech zcela nepokrytě stranilo Dánům a podporovalo je způsobem boje, který bychom dnešní terminologií označili jako partyzánský.

Všechny tyto reformy změnily švédskou politickou kulturu a připravily půdu pro

---

²²³ NORRHEM, c.d., s. 38.

vládu Karla XII., který byl již od narození vychováván v absolutistickém duchu prodchnutém přesvědčením o panovníkově neomylnosti, neomezených pravomocích a vyvolenosti Bohem. Vzhledem k zaměření této práce není možné těmto reformám věnovat více prostoru, švédští i cizí historikové jim však věnovali a stále věnují velkou pozornost.²²⁴ Aniž by to Karel XI., jeho rádci či dokonce řadové obyvatelstvo v roce 1679 tušili, mělo Švédsko před sebou dvacet jedna let míru, vůbec nejdelší období míru v celém 17. století.

Ze zahraničně-politického hlediska se toho pro Švédsko změnilo jen málo. Došlo ke krátkému zlepšení vztahů s dánským sousedem, manifestovanému především již před válkou dohodnutým sňatkem švédského krále s Ulrikou Eleonorou, sestrou dánského krále, avšak spojeneckou smlouvu, ve které se obě země zavázaly nevstupovat do aliancí namířených proti druhému signatáři, nebrala ani jedna ze stran vážně a poměrně brzy se rozhořely na evropských panovnických dvorech zákulisní boje usilující o získání podpory proti severskému sousedovi. Kromě toho se již v roce 1680 dánský král pokusil znovu obsadit Holštýnsko-Gottorpsko, čímž myšlenku na jakoukoliv bližší formu spolupráce mezi svou zemí a Švédskem zničil.

Hlavní roli při výstavbě zamýšlených aliancí hrál i nadále Ludvík XIV. Jak již bylo zmíněno, francouzský král nadále sledoval svůj plán vybudovat v Říši spolek německých panovníků, s jejichž pomocí by mohl prosazovat své vlastní zájmy. Jedním z panovníků, se kterými francouzský král ve svém plánu počítal, byl i Fridrich Vilém. Ten byl dlouhodobě v mezi německými panovníky v určité izolaci, vzhledem k roztržitosti svých držav sledoval řadu zájmů v různých oblastech, často mimo vlastní území Říše, čímž případné spojení odrazoval, neboť jim reálně hrozilo, že by je spojení s Velkým kurfiřtem mohlo zavléct do konfliktu, na kterém sami neměli žádný bezprostřední zájem. Jak navíc ukázal průběh posledních několika válečných let, Fridrich Vilém neváhal změnit strany či ignorovat své závazky vyplývající ze spojenecké smlouvy. Tím jistě nebyl mezi svými současníky až tak ojedinělý, zjevně však přesáhl určitou rozumnou míru, kterou byli ochotni tolerovat. V nábožensky vypjatém 17. století Velkému kurfiřtovi nejspíše nebyla nápomocná ani jeho kalvinistická víra, mezi ostatními říšskými suverény ne zcela obvyklá, a náboženská tolerance, kterou projevoval vůči jak vůči svým poddaným, tak vůči Židům i příslušníkům různých sekt, vypovězených ze své domoviny.²²⁵ Kromě této izolace slibovala

²²⁴ Viz např. BUSCH, Michael: *Absolutismus und Heeresreform : Schwedens Militär am Ende des 17. Jahrhunderts*; DAHLGREN, Stellan: *Karl XI:s envälde - kameralistisk absolutism?*; RYSTAD, c.d., s. 165-240; UPTON, Anthony F.: *Charles XI and Swedish Absolutism*.

²²⁵ Viz např. GLOGER, c.d., s. 198, 317; HÜTTL, c.d., s. 275, 301, 457-459.

úspěch francouzské nabídky na bližší spolupráci i kurfiřtova téměř neustálá potřeba finanční podpory pro jeho zemi, zatímco Francie byla dlouhodobě známá tím, že na oficiálních i ne zcela veřejných výdajích pro své stávající i případné spojence nešetřila, švédský historik Svante Norrhem napočítal mezi lety 1630 – 1786 ne méně než 102 smluv uzavřených mezi Francií a 22 státy, v nichž se Francie zavazovala vyplácet výměnou za protislužbu finanční podporu, přičemž v některých obdobích tvořil podíl vyplácených subsidií až 11% francouzského státního rozpočtu.²²⁶ Tento aspekt však na druhou stranu není možné přeceňovat. Rozdíl mezi slíbenými a skutečně vyplacenými částkami byl často markantní a jak vyplývá z dostupných srovnávacích analýz, celkový příjem, který Fridrich Vilém od Francie získal během období let 1668 až 1688 odpovídal zhruba 1,4 milionu říšských talarů. Stejnou částku obdrželo od Francie Bavorsko jen během tří let 1670 – 1673.²²⁷ Spoléhat se na subsidie jako na hlavní zdroj příjmů tedy Velký kurfiřt určitě nemohl.

Nijak tedy nepřekvapí, že ačkoliv Velký kurfiřt nadále měl své pochybnosti, zda podpora francouzských zájmů do budoucna Říši nepřinese více problémů než užitku, uzavřely obě země novou smlouvu o přátelství již 25. října 1679. Za každoroční subsidie se v této smlouvě Fridrich Vilém zavázal umožnit francouzským vojskům v případě potřeby volný průchod přes svá území a v očekávané císařské volbě podpořit buď přímo Ludvíka XIV. nebo jím podporovaného kandidáta. Podobnou smlouvu uzavřel s Francií krátce po Fridrichu Vilémovi i saský kurfiřt, Leopold I. ovšem zůstal navzdory svému nepříliš dobrému zdravotnímu stavu naživu až do roku 1705 a smlouvy tak svého praktického naplnění nedošly.

Vedle okamžité finanční výpomoci rozvíjela tato smlouva pro Fridricha Viléma ještě jednu potenciální pozitivní vyhlídku. Ve švédské zahraniční politice bylo možné vysledovat zřetelný odklon od profrancouzské politiky, kterou vystřídal nový kurs orientovaný na Habsburky. Důvodem nebylo ani tak švédské rozhořčení nad bezprecedentním ponižujícím způsobem, jakým jménem Švédska Francie uzavřela zmíněné mírové smlouvy, nýbrž spíše změna celé dosavadní švédské zahraničně-politické koncepce. Ta se nově měla zaměřit především na obranu již získaných území, nikoli na další teritoriální výboje.²²⁸ Je pochopitelné, že vyšší šanci na zachování statu quo viděli švédští politici spíše u císaře Leopolda I. než u Ludvíka XIV., jehož úsilí o změny na mapě Evropy ve prospěch Francie právě skončená válka nijak neoslabila, naopak se zdálo, že

²²⁶ NORRHEM, c.d., s. 15, 115-116.

²²⁷ GLOGER, c.d., s. 280; HÜTTL, c.d., s. 443.

²²⁸ FÄHRAEUS: *Sverige och förbundet i Augsburg år 1686*, s. 202-204.

politika reunii je na svém vrcholu a pravděpodobně povede k další válce. Tento předpoklad se nakonec ukázal jako velmi opodstatněný.

Velký kurfiřt se měl ale v tomto ohledu dočkat zklamání. Přestože později své vztahy s Francií ještě prohloubil, Ludvík XIV. se Švédska nevzdal jako velmi užitečného spojence a kromě toho spolugaranta Vestfálského míru. Mocenské a/nebo vojenské oslabení Švédska by tak pro Francii znamenalo zvýšené riziko účasti v případném konfliktu, ke které byla z titulu garanta zavázána. Ze stejného důvodu se na francouzském královském dvoře nedočkali velké podpory ani dánští diplomaté. Představa nového koordinovaného útoku ze strany Dánska a Braniborska, podporovaného Francií, byla pro Karla XI. a jeho rádce děsivá a jen urychlila snahy o navázání přátelských kontaktů s císařem a s Nizozemím. Dosud vlivná, byť notně oslabená profrancouzská klika, v čele nyní jako předtím s Karlovým strýcem Magnusem Gabrielem De la Gardie, přesunutém do funkce říšského správce a tím formálně zbaveného odpovědnosti za zahraniční politiku země, nemohla této koncepční změně zabránit.

V období následujícím po roce 1679 tak Švédsko a Braniborsko sledovaly své zájmy a s nedůvěrou kroky toho druhého, bylo přitom stále jasnější, že se obě země ocitají na opačných stranách evropské politiky. Po krátkém pokusu o navázání přátelských vztahů s Dánskem se Švédsko zaměřilo na opětovné sblížení s Nizozemím. Dovednosti a kontakty tamních obchodníků se skvěle doplňovaly se stálou švédskou potřebou zajistit odbyt mnoha surovinám, získávaným v nekonečných severských lesích, severošvédských dolech i na mořském pobřeží po obou stranách Baltu. Tyto obchodní aktivity nikdy zcela neustaly ani během válečných konfliktů, kdy obě země často stály vlivem své alianční politiky na opačných stranách. Mezi švédskými politiky se čas od času objevily nespokojené námitky, že obchodní podmínky jsou pro nizozemské námořníky a kupce snad až příliš výhodné, roli nizozemské flotily by ale nedokázal převzít žádný jiný stát, a tak obvykle zůstalo jen u nevyslyšených švédských návrhů na dílčí změny uzavřených smluv.

Jednání o nové mírové a obchodní smlouvě mezi Švédskem a Nizozemím se nakonec protáhla až do dubna 1681, a to především kvůli obstrukcím z dánské strany, Fridrich Vilém zdá se do těchto jednání nijak nezasahoval. Dánský král protestoval proti skutečnosti, že tajně vedeným vyjednáváním o obchodních podmínkách Švédové porušili spojeneckou smlouvu, kterou s nimi uzavřel, a kromě toho se v Haagu snažil prosadit své vlastní představy o podmínkách průjezdu nizozemských lodí Sundským průlivem. V zájmu zachování alespoň zbytku dobrých vztahů se svým sousedem podpořili část dánských požadavků i švédští diplomaté a nizozemským vyjednavacům nezbylo, než se části svých

tarifních a celních výhod při plavbě Baltem vzdát. Navzdory tomu pro ně nově uzavřená smlouva znamenala, že se ze všech cizinců těšili ve švédských vodách největším právům a výhodám.²²⁹ Z hlediska zahraniční politiky a pro mocenskou konstelaci v Evropě měl větší význam garanční traktát, který spolu zástupci obou zemí podepsali začátkem října téhož roku. Švédsko a Nizozemí v něm proti vůli francouzského krále²³⁰ vzájemně garantovaly ochranu svých území daných mírovými smlouvami z Osnabrücku a Nijmegenu. Traktát byl zamýšlen jako základ budoucí širší aliance, která měla zamezit vzrůstu francouzského vlivu v Říši a s ní sousedících oblastech, s výjimkou císaře, bavorského kurfiřta a falckraběte, kteří se v průběhu roku 1682 k tomuto traktátu připojili. Byl ale ohlas této výzvy mezi říšskými panovníky velmi slabý.²³¹

Fridrich Vilém na tuto švédskou aktivitu zareagoval naprosto antagonisticky, z prozkoumaných pramenů není ovšem jasné, zda byl ohledně případné účasti v rodící se alianci postavené na švédsko-nizozemském garančním traktátu vůbec osloven. Ať už přímo osloven nebyl či si sám spočítal, že pro něj v dané situaci není členství v této alianci přínosem, přimkl se ještě pevněji k Francii a již v lednu 1681 uzavřel s Ludvíkem XIV. novou smlouvu o výrazně užší spolupráci mezi oběma státy. Novinkou v této smlouvě bylo např. ustanovení o vzájemné pomoci i v případě útočné války.²³² Formování obou bloků završilo rozhodnutí dánského krále Kristiána V. se definitivně spojit s Francií a Braniborskem, ačkoliv určitou dobu zvažoval myšlenku vstoupit po boku Švédska do haagské aliance. Smlouvy mezi Dánskem a oběma zeměmi byly podepsány v lednu, respektive březnu 1682, poměrně brzy ale vyplynuly na povrch naprosto odlišné záměry, se kterými Ludvík XIV. na jedné a Kristián V. a Fridrich Vilém na druhé straně toto spojení uzavřeli. Záměrem francouzského krále bylo pomocí finanční podpory přimět oba panovníky k většímu tlaku vůči císaři a stále probíhajícímu říšskému sněmu na uznání mezitím uskutečněných reunií, zatímco dánským a braniborským záměrem bylo obrátit ostří této aliance proti Švédsku. Z popudu braniborského kurfiřta dokonce došlo v červnu k setkání dánských a braniborských zástupců v Itzehoe nedaleko Hamburku, konkrétní kroky namířené proti Švédsku ale odmítl Ludvík XIV. podpořit, neboť se Švédskem stále výhledově počítal jako se spojencem, kterého je možné získat.²³³ Na tomto Ludvíkově postoji nic nezměnil ani garanční traktát z Haagu, který přitom znamenal větší překážku francouzským zájmům než první trojaliance z roku 1668, v níž Švédsko poprvé po mnoha

²²⁹ LANDBERG, c.d., s. 218-220.

²³⁰ URKUNDEN, Band 23:2, s. 1010.

²³¹ FÄHRAEUS, c.d., s. 206-208; LANDBERG, c.d., s. 220-221.

²³² GLOGER, c.d., s. 277. MOERNER, c.d., s. 708-715.

²³³ LANDBERG, c.d., s. 222; NORRHEM, c.d., s. 38.

letech otevřeně vystoupilo proti Francii.²³⁴ Výrazné zhoršení vztahů mezi Švédskem a Francií bylo ovšem více než patrné, otevřeně jej potvrdila skutečnost, že nový francouzský vyslanec, markýz Bazin de Baudeville, opustil kvůli drobnému ceremonálnímu sporu v září 1682 Stockholm po pouhých několika týdnech pobytu a reprezentací francouzské koruny byl nadále pověřen jen nevýznamný tajemník ze stálého zastoupení. Ačkoliv De la Gardie před markantním zhoršením vztahů s Francií varoval, Bengt Oxenstierna, pod jehož pravomoc nyní zahraniční politika spadala, pro urovnání sporu žádné kroky nepodnikl, neboť zřetelný odklon od Francie byl zcela v souladu s jeho vlastní zahraničně-politickou koncepcí.²³⁵

Jak již bylo uvedeno, směřoval Oxenstierna hlavní energii k navázání lepších vztahů s císařem Leopoldem I., aby posílil zajištění švédských držav v Říši. Vyvrcholením těchto snah byl traktát o vzájemné spolupráci, který ve Stockholmu podepsal 22. října 1682 císařský vyslanec Althann. Císař v něm Švédsku garantoval držbu oblastí ve Skåne, celistvost Holštýnska-Gottorpska, usnadnil na území Říše verbování vojáků pro švédské posádky, povolil v případě potřeby volný průchod švédských vojsk a v neposlední řadě se obě strany zavázaly si vzájemně vypomoci v případě vypuknutí ozbrojeného konfliktu, ovšem s dodatkem, že pomoc není nutné vyslat, pokud by se sám vysílající bránil nepřátelskému útoku. Navzdory vši vstřícnosti, z císařovy strany diktované spíše než nějakými sympatiemi vůči Švédsku stupňujícím se nebezpečím z Osmanské říše, se švédským vyjednavacům nepodařilo dosáhnout povolení ubytovávat své vojáky a zajišťovat jim obživu mimo vlastní území získaných držav.²³⁶

Ještě méně než Karel XI. mohl být s výsledkem dojednaných smluv spokojený Fridrich Vilém. Navzdory jeho původním očekáváním se nedostavil žádný zjevný pozitivní výsledek jeho profrancouzských aktivit, naopak nemohl vyloučit alternativu, že francouzská i na tehdejší poměry agresivní politika reunii jej dříve či později nezavleče do nového konfliktu. Nový pokus na jaře 1683 o společný, francouzskými subsidiemi podpořený útok na Švédsko, vzešlý z dánské iniciativy, se nakonec pro odmítavý postoj Ludvíka XIV. realizace nedočkal. Ačkoliv již byly mezi Francií, Dánskem a Braniborskem uzavřeny příslušné spojenecké smlouvy,²³⁷ nechtěl se francouzský král tvářit v tvář osmanskému nebezpečí a po nuceném ukončení blokády Lucemburku zapojit do dalšího konfliktu. V souvislosti s rostoucím osmanským nebezpečím začal hledat a nacházel

²³⁴ LANDBERG, c.d., s. 220.

²³⁵ LANDBERG, c.d., s. 222-223.

²³⁶ HÜTTL, c.d., s. 435; LANDBERG, c.d., s. 224-225.

²³⁷ MOERNER, c.d., s. 721-731.

společnou řeč s císařem i polský král Jan III. Sobieski a Fridrich Vilém se tak na severu Říše opět ocitl v izolaci. V případném sblížení s císařem ale Velkému kurfiřtovi bránil obnovený spor o krnovské a lehnické knížectví, který se rozhořel po smrti posledního lehnického knížete Jiřího Viléma. Krnovského knížectví se byl Fridrich Vilém za finanční odstupné případně ochoten vzdát, ale Lehnice mu vzhledem ke své poloze nabízela výrazné zlepšení možnosti obrany vlastního Braniborska a z tohoto důvodu se sverpě odmítal svých nároků vzdát. Jednání se táhla až do roku 1686, v důsledku čehož Fridrich Vilém neposlal vojsko do bitvy, která v říjnu 1683 zachránila Vídeň z osmanského obležení. Tím se braniborský kurfiřt dostal do ještě větší izolace, neboť ostatní panovníci neúčast jeho vojáků vnímali jako jasný doklad jeho úzkého spojení s Francií, ze kterého se přitom Velký kurfiřt naopak snažil co nejvíce vymanit.²³⁸ Jen málokdo byl ochoten přihlédnout k faktu, že na základě starších smluv s polským králem se bitvy pod velením Jana III. Sobieského ve skutečnosti zúčastnilo na 1200 kurfiřtových vojáků.²³⁹

Odvrácení bezprostředního nebezpečí vpádu osmanských vojsk do střední Evropy znamenalo návrat k předchozím sporům. Napětí mezi Francií a Nizozemím vedlo nizozemské generální stavy k požadavku, aby Švédsko vyslalo na pomoc armádní sbor o síle 8 000 mužů, Karel XI. byl ochoten vyslat jen polovinu tohoto počtu a nadto jen do brémské državy, odkud by tito vojáci případně měli zasáhnout do boje podle dalšího vývoje situace. Ani na kongresu zástupců protifrancouzské aliance svolaném do Haagu neprojevili švédští reprezentanti žádnou zvláštní ochotu se zapojit do bojů či jinak své spojence podpořit. Argumentovali hrozícím nebezpečím ze strany dánského krále, se kterým Ludvík XIV. skutečně ještě na podzim 1683 uzavřel novou spojeneckou smlouvu, stejně jako s braniborským kurfiřtem. Cílem obou smluv bylo v první řadě právě zabránit jakémukoliv přesunu švédských posil do Říše či do Nizozemí. Do této politické linie, kterou Fridrich Vilém v tomto období sledoval, příliš nezapadá traktát o ceremoniálních otázkách, který Švédsko uzavřelo s Braniborskem v Kolíně 17. ledna 1684,²⁴⁰ obsahem traktátu je však především vzájemná titulatura v písemném styku mezi oběma panovníky a traktát tak působí dojem určité kouřové clony, byť pohled do dějin diplomacie ukazuje, že podobné otázky často mohly mít zásadní význam. Zdá se, že o skutečné zlepšení vztahů se Švédskem v tuto dobu Fridrich Vilém vážně neuvažoval, snad měl tento traktát jen ukolébat pozornost švédských diplomatů a politiků. Švédský pasivní postoj ohledně evropského dění totiž povzbudil dánského krále k nové iniciativě namířené proti Švédsku,

²³⁸ HÜTTL, c.d., s. 448-452.

²³⁹ GLOGER, c.d., s. 282.

²⁴⁰ LANDBERG, c.d., s. 228; MOERNER, c.d., s. 452-453.

odvahy mu dodal i úspěch při obsazení několika menších oblastí v severozápadní části Říše, kdy se nesetkal s výraznějším odporem. Povzbuzen těmito úspěchy se obrátil na Fridricha Viléma a lüneburského knížete Jiřího Viléma s plánem na rozdělení švédských držav v této části Říše. Pro neshody s Jiřím Vilémem, pramenící z jiných střetů zájmů obou panovníků, se nakonec sám iniciátor stáhl do pozadí, Fridrich Vilém a Jiří Vilém spolu 12. srpna 1684 uzavřeli tajnou dohodu, ve které si švédské državy v Říši mezi sebe už předem rozdělili.²⁴¹ Dohodu ale potkal podobný osud jako několik výše nastíněných plánů. Ludvík XIV, který v předchozích týdnech konečně dosáhl mírové dohody s Nizozemím a tři dny po uzavření této dohody řezenského míru s císařem, neměl zájem přispět k rozdmýchání dalších střetů uvnitř Říše a plán tak padl, aniž by se o něm švédští diplomaté vůbec dozvěděli.²⁴²

Vzestup Francie, neváhající prosadit své právně velmi vágně podložené nároky brutální silou namířenou i proti civilnímu obyvatelstvu, přiměl vedle dalších říšských suverénů i Fridricha Viléma k přehodnocení dosavadních vztahů k této evropské velmoci. K tomu měl Velký kurfiřt v této době ještě jeden důvod, a to zhoršující se postavení hugenotů v zemi. Několikrát nechal diplomaty za své souvěrce orodovat, tyto žádosti však narážely na francouzském dvoře na hluché uši. Ludvík XIV. si byl vědom, že se svou politikou ocitl mezi katolickými panovníky a před papežem v jisté izolaci, umocněné jeho pasivním postojem v době, kdy se velká část evropských monarchů spojila, aby pomohla odvrátit nebezpečí osmanské invaze. Zrušení náboženské svobody a z něj plynoucí posílení role a moci katolické církve mu měly pomoci získat zpět pozitivní postoj papeže i katolických panovníků. Přestože jedno z ustanovení ediktu z Fontainebleau, jímž Ludvík XIV. 18. října 1685 edikt nantský definitivně zrušil, zakazovalo hugenotům opustit Francii, mnozí z nich toto nařízení neuposlechli a odešli do zahraničí. Mnozí z nich právě do Braniborska, kde Fridrich Vilém demonstroval svůj nesouhlas s Ludvíkovým rozhodnutím a odklon od Francie vydáním potsdamského ediktu, jímž hugenotům garantoval plná práva a dokonce i některé dočasné výhody a úlevy oproti stávajícím poddaným. Vzhledem k obecně tolerantnímu postoji Fridricha Viléma lze souhlasit s názorem, že vydání potsdamského ediktu bylo motivováno v první řadě pocitem solidarity s pronásledovanými souvěrci a pozitivní dopad příchodu hospodářsky zdatných hugenotů byl jen vítaným vedlejším efektem.²⁴³ Pochopitelně nelze pominout ani symbolický význam tohoto opatření, kterým Fridrich Vilém otevřeně vyjádřil odklon od spojení s Francií.

²⁴¹ MOERNER, c.d., s. 460-462.

²⁴² LANDBERG, c.d., s. 229-230.

²⁴³ HÜTTL, c.d., s. 455.

Zahraničně-politickou situaci a vztahy mezi Braniborskem a Francií komplikoval ještě jeden faktor, který se měl posléze stát jednou z příčin vypuknutí dalšího zničujícího konfliktu, devítileté války. 16. května 1685 zemřel bezdětný falckrabě Karel II. a jeho dědictví tak mělo přejít na katolického vévodu Filipa Viléma z falcko-neuburské větve rodu Wittelsbachů. Dle závěti zesnulého kurfiřta byl Fridrich Vilém určen za jednoho z garantů, že toto dědické právo bude dodrženo. Proti tomu Ludvík XIV. vystoupil s odůvodněním, že jeho mladší bratr Filip I. Orleánský má jako manžel jedné z Karlových sester na toto dědictví přednostní nárok.

Oba tyto kroky Ludvíka XIV. urychlily snahu Velkého kurfiřta najít v zahraniční politice jiného silného partnera. Již od roku 1684 sondoval prostřednictvím svých diplomatů ve Stockholmu možnost zlepšení vzájemných vztahů se Švédskem, zpočátku se ovšem setkal se značně nedůvěřivou reakcí vzhledem k dosavadnímu úzkému spojení s Dánskem, namířenému právě proti Švédsku. Švédský vyslanec u císařského dvora byl zároveň ze Stockholmu instruován, aby zamezil každé snaze braniborských a dánských diplomatů navázat s císařem bližší vztahy.²⁴⁴ Pod stupňujícím se tlakem ze strany Francie stoupala ochota Fridricha Viléma vyjít vstříc švédským požadavkům, byť nikoli natolik, aby byl ochoten se vzdát některých území, o která se Švédy dříve vedl urputné boje, Bengt Oxenstierna v této souvislosti na jednání říšské rady připomněl starší kurfiřtův výrok, že nemůže žít v pocitu bezpečí, dokud nezíská zpět Štětín.²⁴⁵ Sílicí francouzské hrozbě vůči evropskému míru si pochopitelně byli vědomi i švédští vyjednavací, k nevoli vůči Francii přispíval i trvalý zábor Zweibrückenska, dědičné državy krále Karla XI. Nakonec dospěly obě strany k dohodě 20. února 1686. Dohoda byla označena jako tajná a kromě garance vzájemné vojenské pomoci obsahovala i závazek společného postupu vůči Polsku.²⁴⁶

Postupná změna charakteru vztahů mezi Braniborskem a Francií se projevila i na probíhajícím jednání krajského sněmu v Norimberku. Švédský vyslanec Georg Fredrik von Snoilsky²⁴⁷ se zde na první pohled marně snažil nabídnout stavům franského kraje švédské spojení výměnou za garanci švédských držav v Říši, v čele krajského odporu stála s Hohenzollerny spřízněná knížata z Bayreuthu a Ansbachu. Koncem roku 1685 se náhle postoj obou knížat, která dříve dokonce hrozila opuštěním sněmovních jednání, změnil a Snoilskému, který si důvod jejich obratu nedokázal vysvětlit, se nakonec skutečně podařilo

²⁴⁴ FÄHRAEUS, c.d., s. 211.

²⁴⁵ URKUNDEN, Band 23:2, s. 1044-1045.

²⁴⁶ LANDBERG, c.d., s. 232. MOERNER, c.d., s. 478-481.

²⁴⁷ Georg Fredrik von Snoilsky (1647-1705), po otci původem z Kraňska, reprezentoval většinu své diplomatické kariéry Švédsko na trvalém sněmu v Řezně až do roku 1703.

prosadit Švédsko za člena zamýšlené aliance chránící mír a pořádek v Říši.²⁴⁸ Toto uskupení nakonec vešlo do dějin pod názvem jako Augsburská liga, přestože jeho základy byly položeny na jednáních v Norimberku.

Ačkoliv únorová spojenecká dohoda byla tajná, bylo všem vnějším pozorovatelům jasné, že Švédsko i Braniborsko definitivně přechází do protifrancouzského tábora soustředěného kolem císaře. Pod tlakem z francouzské i z osmanské strany byl císař nucen najít s Fridrichem Vilémem řešení v otázce krnovského knížectví. Fridrich Vilém přišel během nových jednání s návrhem výměny krnovského knížectví za oblast Schwiebus, dnešní polský Świebodzin, který rovněž mohl zlepšit možnosti obrany samotného Braniborska. Císař k této výměně příliš ochotný nebyl, v tu chvíli do jednání bez vědomí svého otce zasáhl kurfiřtův syn a budoucí nástupce Fridrich a učinil s císařem tajnou dohodu, dle které mu po otcově smrti Schwiebus opět vrátí.²⁴⁹ Fridrich svůj slib v roce 1694 skutečně dodržel, v danou chvíli bylo nicméně důležitější to, že Fridrich Vilém podpořil svým kontingentem císařské vojsko na bojištích v Uhrách.

V pomyslném souboji o císařovu přízeň mělo v této době nicméně zcela jasně navrch Švédsko. Císař se mocenského vzestupu braniborského kurfiřta obával, a proto odmítl pozvat jeho zástupce na jednání do Augsburgu, kde se měly projednávat podmínky vzniku Augsburské ligy.²⁵⁰ Naopak výslovně pozval zástupce švédského krále.²⁵¹ Snoilsky, pověřený i nadále reprezentací švédských zájmů, ovšem neměl jednoduchou pozici. Požadavky císaře i ostatních německých panovníků na počet vojáků, které by Švédsko mělo v případě potřeby poskytnout, byly ze švédského pohledu přehnané a neodpovídající ani švédským možnostem, ani případným výhodám, které by Švédsko jejich nasazením mohlo získat. Podle císařova prvotního návrhu měla být dokonce velikost švédského a císařského kontingentu stejná, tedy 10 000 mužů, což skutečně převyšovalo švédské možnosti, zejména s ohledem na negativní postoj Dánska, stále hrozícího jakémukoliv přesunu švédských vojáků přes Balt zabránit. Výsledná formulace, podle které mělo Švédsko v případě potřeby dodat tolik vojáků, aby byli ostatní spojenci spokojeni, v sobě nesla zárodky případných sporů do budoucna, v danou chvíli se ale vyjednávači tváří v tvář silící francouzské hrozbě potřebovali především domluvit na vzniku spolku samotného. Snoilského pozici se pokusil podrýt i francouzský vyslanec Verjus de Crécy,²⁵²

²⁴⁸ FÅHRAEUS, c.d., s. 214-217.

²⁴⁹ GLOGER, c.d., s. 289-292. MOERNER, c.d., s. 750.

²⁵⁰ FÅHRAEUS, c.d., s. 234.

²⁵¹ FÅHRAEUS, c.d., s. 220.

²⁵² Hrabě Louis Verjus de Crécy (1629-1709), od roku 1679 byl členem francouzské Akademie. Platil za znalce poměrů na mnoha panovnických dvorech v Říši a díky tomu dobře věděl, jak a kam své

když v různých pamfletech a osobních dopisech rozšiřoval podezření, že švédský král ve skutečnosti zamýšlí získat od spojenců garance nejen pro své državy v Říši, ale pro území celého Švédska. Přes sugestivní líčení hrůz, které garanty očekávají v odlehlých oblastech Laponska, se Snoilskému podařilo zneklidněné diplomaty ujistit, že Karel XI. svým členstvím v alianci skutečně sleduje jen ochranu svých říšských držav.²⁵³ I tato epizoda výmluvně dokládá, jakou proměnou prošly během několika let dříve téměř neotřesitelné švédsko-francouzské vztahy.

Přestože Švédsko bylo jednou z mála zemí, které zakládající smlouvu Augšpurské ligy 9. července 1686 nejen podepsaly, ale i ratifikovaly,²⁵⁴ nehrálo členství v tomto spolku pro švédskou zahraniční politiku prvořadou roli. Ze švédského hlediska byl logicky mnohem důležitější vývoj v severních oblastech Říše, kde jen několik týdnů po vzniku Augšpurské ligy, v srpnu 1686, zahájil dánský král Kristián V. tažení proti Hamburku. Vůči městu vznášelo Dánsko již dlouhá léta obdobné nároky jako Švédsko vůči Brémám a nyní se Kristiánovi V. zdálo, že nadešla vhodná příležitost si město, které se dostalo do sporu s brunšvicko-lüneburským vévodou Arnoštem Augustem, definitivně podmanit. Význam tohoto sporu však Kristián V. zcela zjevně přecenil, neboť tváří v tvář dánské hrozbě se Hamburk s vévodou usmířil a vévoda přispěchal ohroženému městu na pomoc. Podobně zareagoval i Fridrich Vilém, čímž bedlivým švédským pozorovatelům dokázal, že svůj odklon od dosavadního spojení s Dánskem myslí vážně, třebaže jeho hlavní motivací bylo zamezit jak dánskému, tak lüneburskému mocenskému vzestupu a zachování vlastních dobrých vztahů s významným přístavním městem. Zároveň se Fridrich Vilém nabídl jako prostředník při řešení sporu a již v říjnu se podařilo dosáhnout dohody, která potvrdila daný status quo.

Společné, byť nikoli předem domluvené vystoupení braniborského kurfiřta a lüneburského vévody, netajícího se ambicemi rovněž dosáhnout kurfiřtské hodnosti, podnítilo na švédském královském dvoře iniciativu za vznik stálého spojení mezi Švédskem a oběma říšskými suverény, tento plán ale brzy narazil na nepřekonatelné obtíže v podobě jiného územního sporu, které mezi sebou oba panovníci vedli o městečko Gartau, dnešní součást města Fulda. Kromě toho dal Fridrich Vilém nepřímě najevo, že je sice ochoten vést společnou politiku se Švédskem vůči Polsku, Nizozemí, Francii a pro udržení míru v Říši, ale nikoli podporovat jeho vzestup ve svém sousedství. Ani Arnošt August nebyl ochoten se zapojit do útočných plánů vůči Dánsku, neboť paralelně vedl jednání

---

protišvédské aktivity namířit.

²⁵³ FÄHRÆUS, c.d., s. 228.

²⁵⁴ LANDBERG, c.d., s. 233.

s Ludvíkem XIV. o podpoře získání kurfiřtské hodnosti výměnou za neutralitu vůči Dánsku, jedinému spojenci, který Francii na severu Evropy zůstal. Společně se svým bratrem Jiřím Vilémem byl ale ochoten se Švédskem uzavřít obrannou alianci pro případ dánského útoku, k jejímuž uzavření nakonec došlo na jaře 1687.

V této napjaté situaci v předvečer dalšího vleklého konfliktu, který měl německé oblasti Říše brzy postihnout, byl Fridrich Vilém nucen obrátit svou pozornost k vnitrostátním, lépe řečeno rodinným záležitostem. Zhoršující se vztah s korunním princem Fridrichem, jediným žijícím potomkem z kurfiřtova prvního manželství s Luisou Henriettou Oranžskou, vedl nejen k princově útěku do Kasselu, odkud se princ vrátil do Berlína až po otcově výslovném ujištění o osobní bezpečnosti, ale i k úvahám Velkého kurfiřta o rozdělení rodových držav pouze mezi děti z druhého manželství s Dorotheou Sofií Šlesvicko-holštýnsko-sonderbursko-glücksburskou. Do poměrů v kurfiřtově rodině v tuto chvíli zasáhlo hned několik panovníků včetně samotného císaře, kteří i dokázali představit komplikace z tohoto rozhodnutí plynoucího, kterým bylo v očekávání francouzského útoku lepší se vyhnout. Na nátlak z několika stran se Velký kurfiřt s následníkem trůnu usmířil a potvrdil jeho následnictví, přesto v závěti zanechal ustanovení o odstoupení některých menších území synům z druhého manželství. Po svém nástupu na trůn však Fridrich III. dokázal ve spolupráci se členy tajné rady, na jejíž jednání začal být zván až těsně před otcovou smrtí, zneplatnit.²⁵⁵ Kurfiřtův plán na rozdělení území mezi několik synů se v kontextu jeho celoživotního úsilí o posílení a pokud možno propojení jeho roztržtých držav jeví skutečně jako velmi překvapivý a je otázkou, co jej k tomuto na svou dobu velmi neobvyklému rozhodnutí vedlo. Bezpochyby tento plán dokládá závažnost roztržky mezi otcem a synem, to však není odpověď na otázku, proč měly být hohenzollernské državy rozděleny mezi čtyři dědice. Snad chtěl Fridrich Vilém předejít tomu, aby se opomenutí synové pokoušeli domáhat svých práv s pomocí cizích suverénů a zavlekli tak braniborské oblasti do ničivých bojů.

S nástupem Fridricha III. k moci a tomu časově odpovídajícímu vypuknutí devítileté války lze vysledovat oslabení intenzity vztahů mezi Braniborskem a Švédskem. Pozornost nového braniborského kurfiřta se obrátila k událostem v Říši, zatímco na švédském královském dvoře bylo nutné ve vlastním zájmu bedlivě střežit kroky dánského krále, patřícího do profrancouzského tábora.

Jedním z opatření směřujících k eliminaci dánské hrozby byla úprava spojenecké smlouvy mezi lüneburskými knížaty a švédským králem v únoru 1689. Bezprostředním

---

²⁵⁵ GLOGER, c.d., s. 342-344, 357; HÜTTL, c.d., s. 477-481.

impulesem k jednáním o této nové smlouvě, zahájeným v říjnu 1688, byl nový dánský výpad proti Holštýnsku-Gottorpsku a nucený odchod tamního vévody Kristiána Albrechta do exilu. Dohoda zavazovala všechny tři signatáře přistoupit k válečným operacím proti Dánsku, pokud do konce května nenavrátní vévodovi jeho zemi. Před touto hrozbou dánský král ustoupil, dosáhl však novým jednáním na již třetím rokem probíhajícím kongresu v Altoně alespoň toho, že vévodovi nemusel vyplácet žádné odškodnění.²⁵⁶ Zklamání z postojů Francie, která Dánsko nechala při jednání napospas spojenému tlaku Švédska a lüneburských knížat, vedlo v Kodani záhy k tomu, že dánský král začal ve Stockholmu sondovat možnosti obnovení spojenecké smlouvy z roku 1679. Smlouva se Švédskem mohla být prvním krůčkem v opatrném odklonu z profrancouzského tábora, Karel XI. se nicméně k této iniciativě prozatím postavil značně vyhýbavě, neboť měl silné pochybnosti o skutečných motivech dánského krále.²⁵⁷ S ohledem na zkušenosti, jaké během své vlády s Dánskem získal, je toto jeho váhání pochopitelné.

Vztahy na severu Říše záhy zkomplikovala další okolnost. 30. září 1689 zemřel poslední sasko-lauenburský vévoda z dynastie Askánců, Julius František, po němž zůstaly dvě vdané dcery. Jak bylo v podobných případech téměř pravidlem, rozhořel se záhy spor o dědictví těchto strategicky položených držav, jimiž procházelo několik hlavních obchodních cest mezi západními a východními oblastmi Říše. Mimo jiné k těmto držávám patřil i Hadeln, vklíněný na západním břehu Labe mezi brémským vévodstvím pod švédskou správou na jedné straně a Holštýnskem na straně druhé. Situaci neulehčil ani sám vévoda, který před svou smrtí postupně vyhotovil několik verzí závěti, přičemž pokaždé určil za dědice svého území jiného panovníka. Do komplikovaného, zatím ještě pouze právního sporu se vložil i sám císař Leopold I., který zvláštním rozhodnutím postavil do dalšího vyřešení sporu vévodství pod svou správu. Císařův vliv však byl v této části Říše téměř výlučně nominální a suveréni z blízka i z dále se snažili si svůj podíl kořisti zajistit co nejdříve. Mezi nimi zaujímal přední místo saský kurfiřt Jan Jiří III., pro své vojenské reformy zvaný „saský Mars“, jehož nároky byly dle názoru odborníků právně nejsilnější,²⁵⁸ braniborský kurfiřt Fridrich III., který své nároky opíral o smlouvu mezi svým otcem a anhaltskými knížaty z roku 1681,²⁵⁹ a oba ve vzájemné shodě jednající brunšvicko-lüneburští vévodové. Saský i braniborský kurfiřt neprodleně vyslali do oblasti své vojáky, před silou vojska Jiřího Viléma, který si jako předseda dolnosaského kraje nárokoval

²⁵⁶ LANDBERG, c.d., s. 238-239.

²⁵⁷ STILLE, c.d., s. 52-54.

²⁵⁸ STILLE, c.d., s. 95.

²⁵⁹ MOERNER, c.d., s. 415-416.

pravomoc převzít správu oblastí až do doby, kdy bude otázka jejich vlastnictví vyjasněna, ale museli oba své pozice opět vyklidit. Následně začal Jiří Vilém spolu s bratrem Arnoštem Augustem podnikat kroky k trvalému přičlenění sasko-lauenburských držav k brunšvickému panství, čehož nakonec skutečně dosáhli, ovšem až v roce 1693.

Švédský postoj v této záležitosti nás může překvapit. Karel XI. odmítl vyvolávat napětí a prohlásil, že se podřídí rozhodnutí císaře. Patrně nechtěl riskovat izolaci Švédska v rámci stávající protifrancouzské aliance, v jejímž rámci spočívala nejsilnější záruka proti případné nepřátelské akci ze strany stále ještě spíše k Francii nakloněného Dánska. S ohledem na moc a zájmy švédského krále si pro něj klíčovou oblast Hadeln netroufl obsadit ani vévoda Jiří Vilém a tato oblast se tak poněkud paradoxně stala jedinou, ve které se císařští správci mohli až do vyřešení celé záležitosti ujmout svého úřadu. Jiří Vilém jako faktický a posléze i právně uznaný dědic Saska-Lauenburska sice nepředstavoval z pohledu švédských zájmů ideální, rozhodně však přijatelnou variantu řešení celého sporu. Naopak dánský král Kristián V. opakovaně žádal císaře, aby plně realizoval rozhodnutí o dočasné převzetí Saska-Lauenburska do císařské správy a silou odtud vypudil brunšvické vojáky a úředníky. Leopold I. a jeho rádci si však byli vědomi rizika, že roztržka s brunšvickými vévody by mohla oslabit protifrancouzskou alianci, a dánské výzvy odmítli. Dánský tlak na vlastní mocenský vzestup nakonec svedl oba brunšvicko-lüneburské vévody a švédského krále v říjnu 1690 k podpisu spojenecké smlouvy zavazující signatáře ke společnému postupu v případě dánské agrese proti Holštýnsku-Gottorpsku, Hamburku a Lübecku. Samotné Sasko-Lauenbursko do smlouvy zahrnuto nebylo, neboť Švédsko odmítlo brunšvické nároky oficiálně uznat,²⁶⁰ z logiky věci však vyplývalo, že případný dánský útok na Sasko-Lauenbursko by musel směřovat přes Holštýnsko, a smlouva tak de facto chránila i tuto zemi. Švédsko přitom již v únoru 1690 podepsalo novou spojeneckou smlouvu s Dánskem, téměř totožnou se smlouvou z roku 1679, podobně jako v roce 1679 ale švédští politici nevnímali tuto smlouvu jako prioritu švédské zahraniční politiky, pouze jako garanci společného postupu obou zemí v otázce ochrany zájmů neutrálního obchodu, postupně stále více omezovanému ze strany Anglie a Nizozemí, které nakonec vyhlásily nad francouzskými přístavy úplnou blokádu.

Švédsko sice bylo součástí protifrancouzské koalice a formálně tak nesplňovalo definici neutrální země, jako již několikrát během poměrně krátké doby neměla švédská vojenská účast na dění na bojištích žádný zásadní vliv. Hrabě Nils Bielke, od roku 1687 generální guvernér Švédského Pomořanska, dokonce dostal od Karla XI. přímou, byť

²⁶⁰ STILLE, c.d., s. 146-154.

neoficiální a pouze ústní instrukci co možná nejvíce oddalovat skutečné zapojení švédských vojsk do boje.²⁶¹ Povýšení na polního maršála, kterého se touto dobou dočkal, mohlo pasivní švédský postoj zakrýt jen velmi nedostatečně. Ochotně splnit králův pokyn jistě nebyl pro Bielkeho žádný velký morální problém. Již nějakou dobu stálo jeho jméno na výplatní pásce francouzského krále, Karlovu instrukci tedy jistě jen uvítal. Složitá jednání, jimiž si švédská armáda zajišťovala průchod přes území dalších suverénů, Bielkemu jen nahrávala a dlouho mu umožňovala spojence balamutit. Když se však tažení roku 1690 chýlila ke konci a Bielke rozhodl o stažení švédských vojsk zpět do zimních kvartýrů na území švédských držav, místo aby je nechal strávit zimu na dosažených pozicích a tím si složitá jednání pro další rok ušetřil, bylo spojencům jasné, že na švédskou pomoc příliš spoléhat nemohou.

Francouzské peníze byly i motivem Bielkeho plánu vytvořit na severu Říše třetí stranu neboli blok neutrálních států. Jako v několika předešlých případech, i tentokrát by tato neutralita ve skutečnosti sloužila francouzským zájmům. Na rozdíl od dřívějších projektů různých třetích stran, které v říšské politice spatřily v uplynulých třiceti letech světlo světa, obsahovaly Bielkeho představy i dalekosáhlé a na první pohled jen těžko realizovatelné územní změny. Dánsko mělo definitivně převzít vládu nad Holštýnskem-Gottorpskem, což by sice z dánského pohledu bylo jen formálním potvrzením daného stavu, ze švédského pohledu se ovšem jednalo o naprosto zásadní změnu zahraničně-politické koncepce, holštýnsko-gottorpský vévoda měl být odškodněn převzetím brémského a verdenského vévodství od Švédska, Švédsko měla získat braniborskou část Pomořanska a Braniborsko mělo být odškodněno částí císařského Slezska.²⁶² Z posledně uvedeného jasně vyplývá, že údajná neutralita byla ve skutečnosti zaměřena proti císařské straně. Nelze popřít, že navrhované územní změny by vyřešily řadu dlouholetých sporů, zároveň by však znamenaly natolik zásadní úpravu Vestfálského míru, že by mohly ohrozit právní základ celého teritoriálního uspořádání z roku 1648. Ať už byly Bielkeho plány, o kterých se král Karel XI. ani nedozvěděl, reálné či nikoliv, brzy se staly v souvislosti se změnami v postojích klíčových severoříšských suverénů bezpředmětnými. Saský kurfiřt se po určitém váhání rozhodl přiklonit na císařskou stranu a podobné rozhodnutí učinil i vévoda Arnošt August, když se jeho jednání o přiznání kurfiřtské hodnosti blížila úspěšnému završení, poněkud paradoxně poté, co sám vyvinul aktivitu k vytvoření obdobného neutrálního bloku, aby císaře přiměl k ústupkům. Bielkeho plán tak definitivně

²⁶¹ STILLE, c.d., s. 176.

²⁶² LANDBERG, c.d., s. 246.

padl, nikoli však obecná myšlenka o vzniku třetí strany neutrálních států.

Snaha Arnošta Augusta o získání kurfiřtské hodnosti se naplnila v létě 1692. Ač Švédsko a Braniborsko svůj postoj nijak nekoordinovaly, není nijak překvapivé, že jak Karel XI., tak Fridrich III. hleděli na tyto snahy s nevolí, neboť vzestup Hannoverska křížil jejich vlastní ambice na vedoucí roli v severní oblastech Říše. Odpor braniborského kurfiřta se nicméně povedlo výřečností obdarovanému Arnoštu Augustovi v říjnu 1692 při osobním setkání obou panovníků nejen zlomit, ale zároveň Fridricha III. získal jako spojence pro složitá jednání na říšském sněmu v Řezně, který měl císařovo rozhodnutí potvrdit. O přesvědčovacím talentu Arnošta Augusta svědčí i fakt, že braniborský kurfiřt se dokonce vzdal svých dřívějších územních požadavků výměnou za uznání hannoverské kurfiřtské hodnosti.²⁶³ Karel XI. ani jeho okolí rovněž nebyli z nové kurfiřtské hodnosti nijak nadšeni, protože však nejkratší suchozemská spojnice mezi Pomořanskem a Brémami vedla přes brunšvické území, nepokládali za moudré stavět se proti již vyhlášenému císařskému rozhodnutí. Ztratit důležitého regionálního spojence v době, kdy dánský král využil každé příležitosti k prosazení své nadvlády nad Holštýnskem-Gottorpskem, si Švédsko navzdory své pověsti vojenské velmoci nemohlo dovolit.

Že Karel XI. a stárnoucí Bengt Oxenstierna odhadli situaci a dánského krále dobře, se projevilo hned v následujícím roce. Dánský král Kristián V. s nevolí sledoval upevňování brunšvické moci v Lauenbursku a na jaře 1693 se mu podařilo získat podporu Ludvíka XIV. pro vojenský zákrok proti nově budované pevnosti Ratzeburg. Dánský útok v srpnu vyvolal okamžitou reakci hned několika států, včetně Švédska a Braniborska, které se nabídly jako prostředníci. Anglie, Nizozemí ani císař si nepřáli vypuknutí nového konfliktu, dokud stále trvala válka započatá Ludvíkem XIV. v roce 1688, Švédsko a Braniborsko neměly sebemenší zájem na posílení dánského vlivu. Jednání trvala zhruba měsíc, na tehdejší dobu tedy proběhla poměrně rychle, s jejich výsledkem mohli být spokojeni především oba severští prostředníci. Lauenbursko zůstalo v moci brunšvicko-lüneburských vévodů, pevnost Ratzeburg ale měla být zbourána.²⁶⁴ Výsledek jednání lze sice vnímat jako posílení dánské prestiže,²⁶⁵ za skutečné vítěze lze dle mého názoru ale v tomto případě považovat spíše Švédsko a Braniborsko, pro které znamenaly obě mírové podmínky zlepšení jejich postavení. S faktickým ovládnutím Lauenburska brunšvickou větví Welfů se Švédsko muselo smířit, přestože ho de iure neuznalo.

Více problémů mělo Švédsku způsobit Holštýnsko-Gottorpsko. Tato rodná země

²⁶³ STILLE, c.d., s. 244.

²⁶⁴ LANDBERG, c.d., s. 249-250.

²⁶⁵ STILLE, c.d., s. 251.

švédské královny-matky Hedviky Eleonory působila již celá desetiletí jako kámen úrazu ve vztazích mezi Dánskem a Švédskem a na mírových kongresech museli švédští diplomaté brát ohled i na zájmy tamního vévody, čímž se tento nevelký kousek země na samém severním okraji Říše stával významným faktorem evropské velmocenské politiky. Nejinak tomu mělo být i během devítileté války. Jak Anglie a Nizozemí na jedné straně, tak Francie na straně druhé se nejpozději od roku 1693 snažily získat Švédsko jako klíčového prostředníka pro vyjednávání s druhou stranu, Karel XI. však s ohledem na svou matku jakékoliv švédské angažmá podmiňoval garancemi pro Holštýnsko-Gottorpsko vůči nárokům dánského krále. Toto vyjednávání se bez rozhodujícího výsledku táhlo po celé čtyři roky, než jej ukončila králova smrt.²⁶⁶

Holštýnsko-Gottorpsko v této době sehrálo významnou roli i v regionální politice. Na přelomu let 1695-1696 byla ze švédské iniciativy zahájena jednání mezi Švédskem, lüneburskými vévody a Braniborskem, jejichž cílem byl vznik aliance, která by s konečnou platností prosadila nezávislost Holštýnska-Gottorpska na Dánsku. Tento staronový záměr se však ani tentokrát nepodařilo dotáhnout do konce, neboť braniborský kurfiřt si rychle spočítal, že dosažení tohoto cíle by příliš vychýlilo křehkou mocenskou rovnováhu v regionu ve prospěch Švédska. Pokračující bilaterální jednání mezi Švédskem a lüneburskými vévody pak ztroskotalo na požadavku uznání vévodské držby Lauenburska švédským králem. Z podnětu braniborského prvního braniborského ministra Eberharda Danckelmana²⁶⁷ ale přesto došlo v červenci 1696 k navázání bližších vztahů mezi oběma zeměmi, v zásadě za stejných podmínek, jaké stanovovala smlouva z roku 1686.²⁶⁸ Cílem spolupráce nemělo být oslabení Dánska, ale společný postup vůči Polsku, kde se po smrti krále Jana III. Sobieského schylovalo k volbě nového panovníka, a státům v Říši. Tentokrát to bylo Švédsko, kdo z této smlouvy jednoznačně vytěžil více. K otázce královské volby v Polsku se Karel XI. a Bengt Oxenstierna postavili ryze pragmaticky. Vyčkávali, kdo bude králem zvolen, a následně měli v plánu s novým panovníkem navázat co možná nejbližší vztahy. Tento postoj jistě nebyl úplně přesně takový, jaký si od Švédska sliboval Fridrich III. Kurfiřt naopak podpořil Karla XI. ve sporu o dědictví po vévodovi Gustavu Adolfovi mecklenbursko-güstrowském. Tento vévoda, který byl spojencem Švédska po nevídaných více než třicet let, byl ženat se sestrou Karlovy matky, Magdalenou

²⁶⁶ LANDBERG, c.d. s. 251-255.

²⁶⁷ Eberhard Christoph Balthasar von Danckelman (1643-1722) byl bývalým učitelem mladého Fridricha III. a po jeho nástupu na trůn se rychle vypracoval do pozice prvního ministra. Pro neskrývanou protekci svých šesti bratrů a zásadní neshody s kurfiřtovou manželkou byl ale na podzim 1697 zatčen a až do roku 1707 vězněn. Viz též STELLNER, c.d., s. 26-27.

²⁶⁸ MOERNER, c.d., s. 618-620.

Sibyllou, což bezesporu ovlivnilo jak jeho politickou orientaci, tak švédskou politiku v období po jeho smrti. Na rozdíl od sporu o oblast Hadeln se Karel tentokrát odmítl podříditi císařskému rozhodnutí o přidělení dědictví. Kromě rodinných vazeb svou roli sehrála i skutečnost, že zákonný nárok na dědictví po bezdětném vévodovi měl vévoda Fridrich Vilém I. mecklenbursko-schwerinský, blízký spojenec Dánska, který nadto vedl již delší dobu spor s městem Wismar, spadajícím pod švédskou správu. Švédští vojáci nejenže zabránili vévodovi převzít vládu nad oblastí, kterou mu císař ještě koncem roku 1696 přiřkl, ale dokonce i poměrně potupným způsobem vyprovdili z Güstrowu i samotného císařského legáta.²⁶⁹ Tím si pochopitelně Karel XI. zavřel ve Vídni dveře k jakékoliv možnosti získání garance pro Holštýnsko-Gottorpsko. Po Karlově smrti byl spor nicméně poměrně rychle urovnán ve prospěch císařem určeného dědice.

Smrt Karla XI. v dubnu 1697 zasáhla v první řady do domácí švédské politiky. Již počtvrté během necelých devadesáti let byla ustanovena poručnická vláda, jejíž složení určil ještě umírající panovník ve své závěti a v jejímž čele formálně zasedla, opět s právem dvou hlasů, jeho matka Hedvika Eleonora.²⁷⁰ Členem této vlády byl i v zahraniční politice nepostradatelný Bengt Oxenstierna, s nástupem Karla XII. k faktické moci měl ale jeho vliv ustoupit do pozadí. Na rozdíl od roku 1660 tentokrát nedošlo v poručnické vládě k personálním změnám, což ale do značné míry nejspíše souvisí i se skutečností, že Karel XII. již dosáhl věku patnácti let a očekávala se jeho brzká korunovace. Zahraniční pozorovatelé odhadovali přibližnou dobu fungování této vlády na tři roky, ve skutečnosti však trvala její existence jen osm měsíců. K rychlému zplnoletnění nového panovníka mohlo vést hned několik protichůdných faktorů: zatímco šlechtici si mohli slibovat od nového panovníka vlastní výhody plynoucí z jeho mládí a nezkušenosti, zástupci ostatních stavů, tradičně spatřující svou oporu v silné pozici krále, se obávali, že poručnická vláda nemá ve svém čele dostatečně výraznou osobnost, která by dokázala ustát tlaky ze strany domácí opozice i zahraničních diplomatů. Nezdá se nicméně příliš pravděpodobné, že by hnací silou Karlovy brzké korunovace byl jeho pozdější oblíbenec Carl Piper, jak naznačuje ve svém známém životopise švédského krále filozof Voltaire.²⁷¹ Obecnou shodu o nutnosti faktického převzetí moci mladým králem nejlépe dokládá skutečnost, že jednání říšského sněmu, na kterém se tato otázka probírala, zabralo necelých dvanáct hodin.²⁷²

Mladý král se záhy stal cílem mnoha nabídek k sňatku, především ze strany

²⁶⁹ LANDBERG, c.d., s. 256-257.

²⁷⁰ LILJEGREN, c.d., s. 45.

²⁷¹ JONASSON, c.d., s. 48-56, srov. VOLTAIRE: *Karel XII. Král švédský I*, s. 12.

²⁷² BAIN: *Charles XII and the Collapse of Swedish Empire 1682 – 1719*, s. 41.

princezen patřících k významným rodům vládnoucím v severních částech Říše. Vedle württemberského vévody Eberharda Ludvíka a brunšvicko-wolfenbüttelsko-bevernského knížete Ferdinanda Albrechta II. projevíli zájem o dynastické propojení s švédským králem také dánský král Kristián V., holštýnský vévoda Fridrich IV. a v neposlední řadě braniborský kurfiřt Fridrich III. Všechny tyto nabídky však Karel XII. odmítl, neboť se cítil ještě příliš mladý a ve styku s ženami svého věku byl ještě nejistý a ostýchavý. Tímto postojem působil svému okolí nemalé starosti, změny ale nedocílil ani králův osobní lékař, který panovníkovi tajně namíchal do léčivé masti afrodiziaka.²⁷³

Brzy po zplnoletnění a korunovaci, kdy se Karel XII. z pozice absolutistického, Bohem vyvoleného monarchy, necítil být vázán dosavadními zvyklostmi a principy švédské politiky a státní správy, došlo z jeho rozhodnutí i ke změně v řízení zahraniční politiky. Aniž by osvědčeného Bengta Oxenstiernu zbavil funkce, jmenoval Karel svého bývalého učitele Tomase Poluse a blízkého spolupracovníka svého otce Carla Pipera státními rady a otázky zahraniční politiky nadále řešil převážně s nimi.²⁷⁴

Do vypuknutí Velké severní války zůstala prioritou švédské zahraniční politiky ochrana zájmů holštýnsko-gottorpských vévodů. Vliv vévodských zájmů na švédskou politiku posílila svatba vévody Fridricha s Karlovou sestrou Hedvikou Sofií v roce 1698. Svou roli sehrála i silná osobní náklonnost mezi Fridrichem a Karlem, Fridrich často Karla doprovázel při jeho loveckých výpravách i dalších aktivitách, které zahraniční pozorovatele utvrzovaly v dojmu, že mladý král ještě nedozrál své roli a Švédsko je nyní oslabené.²⁷⁵ V kombinaci s neúrodou, která zemi v devadesátých letech opakovaně postihla, se nechala řada ve Stockholmu působících diplomatů svést k přesvědčení, že stačí jen málo a ve Švédsku vypukne rozsáhlé povstání. K diplomatům, kteří situaci viděli takto, patřil vedle dánských diplomatů i braniborský vyslanec Pierre de Falaiseau,²⁷⁶ v tomto případě však zjevně platí staré úsloví o přání otcem myšlenky.²⁷⁷

Kristián V. se rozhodl využít příležitosti, kterou mu smrt Karla XI. poskytla, a již v květnu 1697 nechal své vojsko vtrhnout do Šlesvicka a pobořit zde pevnosti, které vévoda Fridrich IV. nechal vybudovat. Pod tlakem ze strany Anglie, Nizozemí a císaře, garantů altonské smlouvy z roku 1689 upravující vztah mezi Dánskem a Holštýnskem-

²⁷³ LILJEGREN, c.d., s. 57-58.

²⁷⁴ LILJEGREN, c.d., s. 54-56.

²⁷⁵ GRIMBERG, c.d., s. 509.

²⁷⁶ Pierre de Falaiseau (1649-1726) pocházel z rodiny hugenotských finančníků ze střední Francie, svou vlast opustil ještě před zrušením ediktu nantského a v braniborských službách působil od roku 1682. RICHES: *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture – Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century*, s. 228-230.

²⁷⁷ ROSÉN: *Den svenska utrikespolitikens historia II:1, 1697 – 1721*, s. 51-52.

Gottorpskem, ale musel dánský král vojáky opět stáhnout. Probíhající kongres v Pinnebergu měl tuto spornou otázku vyřešit, přičemž pozice švédských vyjednavců byla poměrně silná, neboť smlouva z roku 1689 byla stále v platnosti a akce dánského krále byla jejím zjevným porušením. Jejich snahy o bližší spolupráci s císařem Leopoldem I. ale narážely na císařovy požadavky, podle kterých by mělo Švédsko císaři garantovat držbu Uher a Sedmihradska a poskytnout mu několik tisíc vojáků pro chystanou válku o španělské dědictví.²⁷⁸ To byly požadavky s natolik do očí bijící odtržeností od reality, až se zdá, že císař se chtěl v očekávání velkého evropského konfliktu z této pro něj podružné záležitosti bez ztráty tváře vyvléknout. Kristián V. mezitím jednal přímo s Karlem XII. jednak o výše zmíněných neuskutečněných sňatkových plánech, jednak o případné možnosti nového spojení mezi oběma zeměmi. Dánskému vyslanci Jensi Juelovi, který byl již z dřívější doby ve vlivných kruzích ve Stockholmu dobře zapsán, se sice skutečně podařilo v prosinci 1698, tedy po více než roce vyjednávání, dosáhnout podpisu nové smlouvy o přátelství, ta však nebyla ani jednou smluvní stranou brána vážně.²⁷⁹

Braniborský kurfiřt se v této době nacházel v nelehké situaci. Stále byl vázán spojeneckou smlouvou se Švédskem z července 1696, výsledek královské volby v Polsku mu ale svázal ruce, neboť pevninské spojení mezi jeho roztříštěnými državami bylo nyní blokováno sasko-polskou personální unií. Nejnovější dánský vojenský podnik namířený proti holštýnsko-gottorpskému vévodovi tak sice sledoval s nevolí jako všechny předchozí dánské pokusy o posílení moci, vzhledem k postupnému sbližování Augusta II. a Kristiána V. ale nemohl proti Dánsku důrazně vystoupit. Svou činnost tak omezil na nabídku zprostředkování v rámci probíhajícího pinneberského kongresu, který se však dlouho nemohl dobrat žádného jednoznačného závěru.²⁸⁰

Situace se vyhrotila v létě 1699, kdy Karel XII. na naléhání svého oblíbeného švagra rozhodl o okamžitém vyslání dvou regimentů na vévodovo území, jejichž příslušníci se měli zapojit do obnovení pevností pobořených před dvěma lety. Jak se mělo stát Karlovým zvykem, toto své rozhodnutí nekonzultoval s nikým ze svých rádčů, pod jejichž odpovědnost spadala zahraniční politika. Stejně jako v Pinnebergu vyjednavající prostředníky je postavil před hotovou věc. Přesně dle obav Pipera, Poluse a Oxenstierny zástupci všech států jednající v Pinnebergu švédskou akci odsoudili,²⁸¹ a své znepokojení nad vyostřením vztahů v severní Evropě dal najevo i sám Ludvík XIV.,²⁸² který se podobně

²⁷⁸ JONASSON, c.d., s. 121.

²⁷⁹ ROSÉN, c.d., s. 56.

²⁸⁰ JONASSON, c.d., s. 101.

²⁸¹ JONASSON, c.d., s. 115.

²⁸² LILJEGREN, c.d., s. 68.

jako císař chystal soustředit veškerou pozornost a vojenské i diplomatické úsilí na chystanou válku o španělské dědictví. Švédským reprezentantům nepomohl ani argument, že dle ustanovení smlouvy z Altony se v tomto případě nejednalo o válečný akt, nýbrž jen o plnění garanční povinnosti.²⁸³ Braniborský kurfiřt ze své pozice prostředníka na ně nyní apeloval, aby nechali švédské vojáky z Holštýnska-Gottorpska zase odejít, to však odmítal vévoda Fridrich IV., neboť v takovém případě by zůstala jeho země zcela bez ochrany. Na nové garance se zjevně v danou chvíli odmítal spoléhat, zejména když vyšlo najevo, že nový dánský král Frederik IV. pokračuje v politice svého otce a stahuje k hranicím další vojáky.²⁸⁴ Vévodův neklid by byl patrně ještě větší, pokud by byl v této době věděl o spojeneckých smlouvách, které mezi sebou uzavřely Dánsko, Sasko a Rusko. Do protišvédské aliance byl přizván i braniborský kurfiřt, věren tradicím braniborské politiky se však rozhodl vyčkat, jak se situace vyvine.²⁸⁵ Ze zpětného pohledu je nicméně přinejmenším překvapivé, že o této nabídce svého švédského spojence neinformoval. Protože o podpisu spojeneckých smluv téměř nic netušili švédští diplomaté působící v Evropě, zastihlo vypuknutí Velké severní války Švédsko nepřipravené.

Pozornost braniborského kurfiřta a zároveň pruského vévody byla v tu dobu obrácena jiným směrem. Volba saského kurfiřta Augusta II. za nového polského krále v roce 1697 nejenom zkomplikovala Fridrichovi III. situaci z geopolitického hlediska, zároveň i podnítila jeho ctižádost. Syn Velkého kurfiřta „těžce snášel, že Hohenzollernové „zaostávají“ za ostatními říšskými rody“ a „věřil, že je předurčen povznést svůj rod a obdiv k Ludvíku XIV. ho v těchto snech jen upevňoval.“²⁸⁶ Této zahraničně-politické prioritě byl Fridrich III. ochoten podřítit vše a rozhodně nebylo v jeho zájmu se v danou chvíli angažovat v propukajícím konfliktu na severu Evropy. Jednak by účast v konfliktu odčerpala jeho vojenské síly, které by pak nemohl nabídnout císaři jako pomoc v očekávané válce o španělské dědictví, k čemuž nakonec 16. listopadu 1700 v tzv. korunním traktátu skutečně došlo, jednak si nemohl dovolit podstoupit riziko, že by v důsledku připojení se k jedné straně konfliktu přišel o svou pruskou državu, jejíž držba měla být základem jeho královského titulu.²⁸⁷ Vystoupit po boku Švédska, jak jej přitom zavazovala smlouva z roku 1696, po nástupu Karla XII. obnovená v červnu 1698,²⁸⁸ by pro něj bylo nevýhodné i proto, že císař švédského krále podezíral z náklonnosti vůči svým

²⁸³ LILJEGREN, c.d., s. 75.

²⁸⁴ JONASSON, c.d., s. 120.

²⁸⁵ BAIN, c.d., s. 53-54.

²⁸⁶ STELLNER, c.d., s. 26.

²⁸⁷ OAKLEY: *War and Peace in the Baltic 1560 – 1790*, s. 110.

²⁸⁸ MOERNER, c.d., s. 638.

protivníkům.²⁸⁹ Příprava na válku o španělské dědictví zároveň nahrála protišvédské koalici v tom ohledu, že nikdo z garantů míru v Olivě, císař, francouzský král ani braniborský kurfiřt, neměl myšlenky na splnění svých povinností, přestože útok vedený Augustem II. proti švédskému Livonsku jednoznačně představoval porušení mírové smlouvy z roku 1660.

Situaci Fridrichu III. neusnadňovala ani skutečnost, že stálé braniborské vojsko nebylo, navzdory tomu, že se jednalo o druhou největší stálou armádu v Říši, ve skutečnosti schopno zabránit průchodu cizích vojsk přes kurfiřtovo území. Kromě toho si Fridrich nemohl být jistý, zda se August II. z pozice polského krále nepřikloní k plánům z dob Jana III. Sobieského na obnovení polské suverenity nad celým Pruskem. Proto raději vyšel vstříc části požadavků, které na něj Poláci dlouhodobě kladli, a v prosinci 1699 se za finanční odškodnění vzdal nároků na město Elbing, dnešní polský Elbląg.²⁹⁰ Na další, stupňující se nároky z Augustovy strany přistoupil kurfiřt jen částečně, výměnou za polské uznání svého královského titulu se zavázal umožnit Augustovým vojskům průchod přes svá území, zamezit průchodu Augustovi nepřátelských vojsk a výhledově, avšak bez určení přesné doby, i k přímé vojenské podpoře proti švédskému králi.²⁹¹ Smlouvy August neváhal obratem využít a poslal část svého vojska na podporu dánského krále Frederika IV. Reakce Karla XII. na sebe nenechala dlouho čekat. Aby ulevil těžce zkušeným švédským jednotkám bránícím Livonsko, požadoval po neutrálním Fridrichovi III. povolení průchodu švédským vojskům do Saska, čímž by se pozornost Augusta II. obrátila k jeho domovině.²⁹² Nechtěl-li Fridrich III. dopustit, aby byla jeho země táhnoucími vojsky opakovaně zpustošena, jak tomu byl ve svém mládí bezmocným svědkem jeho otec, musel najít jiné východisko. Znovu švédskému králi nabídl pomoc při zprostředkování mírových jednání s Augustem II., k nimž polský král předběžně vyjádřil souhlas. Karel XII. si však položil značně nesmyslnou podmínku, že k jednání bude ochoten pouze tehdy, bude-li mu umožněn průchod do Saska.²⁹³ K Fridrichovým problémům se v této době ještě přidala snaha francouzských zástupců na stále ještě probíhajícím kongresu v Pinnebergu vymanévrovat Braniborsko a císaře z role zprostředkovatelů míru a uzurpovat si tuto roli pouze pro sebe,²⁹⁴ jakož i vystupňovaný nátlak ze strany cara Petra Velikého na připojení

²⁸⁹ Poněkud paradoxně i Ludvík XIV. podezíral Karla XII. z podpory císařské strany. JONASSON, c.d., s. 132-135.

²⁹⁰ MOERNER, c.d., s. 660-662.

²⁹¹ MOERNER, c.d., s. 662-663; HASSINGER: *Brandenburg-Preussen, Schweden und Russland 1700-1713*, s. 33-35.

²⁹² JONASSON, c.d., s. 171.

²⁹³ HASSINGER, c.d., s. 43.

²⁹⁴ JONASSON, c.d., s. 175.

Braniborska k protišvédské koalici.²⁹⁵ Lavírováním mezi tlakem doslova ze všech stran a zároveň nevzdanou snahou získat královský titul nakonec vzbudil Fridrich III. nedůvěru u obou válčících bloků. Definitivního odmítnutí plánu působit jako zprostředkovatel jednání o Livonsko²⁹⁶ by se braniborský kurfiřt nejspíše dočkal vzhledem ke Karlově neochotě k vyjednávání tak jako tak, důvěru, beztak nepříliš silnou, ztratil ale i u Augusta II. Obnovení obranného spojení s Nizozemím koncem srpna 1700²⁹⁷ a vstup ruského cara do války proti Švédsku na podzim téhož roku ovšem sebevědomí braniborského kurfiřta posílil. Frederika IV., který mezitím musel pod hrozbou zničení Kodaně uzavřít s Karlem XII. mír a zavázat se, že nepodnikne žádné další kroky v neprospěch Švédska, ujistil, že Holštýnsku-Gottorpsku neposkytne žádné záruky.²⁹⁸ Toto částečné sblížení s Dánskem mělo ale jen krátkého trvání. Když August II. vyzval Frederika IV., aby poslal do Saska vojáky, pro které teď neměl uplatnění, nabídl braniborský kurfiřt do Stockholmu, že průchodu těchto zhruba osmi tisíc vojáků přes své území zabrání, pokud se Švédsko vzdá svého plánu na vpád do Saska.²⁹⁹ Členové válečného kolegia kurfiřtův návrh uvítali, v nepřítomnosti svého krále nebo alespoň jeho holštýnsko-gottorpského vévodského švagra však nemohli poskytnout definitivní odpověď. Že Karel XII. nakonec plány na tažení do Saska odsunul, souvisí především s hrozbou nového útoku ze strany dánského krále a nikoli s kurfiřtovým návrhem.³⁰⁰

O plánech Karla XII. však věděli málo i jeho vlastní spolupracovníci, natož cizí panovníci. I po vytoužené královské korunovaci v Královci 18. ledna 1701, „*události evropského významu*“,³⁰¹ při níž byl poprvé a naposledy v dějinách pruský král pomazán biskupem,³⁰² tak Fridrich ujišťoval Augusta II., že neumožní průchod švédských vojsk do Saska. Protože zároveň poslal pruský král dle dohody s císařem část svých vojáků do začínající války o španělské dědictví, nelze se divit, že August II. těmto ujišťováním nevěřil. Pod záminkou, že Fridrichova královská korunovace vyvolala v řadách polské šlechty znepokojení, které bude August nucen potlačit demonstrací síly, žádal po Fridrichovi znovu umožnění průchodu části svých vojsk ze Saska do Polska. August touto žádostí ve skutečnosti sledoval jen kompromitaci pruského krále v očích Karla XII. a přimět tak oba panovníky k otevřenému střetu. Fridrich I. však na Augustovu žádost

²⁹⁵ HASSINGER, c.d., s. 41-42.

²⁹⁶ JONASSON, c.d., s. 187, 197.

²⁹⁷ MOERNER, c.d., s. 668-670.

²⁹⁸ HASSINGER, c.d., s. 45.

²⁹⁹ JONASSON, c.d., s. 193.

³⁰⁰ JONASSON, c.d., s. 199.

³⁰¹ MARRIOTT – ROBINSON, c.d., s. 98.

³⁰² STELLNER, c.d., s. 30.

nepřistoupil. August II. byl Fridrichovou obojakostí natolik rozhořčen, že v březnu 1701 na popud Ludvíka XIV. vážně uvažoval o spojení se Švédskem namířeném proti Braniborsku-Prusku, tento návrh ale Karel XII. odmítl s tím, že se nemíní stát nástrojem francouzské politiky ve východní Evropě.³⁰³

Královská korunovace v Královci s sebou přinesla do braniborsko-švédských vztahů novou komplikaci. Karel XII. Fridrichův královský titul formálně neuznal, v důsledku čehož nebylo dle protokolárních zvyklostí možné, aby nadále jednal s Fridrichovým vyslancem Marquardem Ludwigem von Printzenem,³⁰⁴ neboť ten měl jako vyslanec krále nově nárok na vyšší ceremoniální pocty než dosud, poskytnutím těchto poct by však Karel XII. Fridrichův královský titul de facto uznal, s čímž měl v úmyslu počkat do doby, zda jej uzná August II.³⁰⁵ Ještě v prosinci 1701 neměl von Printzen jinou možnost než oznámit svému panovníkovi, že se audience u švédského krále dosud nedočkal, jedinou útěchou mu mohlo být, že Karel XII. audience obecně udílel velmi nerad a nebezpečí, že další vyslanci zkříží pruské plány, tak nebylo příliš vysoké.³⁰⁶ V létě 1701 přitom von Printzena požádal sám August II., vyděšený porážkou svých vojsk na řece Düně, která dnes nese v lotyštině jméno Daugava, zda by mohl u švédského panovníka sondovat případné mírové podmínky. K audienci však nedošlo, a když se August II. vzpamatoval z utrpeného šoku, žádal po Fridrichovi vojenskou podporu, kterou však Fridrich odmítl s tím, že se neslučuje s jeho pozicí neutrálního zprostředkovatele.³⁰⁷ Fridrich I. byl ale ochoten tuto svou neutrální pozici opustit, pokud by Karel XII. obrátil svou pozornost k významnému pruskému přístavu Memel, dnešní litevské Klaipėdė, jehož ovládnutí by usnadnilo kontakt s vlastním Švédskem.³⁰⁸ Memel však zůstal švédského útoku ušetřen, neboť z Fridrichova pohledu podezřelé manévry švédské armády poblíž pruských hranic neměly za cíl útok do Pruska, nýbrž ochranu statků významného litevského rodu Sapiehů, podporujícího Karla XII. proti Augustovi II.,³⁰⁹ a Fridrich I. tam mohl nadále lavírovat mezi válčícími stranami, až se nakonec roku 1715 připojil k protišvédské koalici. Již předtím se mu podařilo obratným manévrováním, ne nepodobným politice jeho otce o dobrých padesát let dříve, získat od Karla XII. uznání

³⁰³ GRIMBERG, c.d., s. 547-548; HASSINGER, s. 47-49.

³⁰⁴ Žil v letech 1675 – 1725, již v roce 1698 sbíral zkušenosti na diplomatické misi v Rusku. Karla XII. měl s různými přestávkami následovat na jeho taženích až do roku 1709, mezitím se v roce 1705 stal členem Tajné rady a v roce 1712 i vrchním dvorním maršálkem.

³⁰⁵ HASSINGER, c.d., s. 53-54.

³⁰⁶ HASSINGER, c.d., s. 58.

³⁰⁷ HASSINGER, c.d., s. 52.

³⁰⁸ HASSINGER, c.d., s. 55.

³⁰⁹ JONASSON: *Karl XII:s baltiska militärpolitik under år 1701*, s. 272-277.

svého královského titulu, a to v rámci smlouvy o vzájemném obranném paktu, uzavřené 30. července 1703. Teprve podpisem této smlouvy tak ve víru ostatních událostí poněkud nepozorovaně skončila jedna významná kapitola švédsko-braniborských vztahů.

Po roce 1680 se vztahy mezi Švédskem a Braniborskem-Pruskem dostávají do nejsmířlivější fáze v celé druhé polovině 17. století. Odklon od Francie, v důsledku jejíž politiky se obě země zapletly na opačných stranách do války za její zájmy, aniž by dosáhly nějakých zisků, přivedl oba státy jak k bližší spolupráci s císařem, tak do určité míry ke spolupráci v severní Evropě, přestože o spojení není v tomto případě možné mluvit. Snaha Fridricha III. o získání královského titulu ke zklidnění situace přispívá, neboť obrací pozornost braniborského kurfiřta mimo Pobaltí. Na tomto jeho postoji nic nemění ani vypuknutí Velké severní války, kdy se nechce zapojit do bojů a tím ohrožit vyhlídky na brzký zisk vytouženého titulu, i jeho neutralita má však v danou chvíli pro Švédsko svůj význam. Královskou korunovaci v Královci se tak završil postupný, dlouhotrvající vzestup Braniborska-Pruska mezi vojenské mocnosti, k němuž přispěl i střídavý charakter vztahů se Švédskem. Trvalé spojení se Švédskem by bylo této zemi nejspíše vyneslo nedůvěru císaře, trvalé nepřátelství by ji naopak nejspíše bylo vyčerpalo a srazilo zpět do bezvýznamnosti.

8. Individuální úroveň vztahů na příkladu vybraných odborníků

Vedle švédsko-braniborských vztahů politických a vojenských, analyzovaných v předchozích kapitolách, si alespoň krátké shrnutí zaslouží i vztahy na individuální úrovni konkrétních osob. Pozornost by si jistě zasloužily i další vztahy, např. ekonomické, jejich zahrnutí by však už rozšířilo rozsah této práce nad únosnou úroveň, mimo jiné i z toho důvodu, že by si vyžádalo i analýzu ekonomických poměrů ve větší části Evropy. Tuto oblast jsem se proto rozhodl přenechat k výzkumu dalším badatelům. Protože však dějiny tvoří lidé, pokládám za více než vhodné. zohlednit vzájemné vztahy mezi oběma zeměmi v oblasti transferu určitých skupin obyvatelstva. Bylo obvyklé, že lidé – především odborníci a z nich hlavně umělci a důstojníci – původem z jedné ze zkoumaných zemí strávili část kariéry ve službách v zahraničí, ve Stockholmu, Uppsale, Berlíně, Postupimi, Královci či jinde? V čem pro ně byla tato zkušenost přínosná a jaký přínos představoval jejich pobyt pro cizí zem?

V kontextu 17. století patrně nepřekvapí, že jednou z hlavních oblastí, ve které probíhal transfer odborníků napříč státními hranicemi, bylo vojenství. Ať už se jednalo o stálé vojsko, dle potřeby svolávanou zemskou hotovost nebo nájemné skupiny žoldáků, bylo zcela obvyklé, že důstojníci a velitelé za sebou měli zkušenosti z různých armád sloužících různým panovníkům. Před vstupem své vlasti na evropskou politickou scénu získávali švédští důstojníci své zkušenosti obvykle ve spřáteleném Nizozemí. To byl i případ Jakoba De la Gardie, otce pozdějšího říšského kancléře, který sloužil v nizozemském vojsku pod velením Mořice Oranžského v letech 1606-1608.³¹⁰ Již o něco dříve, v letech 1601 – 1602, se pokoušel podle nizozemského vzoru zreorganizovat švédskou armádu v Livonsku Mořicův bratranec Johan VII. nasavsko-siegenský, avšak prozatím bez větších úspěchů.³¹¹ S nástupem Gustava II. Adolfa na švédský trůn se organizace švédské armády zásadně změnila, a to právě podle nizozemského vzoru. S touto vylepšenou verzí vojenské organizace přišli do kontaktu i braniborští velitelé a právě ji vybral pod vlivem člena Tajné rady von Pfuela za vzor pro své stálé vojsko i kurfiřt Fridrich Vilém, byť pro jeho potřeby se tato koncepce dočkala dalších úprav.³¹² von Pfuel, který se do Švédska původně vypravil spolu se svým bratrem Adamem a sestrou Kateřinou Alžbětou jako člen doprovodu princezny Marie Eleonory, patřil k těm velitelům,

³¹⁰ GRILL: *Jacob De la Gardie*, s. 16-17.

³¹¹ RICHES, *Early Modern Military Reform and Connection between Brandenburg and Sweden*, s. 351.

³¹² RICHES, c.d., s. 352-354.

kteřé posléze se Švédskem pojily i rodinné vazby – jeho sestra se v roce 1623 provdala za Johana Banéra, pozdějšího velitele švédské armády v těžkých dobách po smrti krále Gustava II. Adolfa. Podobně o generaci mladší Christoffer Delfficus von Dohna, příslušník starého pruského rodu tradičně sloužícího Hohenzollernům, vstoupil do švédských služeb v samotném závěru třicetileté války a během válečných tažení Karla X. Gustava udělal velkou kariéru, dokonce se stal guvernérem dočasně obsazených dánských ostrovů. V roce 1658 se von Dohna oženil s Annou Oxenstiernovou, sestrou Bengta Oxenstierny, na jehož jméno jsme několikrát narazili v předchozích kapitolách. Na rozdíl od von Pfuela von Dohna ve švédských službách ve věku pouhých čtyřiceti let i zemřel. Od osudu těchto dvou mužů se liší příklad Hanse Georga von Derfflingera, původem selského syna z Horních Rakous, který jako protestant musel během třicetileté války opustit svůj domov, vstoupil do švédských služeb a v roce 1654 do služeb kurfiřta Fridricha Viléma. V braniborských službách zůstal po zbytek svého dlouhého života, zemřel jako téměř devadesátiletý kmet až v roce 1695, a svému pánovi poskytl neocenitelné služby jak v samotné bitvě u Fehrbellinu, tak později během války v Pomořansku. Nakolik v jeho věrnosti braniborskému kurfiřtovi sehrál roli fakt, že nebyl ženatý se Švédskou, a nakolik fakt, že ještě v roce 1673 musel švédskou korunu neúspěšně upomínat o nevyplacený žold z doby třicetileté války, se dnes můžeme jen dohadovat. Jako čtvrtý příklad tohoto typu vztahů připomeňme v předešlých kapitolách zmíněného Georga Fridricha von Waldecka.

V rámci švédsko-braniborských vztahů bychom našli i příklady, kdy z příchodního braniborského poddaného vzešel významný šlechtický rod. To byl případ rodu von Königsmarck, který do Švédska přibyl osobu hraběte Hanse Christoffera, který po krátké službě v císařském vojsku na území dnešní Itálie vstoupil hned v roce 1630 do služeb Gustava II. Adolfa a ve švédských službách se zúčastnil řady vojenských akcí, včetně vyplenění Pražského hradu v roce 1648. Neocenitelné služby poskytl švédské koruně i jeho syn Otto Vilhelm, který se během let 1675 – 1679 v Pomořansku vytrvale bránil přesile braniborských vojsk.

Střídání služby v braniborské a švédské armádě se však netýkalo jen šlechticů, případně i obyčejných poddaných, ale i pomazaných hlav. Zde může jako příklad posloužit kníže Jan Jiří II. Anhaltsko-Dessavský.³¹³ Ještě jako následník trůnu sloužil v letech 1655 – 1658 ve švédském vojsku v bojích proti Polsku a Dánsku, poté ale přešel na stranu braniborského kurfiřta, což jistě mělo souvislost i se skutečností, že se v roce 1659 oženil se sestrou jeho manželky. Již jako vládnoucí panovník se i Jan Jiří zapojil do tažení proti

³¹³ KOZMANOVÁ, c.d., s. 657.

Švédům po bitvě u Fehrbellinu. Bitvy u Fehrbellinu se zúčastnil i budoucí lantkrabě Fridrich II. hesensko-homburský, stojící ve službách Velkého kurfiřta od roku 1669. Předtím působil několik let ve službách Karla X. Gustava a v bojích dokonce přišel o nohu. Ani to, ani skutečnost, že byl několik let ženat s vdovou po synovi Axela Oxenstierny, mu nezabránilo zapojit se do bojů proti Švédsku.

Podobných příkladů by bylo možné vyjmenovat mnoho, přesto bych si nemohl klást nárok na úplnost. Snad ale z výše uvedených osudů jasně vyplývá, že přechody mezi službou ve švédském a braniborském vojsku či opačně byly časté a nepředstavovaly v dobovém kontextu žádnou výraznou výjimku. Jednu obecnou tendenci je však snad přeci jen možné vysledovat. Nepodařilo se mi narazit na jediný příklad ve Švédsku narozeného šlechtice, který by přešel do braniborských služeb. Vyskytly se příklady šlechticů bojujících v císařském vojsku na Balkáně proti Osmanům, např. hrabě Nils Bielke nebo již zmíněný Otto Vilhelm von Königsmarck, a bylo by možné se domýšlet, zda je k tomu vedla touha po dobrodružství a poznání nových krajů či převážně peněžní motivace, ochota vstoupit do služeb Velkého kurfiřta a riskovat tak povinnost bojovat proti svým krajanům ale zjevně byla v této době mezi švédskými šlechtici mizivá.

Paralelně s obousměrným transferem politiků a diplomatů, u nichž tento transfer neodmyslitelně patří k jejich povolání a jeho podrobné zmapování by rovněž přesahovalo únosný rozsah této práce, a s výše analyzovaným transferem profesionálních vojáků se odehrávaly rovněž transfery v oblasti kulturní a vzdělávací. Výrazným podnětem v tomto ohledu bylo založení univerzity v Lundu v roce 1668. Cílem tohoto kroku bylo posílit švédský element v oblastech podstoupených Švédsku Dánskem o osm let dříve. Vznik nového vzdělávacího ústavu na severu Evropy pochopitelně přilákal řadu studentů i vzdělanců i ze zahraničí, včetně zemí spadajících pod vládu braniborského kurfiřta. Jedním z byl student medicíny z Královce, Erasmus Sack, původem rodák z Hesenska, který ve Švédsku udělal ve svém oboru velkou kariéru a jednu dobu působil jako osobní lékař krále Karla XI. Jiným příkladem byl právník Joachim Ehrenbusch, rodák z braniborského Ruppinu, který v Lundu působil jako profesor řečtiny a posléze mu byly svěřeny významné funkce ve švédské státní správě. V roce 1681 byl dokonce Karlem XI. povýšen do šlechtického stavu. Příkladem vzdělance, který naopak zamířil ze Švédska na jih a prosadil se ve službách braniborského kurfiřta, byl Gustaf Casimir Gahrlied von der Mühlen. Narodil se o Vánocích roku 1633 na zámku Gripsholm, kde jeho otec, který byl soudě dle jména nejspíše rovněž německého původu, působil jako dvorní kuchař. V roce 1663 se stal profesorem medicíny na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou a od roku 1680

působil jako osobní lékař Velkého kurfiřta, kromě toho proslul i jako zdatný malíř miniatur. Je snad poněkud paradoxní, že přibližně ve stejné době působil cizinec přišedší ze Švédska jako kurfiřtův osobní lékař, zatímco o zdraví Karla XI. ve stejné době pečoval lékař, který svého vzdělání nabyl v pruském Královci.

Zajímavý příklad představuje říšský rada Bengt Skytte, kterému se díky jeho otci Johanovi, který byl mj. i v kontaktu s Janem Amosem Komenským,³¹⁴ dostalo vynikajícího vzdělání a sám působil jednu dobu na univerzitě v Dorpatu, dnešním estonském Tartu. Ve svých funkcích v rámci veřejné správy však často postupoval svéhlavě a bez předchozí domluvy s panovníkem, takže nakonec upadl u Karla X. Gustava v nemilost. Po králově smrti byl jedním z mála šlechticů, kteří se přidali na stranu Adolfa Johana, obecně málo oblíbeného bratra zesnulého krále, a posléze byl přinucen švédské služby definitivně opustit. Po nějakou dobu pobýval u dvora Fridrich Viléma, u něhož se mu podařilo vzbudit zájem myšlenkou na zřízení skutečně svobodné akademie, prosté od jakýchkoliv náboženských či politických tlaků a vlivů. Fridrich Vilém, známý svými tolerantními postoji v náboženských otázkách, dokonce nechal na jaře 1667 šířit letáky, jimiž různé učence pronásledované ve svých domovských zemích zval k účasti na založení města vyhrazenému pouze učencům a jejich svobodnému bádání, které mělo vyrůst v sousedství města Tangermünde. Tento nadčasový plán ale narazil na předpokladatelné praktické obtíže a již po roce musel být celý projekt ukončen.³¹⁵ Skytte byl následně z braniborských služeb propuštěn a strávil zbytek života snahou uchytit se na dvorech různých států i v samotném Švédsku, Karel XI. jej však nikdy do svých služeb již nepřijal. Nakonec tento nadaný muž neklidného a nestálého ducha v létě 1683 ve Stockholmu téměř zapomenut zemřel.

Bezesporu nejvýznamnějším reprezentantem tohoto typu odborníků působících ve švédských i braniborských službách byl Samuel von Pufendorf. O významu tohoto saského rodáka svědčí skutečnost, že na rozdíl od výše uvedených umělců a vzdělavců mu bylo věnováno několik samostatných studií,³¹⁶ nikoliv jen více či méně stručná slovníková a encyklopedická hesla. Samuel von Pufendorf působil díky kontaktům svého bratra Esaiase, který strávil ve švédských diplomatických službách dlouhá léta, krátce jako člen skupiny vyjednávačů mezi Dánskem a Švédskem na konci padesátých let 17. století, po založení

³¹⁴ GLOGER, c.d., s. 210-211.

³¹⁵ HÜTTL, c.d., s. 312-315.

³¹⁶ Např.: GEYER - GOEHLICH (Hrsg.): *Samuel Pufendorf und seine Wirkungen bis auf die heutige Zeit*. Baden-Baden 1996; PALLADINI – HARTUNG (Hrsg.): *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluß eines deutschen Bürgers der Gelehrtenrepublik nach 300 Jahren (1694–1994)*; WELZEL: *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs*.

univerzity v Lundu se do švédských služeb, již s aureolou uznávaného vzdělance, znovu vrátil. Během svého působení zde publikoval některé své zásadní práce k tematice přirozeného a mezinárodního práva, později jej Karel XI. jmenoval říšským historiografem. Pufendorf se ve funkci zjevně osvědčil, neboť o jeho služby projevil v roce 1686 zájem i Fridrich Vilém, Karel XII. jej však odmítal z přidělené funkce uvolnit³¹⁷ a Pufendorf nakonec odjel do Berlína až krátce před smrtí Velkého kurfiřta v roce 1688. O šest let později, na podzim 1694, v Berlíně zemřel i sám Pufendorf.³¹⁸

Podobně jako u profesionálních vojáků, lze i u umělců a vzdělců vysledovat určitou svobodu a nezávislost na aktuálních politických vztazích mezi oběma zeměmi. Zároveň výše uvedené případy bez nároku na úplnost prokazují, že byt' Švédsko leželo bezpochyby geograficky stranou hlavních proudů tehdejšího kulturního dění, dokázaly se tamní instituce zapojit do sítě evropských univerzit a přilákat přední vědecké kapacity své doby, jakož i obohatit současnou vědu a kulturu z vlastních zdrojů. Je sice nepochybné, že takové podpory jako v době vlády královny Kristíny se vzdělanosti a kultuře za Kristýniných následovníků z různých příčin nedostalo, na druhou stranu však není možné tvrdit, že by se Švédsko v tomto ohledu dostalo v druhé polovině 17. století do výrazné izolace od zbytku Evropy.

---

³¹⁷ URKUNDEN, Band 23:2, s. 1051-1052.

³¹⁸ GLOGER, c.d., s. 338-340; RICHES: *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture – Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century*, s. 214-216.

9. Závěrečné zhodnocení

Jaké obecné závěry je možné vyvodit z analýzy švédsko-braniborských vztahů v druhé polovině 17. století, provedené v předcházejících kapitolách? Jak lze na základě této analýzy zodpovědět otázky položené v úvodu této práce?

Byť se jednalo o státy, jejichž území spolu sousedila, nehrály jejich vzájemné vztahy primární roli v zahraniční politice ani jednoho z obou států. Pro Švédsko vždy byly prioritou vztahy s Dánskem a po dlouhou dobu i s Francií. Vztahy s Dánskem hrály tuto roli už jen kvůli geografické poloze této země, která mohla účinně blokovat větší část spojení mezi Švédskem a kontinentální Evropou a kromě toho představovala díky dlouhé společné hranici i trvalou, byť někdy pouze latentní, vojenskou hrozbu. Francie dlouhodobě představovala ekonomicky silného spojence, zároveň však neváhala této své pozice využít a Švédsko často vmanévrovat do pozice téměř nesvéprávného vazala, jak jsem ukázal na příkladu mírových smluv v roce 1679. Pokusy švédských politiků obrátit politickou orientaci jiným směrem buď ztroskotaly na nesolventnosti nových partnerů, jako tomu v případě první trojaliance, nebo zahraničně-politickou situaci země komplikovaly nutností opřít se o více spojenců, schopných čelit francouzskému tlaku, jako tomu bylo v průběhu osmdesátých let 17. století. Tyto koncepční změny navíc narážely na odpor těch vlivných politiků, kteří si definitivní rozchod s Francií nepřáli, z nichž nejvýznamnějšími příklady byli Magnus Gabriel De la Gardie a v pozdějším období Nils Bielke. Podobně museli braniborští kurfiřti najít v první řadě dobrý nebo alespoň nikoli vysloveně nepřátelský vztah s polskými králi, i zde jim však situaci komplikovalo silné postavení jak šlechty polské, tak i domácí pruské.

Nesnadné může být pokusit se najít odpověď na otázku, zda byly pro Braniborsko důležitější vztahy se Švédskem nebo pro Švédsko vztahy s Braniborskem. Braniborský kurfiřt musel mít stále na mysli, že jeho země mohou být obsazeny nepřátelským vojskem, jak se několikrát i stalo, byť se situace nikdy nevyvinula pro něj natolik špatně, aby byla dána v sázku samotná existence braniborského státu, sám přitom samotné Švédsko ohrozit nemohl. Jako člen koalice proti Švédsku namířené mohl ale na sebe v severních oblastech Říše vázat značné švédské síly a tím podpořit útok svých spojenců na samotné Švédsko, jak tomu bylo během skånské války. Proto hrály vztahy s Braniborskem důležitou roli i ve švédské politice a pro švédské politiky a diplomaty nebylo možné braniborské kurfiřty dlouhodobě zcela ignorovat.

Obecnou tendenci, kterou lze ve švédsko-braniborských vztazích v této době vysledovat, bych na základě předložené analýzy shrnul výrazem opatrná nedůvěra. I v obdobích, kdy mezi oběma státy platila smlouva o spojení, bychom o skutečné vzájemné upřímné spolupráci mohli hovořit jen zřídka, jedním z mála těchto příkladů může být podpora ze strany Fridricha III. poskytnutá Karlu XI. při uplatňování nároků na dědictví po mecklenbursko-güstrowském vévodovi. Zároveň není možné bezvýhradně hovořit o převažujících nepřátelských tendencích v tomto vztahu, a tím na švédsko-braniborské vztahy bezvýhradně aplikovat kompetitivní teorii Charlese Tillyho, jakkoli je v jiných ohledech pro výzkum těchto vztahů použitelná. Je sice nepochybné, že během skånské války se vojska obou panovníků přímo střetla na bojištích, do této situace však byly oba státy vmanévrovány složitým systémem spojeneckých smluv a ze vzájemného nepřátelství nemohlo Švédsko získat nic. Fridrich Vilém sice usiloval o znovuzískání Švédského Pomořanska, v těchto plánech byl ale nakonec vždy nucen ustoupit před rozhodnutím učiněným mocnostmi prvořadého významu, především francouzským králem a císařem. Otázka Švédského Pomořanska přitom byla mnohem složitější, vzhledem k tomu, že držba tohoto území byla Švédsku přiřčena ustanovením Vestfálského míru, by případné odstoupení tohoto území Braniborsku mohlo vnést právní chaos do platnosti celého tohoto složitě domluveného mírového díla. Otázka rozděleného Pomořanska tak přišla na přetřes v době probíhajících válečných konfliktů, v mírovém období byli braniborští kurfiřti smíření s daným statem quo.

Navzdory sporům o Pomořansko dokázali vládci a diplomaté obou zemí najít v některých případech společnou řeč. Obvykle tomu tak bylo především v otázkách týkajících se vztahu k Polsku, zejména v souvislosti s volbami polských králů. Schopnost domluvit se např. na společné podpoře konkrétního kandidáta, jiného než kterého by si přál na polském trůně vidět Ludvík XIV., ale nelze vnímat jako doklad ochoty k bližší spolupráci. Oba státy v takovýchto případech spojoval jen ryze pragmatický zájem na oslabení dalších mocenských hráčů v regionu. Podobně je nutné vnímat i některé společné akce namířené proti Dánsku, např. podporu poskytnutou Hamburku v roce 1686. Braniborský kurfiřt neměl důvod dlouhodobě upřednostňovat Švédsko před Dánskem, jak ukázaly jeho postoje během podobné švédské akce namířené proti Brémám o dvě desetiletí dříve, jen mu záleželo na rovnováze sil mezi pretendenty na roli oblastního hegemonu. Pod podobným úhlem pohledu je nutné vnímat i postoje Fridricha Viléma během švédsko-polské války v padesátých letech. Pozdějšími generacemi tolik připomínaná účast kurfiřtových vojáků po boku vojáků švédského krále v třidenní bitvě u Varšavy v žádném

případě nedokládá trvalý charakter vztahů mezi oběma zeměmi.

Úspěšnost těchto ad hoc účelových spojení značně kolísala. Ovlivnit volbu polského krále se nepodařilo ani jednou, naopak ve složitém trojúhelníku Dánsko – Švédsko – Braniborsko, později rozšířeném o brunšvicko-lüneburské vévody, obvykle dokázaly dvě spojené strany přimět třetí stranu k neutralitě a následně čtvrtou k ústupkům. Lze předpokládat, že pokud by se Švédsku a Braniborsku podařilo vybudovat trvalou a pevnou alianci, doplněnou o některé další státy Říše, byly by mohly obě země dosáhnout svých cílů snáze a hlavně s trvalým efektem. Několik pokusů o vznik takovéto aliance jsem přiblížil, všechny však z různých příčin ztroskotaly. Vedle nedůvěry ze strany císaře a Ludvíka XIV., kteří oba sledovali takovéto iniciativy s nedůvěrou a pokládali je, někdy i oprávněně, za skrytý politický nástroj svého protivníka, patřily k těmto příčinám i spory o vedoucí roli v takovéto alianci. Zde se opět naplno projevila již zmiňovaná vzájemná nedůvěra a žárlivé střežení vlastní mocenské pozice.

Jak jde ale s „žárlivým střežením vlastní mocenské pozice“ dohromady skutečnost, že se kurfiřtu Fridrichovi III. podařilo dosáhnout svého dlouholetého cíle povýšení pruského vévodství na království? Je pravda, že Švédsko se po skončení skånské války zaměřilo na rozsáhlé vnitřní reformy vojenské i státoprávní a celé dvě desítky let se v žádném válečném konfliktu neangažovalo. To ale neznamená, že Karel XI. a jeho rádci zcela ztratili zájem o zahraniční dění. Švédsko nadále představovalo významnou vojenskou sílu, o jejíž náklonnost nepřestal Ludvík XIV. nikdy zcela usilovat, a že se švédské vojsko do žádného z probíhajících konfliktů aktivně nezapojilo, je spíše jen výsledek souhry mnoha okolností a nikoli důsledek vědomé snahy, třebaže nelze popřít, že po zkušenostech se zacházením, jakého se Švédsku od Ludvíka XIV. během války v sedmdesátých letech dostalo, zaujímal švédští politici v této otázce velmi rezervovaný postoj. Podobně nelze udělení královské hodnosti pruským vévodům vnímat jako doklad mocenského vzestupu Pruska, ale spíše jako důsledek cílevědomé politiky Fridricha III., v jehož prospěch až po mnoha letech zasáhl vývoj v evropské politice, kdy císař jeho pomoc a podporu naléhavě potřeboval. Vysvětlení, proč se Karel XII. zdráhal Fridrichův královský titul uznat, je nutné spíše hledat v jeho obecné nechuti stýkat se diplomaty a dodržovat přitom předepsané konvence a ceremoniály, do určité míry snad i ve vypočítavém záměru podmínit ve vhodný okamžik uznání titulu odpovídající protislužbou, než v principiálním odmítnutí aktu jako takového. Na rozdíl od vlivných polských magnátů a propolsky smýšlejících pruských šlechticů, pro které toto povýšení znamenalo definitivní ztrátu naděje na opětovné podřízení Pruska polským králům, nemělo

s výjimkou ceremoniálních změn povýšení Fridricha III. na pruského krále pro Švédsko zásadní význam. Ve světle toho, co o osobnosti Karla XII. a jeho činech víme, lze důvodně předpokládat, že pokud by v tomto kroku cítil sebemenší ohrožení švédských zájmů, neváhal by rázně zakročit.

Švédsko-braniborské vztahy se pochopitelně neodehrávaly odděleně od vztahů s dalšími zeměmi. Stálý dánský zájem o znovuzískání území ztracených ve prospěch Švédska mírem v roce 1660 nebyl hnán jen snahami, které bychom dnes označili za revanšistické. Ztráta naprosté kontroly nad provozem v Sundském průlivu měla pro dánské království významné ekonomické dopady, citelnou ztrátou kulturní a náboženskou bylo odstoupení města Lund, nejstaršího arcibiskupství v celé Skandinávii. Nelze se tedy divit, že Dánsko nalézáme jako člena většiny protišvédských koalic, které se v tomto období zformovaly. Třebaže bychom na obou stranách našli příklady vysoce postavených politiků, kteří upřímně usilovali o trvalé zlepšení vztahů mezi Dánskem a Švédskem, jejich dosažené úspěchy měly jen velmi krátkého trvání. Tento protišvédský postoj často svedl dohromady Dánsko a Braniborsko, o trvalé spolupráci mezi oběma státy ale nelze hovořit, neboť Fridrich Vilém si zároveň nepřál ani zvýšení dánského vlivu v regionu, jak jsem již zmiňoval.

Francouzské zájmy v Pobaltí byly vedeny především snahou získat na východních hranicích Říše spojence, který by vázal pozornost císařské diplomacie a generality tímto směrem. Protože byl Ludvík XIV. ochotný podpořit své nabídky a požadavky značnými finančními sumami, našli bychom jako francouzského spojence střídavě i současně Dánsko, Švédsko, Braniborsko i Polsko. Cenou za toto spojení však byla značná podřízenost vlastní zahraniční politiky francouzským zájmům, dovedená ve švédském případě v polovině sedmdesátých let až do extrému. Po této zkušenosti sice ochota být francouzským spojencem v této části Evropy poklesla, to však zkušeným francouzským diplomatům nemohlo zabránit i nadále zdejší politiku ovlivňovat ve prospěch svého krále.

Jiného charakteru byly zájmy Anglie a Nizozemí. Obě tyto země střežily především své zájmy ekonomické a snažily se ovlivňovat rovnováhu mezi oběma zeměmi ovládajícími průjezd Sundským průlivem. Silnější vazby mělo v tomto regionu Nizozemí, vedle obchodních vztahů se Švédskem konfesijně i dynasticky spjaté s braniborským kurfiřtem. Blízké švédské vazby na Nizozemí nejlépe dokládá fakt, že tyto země nepřerušily obchodní kontakty ani v době, kdy se spolu formálně nacházely ve válečném stavu. Anglo-nizozemská rivalita v regionu notně zeslábla po Slavné revoluci a vzniku anglo-nizozemské personální unie. Na rozdíl od spojení s Francií se v případě vztahů

s těmito námořními mocnostmi jednalo ze strany Švédska a Braniborska o téměř rovnocenné partnerství, v krizových chvílích se ale nejednou ukázalo, že nahradit kapacitu zejména nizozemské flotily v baltských přístavech není dost dobře v plném rozsahu možné, čehož nizozemští obchodníci neváhali využít a požadovat různé výhody, jichž se pak vytrvale odmítali vzdát.

Švédsko-braniborské vztahy se svou proměnlivostí zásadně neodlišují od standardů novověké Evropy, trvalý charakter vztahů, jako nepřítelství mezi Dánskem a Švédskem nebo mezi francouzskými králi a habsburskými císaři, představuje v tomto ohledu spíše výjimku. Prioritou jak švédské, tak braniborské politiky bylo zabezpečení vlastních hranic a vlastní pozice, nikoli cílená snaha druhého oslabit, pod tímto úhlem pohledu je nutné vnímat i stálé spory o Pomořansko, které mezi oběma zeměmi nikdy netrvalo neutichly. Stejně tak povýšení Pruska na království nepředstavuje doklad slábnoucí moci Švédska. Hranice země tento akt nijak neohrozil a vzhledem k tomu, že švédský král nebyl jediným panovníkem v regionu, který se tímto titulem honosil, nelze tento akt vnímat ani jako symbolický náznak nadcházející změny sil. Ta byla dána výsledkem Velké severní války, na něž skutečnost, že se Prusko stalo v prvních letech konfliktu královstvím, žádný zásadní vliv neměla.

10. Summary

Rusko The aim of this study is to analyse the mutual relations between Sweden and Brandenburg-Prussia in the years 1660 – 1701. Focus is put not only on a chronological overview of actions taken by one of the respective countries and reactions made by other one. There are several substantial questions that come to an observer's mind regarding these relations, such as following: What are the long-term tendencies in these relations? Which conditions needed to be met, so that both states could cooperate and did they in that case reach the goals of this cooperation? How did the Swedish-Brandenburgian relations interact with other countries' political, military and economic interests in the Baltic area? Having in mind the rise of Brandenburg-Prussia taking place in the second half of the 17th century, finalized by promotion of Frederick III to the king in Prussia, can we speak about some kind of vacuum of power, caused by Sweden's orientation on its internal reforms after 1679?

Based on the analysis done in the previous chapters, the general tendency in the Swedish-Brandenburgian relations can be called “a careful distrust”. During this long period and the decade before, there were only a few years when both states stood in an open military conflict against each other, on the other hand, even in the periods of an official alliance, the mutual cooperation was far away from being perfect and fully open and clear, with no secret plans potentially leading to disadvantages for the other partner. Since both countries attempted to achieve hegemony in the region of the northern part of the Holy Roman Empire of the German Nation, there was in fact not much of a chance for a successful long-term cooperation.

This does not mean that both countries and their rulers were not able to cooperate at all. If any other state began to threaten to disrupt the balance of power in the region, which mostly was case of Denmark, Sweden and Brandenburg-Prussia were able and willing to prevent all such undesirable changes, however, still watching each other and being prepared to break the alliance should the balance of power be tipped in favour of the other partner. Another example of their ability to cooperate was Poland and its royal elections, offering a lot of opportunities for interference from abroad. The general meaning of this cooperation was both to support that candidate that was the most acceptable one both from Swedish and from Brandenburgian point of view and to weaken the influence of France in this region, no matter that sometimes either Sweden or Brandenburg-Prussia or

even both of them were official allies of the French king at the same time. Both Swedish kings and Brandenburgian electors considered areas east of the Empire's border to be their region of interest, and were trying to protect this interest, even if not very successfully, from the influence of other rulers, mostly of Louis XIV, whose power ambitions worried many rulers in the Empire.

Besides France, whose financial aid both countries were making efforts to obtain until they bitterly realized that the price paid by involving in military conflicts serving only French interests and not at all their own, and Denmark, still trying to win back the areas lost to Sweden by the peace treaties of 1658 and 1660, England and the Netherlands were the countries playing the most important role in the complicated relations in the Baltic area. Their economic interests influenced their political and even military decisions and both countries strongly opposed to any idea leading to the control of the strategic Sund strait, the only way to access the whole Baltic Sea, by only one country, regardless if Denmark or Sweden. Even when involved in war with Sweden, both maritime powers were trying to keep the business relations running, and there was never any support for the idea of total defeat of Sweden, as there never was any support for the idea of total defeat of the Netherlands from the Swedish side either. The competition between English and Dutch merchants was for a long time a certain advantage both Sweden and Brandenburg-Prussia could use in their negotiations about the trade conditions and political and military support, this however changed by establishment of the Anglo-Dutch personal union in 1688.

Regarding the question about Sweden's focus on its internal development and reforms after 1679 and a possible vacuum of power caused by this, my analysis has clearly shown that Sweden did not give up at all its engagement in foreign affairs and still was considered to be a respected military power whose positive attitude Louis XIV was still searching for. It was more due to a chain of different actions and connections that Sweden did not enter any war for almost two whole decades, it cannot be explained as a planned withdrawal from the European politics. Similarly, the promotion of Prussia to a kingdom was mostly the long-termed personal goal of Frederick III and did not clearly correspond with the simultaneous rise of Brandenburg-Prussia as a military power. It was the influence of great historical events, such as the outbreak of the War of the Spanish succession, that helped Frederick enforce his demands against the Emperor Leopold I.

The Swedish-Brandenburgian relations do not differ much from the European standards in the Early Modern Period by their often changing nature; the opposite cases, like the permanent animosity between Sweden and Denmark or French kings and

Habsburgian Emperors, are much more exceptional. The main goal of both Swedish and Brandenburgian politics was to secure own borders and own positions, not a consequent effort to weaken the other one, this goes even for Pomerania, object of never definitely decided conflicts between both states. Through the same optics, the promotion of Prussia to a kingdom is not to be understood as evidence of Sweden's weakening powers. Sweden's borders were not threatened by this act at all and since the Swedish monarch was not the only one in this region wearing the title of a king, this act cannot be seen as a symbol of an upcoming change of powers. This change was caused by the result of the Great Northern War and the fact that Prussia had become a kingdom during its first years did not influence the result in any crucial way.

Prameny a literatura

1) Prameny:

A) Nevydané prameny:

Riksarkivet, Stockholm:

fond Det odelade kansliet. Rådsprotokoll. Ref. SE/RA/1111

fond Diplomatica Brandenburgico-Borussica. Ref. SE/RA/2103

Preussisches Geheimes Staatsarchiv, Berlin:

I. HA Geheimer Rat, Rep. 11 Stv. Auswärtige Beziehungen, Staatsverträge

B) Vydané prameny:

FRYXELL, Anders: *Handlingar rörande Sveriges historia*. Stockholm, 1836-1843

LUDVÍK XIV.: *Paměti Krále Slunce*. Praha, 2007

MAGALOTTI, Lorenzo: *Sverige under år 1674*. Stockholm, 1912

MOERNER, Theodor von: *Kurbrandenburgische Staatsverträge von 1601 bis 1700*. Berlin 1867

SVERIGES ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, del VII-XI. Stockholm, 1881-1894

URKUNDEN und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, Band 1-23. Berlin und Leipzig, 1865–1930

Literatura:

ÅBERG, Alf: *Karl XI*. Falun, 1994

ÅBERG, Alf: *När Skåne blev svenskt*. Stockholm, 1958

ÅBERG, Alf: *Snapphanarna*. Stockholm, 1951

BAIN, Robert Nisbet: *Charles XII and the Collapse of Swedish Empire 1682 – 1719*. London, 1895

BAIN, Robert Nisbet: *Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900*. Cambridge, 1905

BERGSTEN, Magnus (red.): *Stormaktstid. En antologi om svenskt 1600-tal*. Lund, 1998

BOHRN, Harald: *Sverige, Danmark och Frankrike 1672 – 1674*. Stockholm, 1933

BRINKMANN, Carl: *The Relations between England and Germany 1660 – 1688*, in: *English Historical Review* 94, 1909, s. 247-277

BRAUBACH, Max: *Der Aufstieg Brandenburg-Preussens 1640 bis 1815*. Freiburg im Breisgau, 1933

BUDIL, Ivo T.: *Dějiny Skandinávie*. Praha, 2017

BUSCH, Michael: *Absolutismus und Heeresreform. Schwedens Militär am Ende des 17. Jahrhunderts*. Bochum, 2000

BUSCK, Steen; POULSEN, Henning (eds.): *Dějiny Dánska*. Praha, 2007

CORNELL, Jan: *Den svenska historien, del 7. Karl X Gustav, Karl XI. Krig och reduktion*. Stockholm, 1984

DAHLGREN, Stellan: *Karl XI:s envælde - kameralistisk absolutism?* Stockholm, 1993

DERRY, Terry Kingston: *A History of Scandinavia : Norway, Sweden, Denmark, Finland & Iceland*. Minneapolis, 1979

DESSET, Daniel: *Finančník*, In: VILLARI, Rosario (ed.): *Barokní člověk a jeho svět*. Praha, 2004, s. 63-86

- ERIKSSON, Bo: *Sverige i krig 1400 – 1800*. Stockholm, 2006
- FAHLBORG, Birger: *Det senare 1600-talets svenska utrikespolitik*, in: *Historisk Tidskrift* 1954. s. 97-112
- FAHLBORG, Birger: *Sveriges yttre politik 1660-1664*. Stockholm, 1932
- FAHLBORG, Birger: *Sveriges yttre politik 1664-1668, I*. Stockholm, 1949
- FAHLBORG, Birger: *Sveriges yttre politik 1664-1668, II*. Stockholm, 1949
- FAHLBORG, Birger: *Sveriges yttre politik 1668-1672, I*. Stockholm, 1961
- FAHLBORG, Birger: *Sveriges yttre politik 1668-1672, II*. Stockholm, 1961
- FÅHRAEUS, Rudolf: *Sverige och förbundet i Augsburg år 1686*, In: *Historisk tidskrift* 1896, s. 201-236
- FÅHRAEUS, Rudolf: *Sveriges historia till våra dagar VIII. Karl XI och Karl XII*. Stockholm, 1921
- FRIEDRICHS, Werner. *Die Seepostverbindungen zwischen Schweden und Pommern bzw. Schweden und Preussen seit 1660*. Kassel, 1981
- GEYER, Bodo; GOEHLICH, Helmut (Hrsg.): *Samuel Pufendorf und seine Wirkungen bis auf die heutige Zeit*. Baden-Baden, 1996
- GLOGER, Bruno. *Friedrich Wilhelm*. Berlin, 1985
- GRILL, Erik: *Jacob De la Gardie*. Göteborg, 1949
- GRIMBERG, Carl: *Svenska folkets underbara öden. IV, 1660-1709*. Stockholm, 1985
- GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Géniové v rodě Habsburků*. Praha, 2013
- HALLENDORFF, C.: *Konung Augusts politik åren 1700-01*. Uppsala, 1898
- HASSINGER, Erich: *Brandenburg-Preussen, Schweden und Russland 1700-1713*. München, 1953
- HIRSCH, Ferdinand: *Die Armee des Großen Kurfürsten und ihre Unterhaltung während der Jahre 1660-1666*, in: *Historische Zeitschrift* 53, 1885, s. 229-275
- HOFFSTEDT, Ragnar: *Sveriges utrikespolitik under krigsåren 1675 – 1679*. Stockholm, 1943
- HORST, Han van der. *Dějiny Nizozemska*. Praha, 2005
- HRBEK, Jiří: *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Praha, 2012
- HROCH, Miroslav; KADEČKOVÁ, Helena; BAKKE, Elisabeth: *Dějiny Norska*. Praha, 2005
- HÜTTL, Ludwig. *Friedrich Wilhelm von Brandenburg*. München, 1981
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Václav II*. Praha, 2007
- IMMICH, Max: *Geschichte des europäischen Staatensystems 1660 – 1789*. München, 1905
- ISACSON, Claes-Göran: *Skånska kriget*. Lund, 2000
- JONASSON, Gustaf: *Karl XII och hans rådgivare*. Uppsala, 1960.
- JONASSON, Gustaf: *Karl XII:s baltiska militärpolitik under år 1701*, In: *Scandia*, Vol. 29, Nr. 1., 1963, s. 250-291
- JUTIKKALA, Eino; PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska*. Praha, 1996
- KAMEN, Henry: *Státník*, In: VILLARI, Rosario (ed.): *Barokní člověk a jeho svět*. Praha, 2004, s. 17-38
- KAMPMANN, Christoph: *Reichstag und Reichskriegserklärung im Zeitalter Ludwigs XIV.*, in: *Historisches Jahrbuch* 113, 1993, s. 41-59
- KAN, Aleksandr Sergejevič: *Dějiny skandinávských zemí*. Praha, 1983
- KELLENBENZ, Hermann: *Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens*. Leipzig, 1940
- KIRBY, David: *Östersjöländernas historia 1492 – 1772*. Stockholm, 1994
- KONOPCZYŃSKI, Władysław: *Polska a Szwecja od pokoju Oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej 1660 – 1795*. Warszawa, 1924
- KOZMANOVÁ, Irena: *Fridrich Vilém Braniborský a jeho místodržitelé. Panovník v*

- kontextu vícenásobné vlády 17. století. Český časopis historický, 4/2010, s. 637-663
- KUBEŠ, Jiří: *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou (1657-1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*. České Budějovice, 2009
- LAINE, Merit (red.): *Hedvig Eleonora – den svenska barockens drottning*. Stockholm, 2015
- LANDBERG, Georg: *Den svenska utrikespolitikens historia I:3, 1648 – 1697*. Stockholm, 1952
- LILJEGREN, Bengt: *Karl XII*. Stockholm, 2004
- LINDQVIST, Herman: *Historien om Sverige, del 4. Storhet och fall*. Stockholm, 1995
- LIŠKA, Martin: *Dva švédské pokusy o podmanění Brém*, In: Historický obzor 25, 7/8, s. 165-175
- LIŠKA, Martin: *Osobnosti a problémy švédské politiky po roce 1660*, In: Historický obzor 24, 7/8, s. 171-179
- LIŠKA, Martin: *Švédská zahraniční politika v prvních letech vlády Karla XI*. Praha, 2010 (diplomová práce)
- LOIT, Alexander: *Sverige och Östersjöhandeln under 1600-talet*, in: Historisk Tidskrift 1964, s. 302-337
- LUNDQVIST, Karl-Gustav, *Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665-1666*. Stockholm 1893
- LYNN, John A.: *Recalculating French Army Growth during the Grand Siecle, 1610 – 1715*, in: French Historical Studies, Vol. 18, No. 4, 1994, s. 881-906
- MARRIOTT, J.A.R.; ROBERTSON, C. Grant: *The Evolution of Prussia*. Oxford, 1915
- MASSIE, Robert K.: *Petr Veliký. Život a svět*. Praha, 2006
- MELICHAR, Václav a kol.: *Dějiny Polska*. Praha, 1975
- MITTENZWEI, Ingrid; HERZFELD, Erika: *Brandenburg-Preussen 1648 – 1789. Das Zeitalter der Absolutismus in Text und Bild*. Berlin, 1990
- NORDWALL, John E.: *Sverige och Ryssland efter freden i Kardis I-II*, in: Historisk Tidskrift 1890, s. 229-252
- NORRHEN, Svante: *Mercenary Swedes. French Subsidies to Sweden 1631 – 1796*. Lund, 2019
- OAKLEY, Stewart P.: *War and Peace in the Baltic 1560 – 1790*. London, New York, 1992
- PALLADINI, Fiammetta; HARTUNG, Gerald (Hrsg.): *Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluß eines deutschen Bürgers der Gelehrtenrepublik nach 300 Jahren (1694–1994)*. Berlin, 1996
- PALME, Sven Ulric: *Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674 – 1675*, in: Karolinska förbundets årsbok 1938, s. 84-172
- PAMPHLETS, Lancaster: *The Rise of Brandenburg-Prussia*. London, New York, 1995
- PETERSSON, Erik: *Drottning utan land. Kristina i Rom*. Stockholm, 2013
- PETERSSON, Erik: *Maktspelerskan. Drottning Kristinas revolt*. Stockholm, 2011
- PIEFKE, Christian: *Thurn und Taxis in der bremischen Postgeschichte*, in: Bremisches Jahrbuch, 39, 1940, s. 82-116
- RICHES, Daniel: *Early Modern Military Reform and Connection between Brandenburg and Sweden*, In: Scandinavian Studies, Vol. 77, No. 3, 2005, s. 347-364
- RICHES, Daniel: *Protestant Cosmopolitanism and Diplomatic Culture – Brandenburg-Swedish Relations in the Seventeenth Century*. Leiden, Boston, 2013
- ROBERTS, Michael: *Sverige som stormakt 1560 – 1718*. Stockholm, 1980
- ROSEN, Jerker: *Den svenska utrikespolitikens historia II:1, 1697 – 1721*. Stockholm, 1952
- RÜCK, Fritz: *Tausendjähriges Schweden*. Stuttgart, 1956
- RYSTAD, Göran: *Karl XI*. Lund, 2001

- SCHÄFER, Dietrich: *Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Historische Zeitschrift 83, 1899, s. 423-446
- SCHILLING, Heinz: *Höfe und Allianzen. Deutschland 1648 – 1763*. Berlin, 1989
- SCHMALE, Wolfgang: *Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte*, in: Historische Zeitschrift 264, 1997, s. 587-611
- SKOGH, Lisa: *Material Worlds. Queen Hedwig Eleonora as Collector and Patron of the Arts*. Stockholm, 2013
- SKŘIVAN, Aleš: *Evropská politika 1648 – 1914*. Praha, 1999
- SKŘIVAN, Aleš; DRŠKA, Václav; STELLNER, František: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 – 1914*. Praha, 1994
- STARBÄCK, Carl Georg: *Berättelser ur svenska historien. Sjette bandet. Carl X Gustaf. Carl XI*. Stockholm, 1886
- STELLNER, František: *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha, 1998
- STILLE, Åke: *Studier över Bengt Oxenstiernas politiska system och Sveriges förbindelser med Danmark och Holstein-Gottorp 1689-1692*. Stockholm, 1947
- SUNDBERG, Ulf: *Sveriges krig 3. 1630–1814*. Hallstavik, 2010
- ŠVANKMAJER, Milan: *Petr I*. Praha, 1999.
- ŠVEC, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*. Praha, 1996
- TARKIAINEN, Kari; TARKIAINEN, Ülle: *Provinsen bortom havet. Estlands svenska historia 1561 – 1710*. Borgå, 2013.
- UPTON, Anthony F.: *Charles XI and Swedish Absolutism*. Cambridge, 1998
- VOLTAIRE: *Karel XII. Král švédský I*. Praha, 1925
- VOLTAIRE: *Vláda Karola XII. Storočie L'udovíta XIV*. Bratislava, 1988
- WELZEL, Hans: *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs*. Heidelberg, 1930
- WREDE, Martin: *Der Kaiser, das Reich, die Deutsche Nation – und ihre "Feinde". Natiogenese, Reichsidee und der "Durchbruch des Politischen" im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden*, in: Historische Zeitschrift 280, 2005, s. 83-116
- ZERNACK, Klaus: *Schweden als europäische Grossmacht der frühen Neuzeit*, in: Historische Zeitschrift 232, 1981, s. 327-357

Internetové zdroje:

<https://catalogue.bnf.fr/> [2020-03-28]

<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&query=118571869> [2020-03-28]

<http://www.scribo.se/uppsalas-stadstullar-och-bommar>, [cit. 2020-02-18]